

DOMINIK PECKA

UMĚNÍ STÁRNOUTI ZA ŠKOLOU

DOMINIK PECKA

UMĚNÍ STÁRNOUTI ZA ŠKOLOU

Čtenáři proslulé Peckovy knihy „Ze zápisníku starého profesora“ dobře znají tyto neobyčejně bystré postřehy, charakteristiky, vtipné poznámky ke školním událostem, knihám a osobám, hluboké myšlenky o vznešeném úkolu vychovatelském, o práci, vědě, životě. Také v této knize jich Dominik Pecka nashromáždil pěknou řádku. Najdeme tu opět deníkové poznámky, výpisky z četby, aforismy a záběry, které nikde nenudí, v lecčems však podávají závažný příspěvek k časovým rozpravám, k reformě školy, výchovy a jejich method. Všude vychází Pecka z velmi konkrétních postřehů, nad nimiž dovede sklenouti široký filosofický oblouk poznání a vyznání. Kolik je tu životní zkušenosti, kolik překvapujících paradoxů, kolik přirozené moudrosti v otázkách výchovy mládeže! Tento veselý křesťan umí často vtipem a anekdotou povědět velmi mnoho vážných věcí, o kterých nás nutí přemýšlet. Umí ku podivu mladě mluvit s mladými a najít pro ně jejich tón a řeč. Jen takový učitel, oplývající pochopením a moudrostí, dovede si získati srdce mládeže, aniž pozbývá svého vedoucího poslání. Škola vyžaduje lásku a trpělivost, tradici, příklad a charakter. Co myšlenek na tato themata vyslovil tu zkušený, úsměvný, milující a milovaný profesor!

Stran 188, cena brož. K 40.—

Obálku navrhl prof. Rich. Lander.

NAKLADATELSTVÍ VYŠEHRADEK

D O M I N I K P E C K A

UMĚNÍ STÁRNOUTI
ZA ŠKOLOU

VYŠEHRA D L. P. 1943

Nrus 1158 - Brunae die 5. Februarii 1943 - Nihil obstat. Msgre Dr. Carolus Večeřa,
censor ex officio - Imprimatur. Msgre Dr. Iosephus Kratochvíl, Vicarius Capitularis

1

Na okraj třídní knihy

Na kothurnech střednosti

Co by tak říkal průměrný student svým profesorům, kdyby měl tolik důvtipu, že by rozuměl sám sobě? Asi toto: »Neříkejte, prosím, že jsem líný nebo pilný, hloupý nebo chytrý, drzý nebo slušný. Neříkejte n e b o, říkejte i!« Student je totiž líný i pilný, hloupý i chytrý, drzý i slušný. Po pravdě řečeno: student se někdy učí a někdy se neučí, někdy se dovtipí a někdy se nedovtipí, někdy se chová slušně a někdy neslušně. A kdyby byl jiný - rozložme si to v dilemma - kdyby byl, dejme tomu, pilný, chytrý a slušný, bylo by vlastně zbytečno jej vychovávat: a kdyby byl zase líný, hloupý a drzý, byl by nevychovatelný. Jen jako směs dobra a zla může obstát student. A jen jako takový jest ospravedlněním živnosti profesorské.

Rigoristům odzvoněno

»Ty troubo, nedři se, opišem to!« slyším v přestávce na chodbě. Nějaký kvintán tak promlouvá k svému spolužáku. A poněvadž zbývá ještě několik minut do zvonění, mám čas k rozboru této věty. S hlediska přísně mravnostního jsou v té větě tři hříchy: ty troubo - to je urážka; nedři se - je výzva k lenosti; opišem to - navádění k podvodu. Jaké thema pro rigoristického moralistu! Jenže ti hoši nejsou janse-
nisté, aby všude a ve všem viděli hřích. Ty troubo - jest v jejich slovníku důvěrné oslovení; nedřít se - to neznamená neučit se vůbec, nýbrž znamená to učit se rozumně, s měrou,

s výhodou; opíšem to - ach, bez těch podvůdků, bez opisování a napovídání to, prosím, nejde, když je tolik předmětů a tolik látky! »Ale nejsem snad laxista?« táži se nyní sám sebe. Zvoní. Mám jít do třídy a říci: »Studenti, buďte k sobě slušní, dřeťte a nepodvádějte? Ne, neřeknu to, a je-li tohle laxismus - raději chci být laxistou.

Priznejte se!

Přísnými tresty pohrozil pan ředitel všem, kdož by se opovážili čmárat, vrtat, rýt do nově natřených lavic. Pánům profesorům třídním vložil na srdce, aby přísně bděli nad neporušeností školního zařízení. Oni tedy bdí. Ale není to tak lehké, neboť na některé předměty se třídy stěhují; vyskytneli se pak škoda na lavicích, svádí to jedna třída na druhou. Prší-li, bývá hodina dívčí tělesné výchovy odpoledne v některé z vyšších tříd. A právě po takové hodině tělesné výchovy byly zjištěny jakési vrypy čili »engramy« na jedné lavici v třídě VI B. Z toho příslušné vyšetřování. Pan profesor tělesné výchovy předvídal, že nebude snadno zjistiti pachatelku, za prvé proto, že studenti jakož i studentky jsou tvorové lstiví a prolhaní, za druhé proto, že v jeho hodině nemají žákyně přesně určených míst. Ale zařídil to tak, aby příští dvouhodina tělesné výchovy dívčí zase byla v té třídě. Vyučování pak zahájil »cvičením pozornosti«, to jest otázkou: »Jestlipak si pamatujete, kde jste která seděla minulou hodinu před týdnem?« To se rozumí, že tak se lehkou našla ta, která před týdnem seděla v poškozené lavici, a byla tak usvědčena, že ona to byla, jež tam do desky vrýpala obrázek srdce probodnutého deštníčkem.

Pan profesor se potom ve sborovně vychloubal, jak duchaplně zjistil vinnici. I dostalo se mu obecného uznání; někteří páni však litovali, že »cvičení pozornosti« jako pomůcky vyšetřování se nedá použítí vícekrát. Už po druhé by studenti vyvětrili, co za tím vězí, a ztratili by veškeru místní

paměť. »Nu, pro podruhé se musí vymyslet zas něco jiného,« řekl resignovaně kolega Píša. »To stojí za vymyšlení,« namítl mu kolega Novák pohrdavě, »propíchnuté srdce - takový otřelý motiv a my máme vymýšlet originální a důvtipné chytačky - to není výchova, to je závod, kdo s koho!«

»Ovšem, nač ty chytačky?« připojil se k němu senior sboru kolega Nečas, »proti našim ojedinělým nápadům mají studenti celé horoskopy lži a výmluv; a mimo to - chytračení není výchova: co jediné má smysl, jest vésti je k pravdomluvnosti - když něco vyvedou, aby se sami přiznali. Ale řekněte mi - to je otřelý motiv, že?«

Student zapomíná

Pravda je, že není zapomnětlivějšího tvora, než je student. Jeho zapomínání je dvojího druhu: 1. skutečné, 2. předstírané. Student zapomíná doma sešity, úlohy, knihy, mapy, kružítko, omluvenky, žádosti za osvobození od školného, příspěvky na rozbité okno, slovem, co se dá. Zapomněl-li to skutečně, či předstírá-li to jen, těžko rozeznati: omluvou to není v žádném případě. Zapomněl-li skutečně, je to znamená, že je nedbalec. Vymlouvá-li se jen, že zapomněl, je lhář.

»Obědvat jste nezapomněl?« ptám se jednoho primána, který se vymlouvá, že doma zapomněl knihu. »Prosím, ne.« A poněvadž to obracím trochu v žert, osměluje se podotknout jeho soused: »Prosím, to žaludek se hlásí!« - »Ano,« odpovídám, »ale mělo by se hlásiti i svědomí.«

Student má špatné hodinky

Hodinky, které nosí studenti, se vyznačují tím, že se zpozdují. Ještě jsem nepoznal ani jednoho studenta, kterému by se hodinky předbíhaly. Málo pomáhá říkati opozdílčům, že pravý muž je v pravý čas na pravém místě. Chápu se někdy této historky: Jeden továrník měl tajemníka, a ten jednou ráno přišel pozdě do kanceláře. A vymlouval se, že mu jdou

špatně hodinky. »Bud'to si opatříte nové hodinky,« řekl mu továrník, »nebo já si opatřím nového tajemníka.«

Jenže příklad je poněkud odlehlý, poněvadž žádný profesor si nemůže opatřiti nové studenty, leda by odešel na jiné působiště. Ale ani tím by si tuze nepomohl - neboť kdo mu zaručí, že tam budou lepší - hodináři?

Dvě minuty

Když jsem vykládal terciánkám o skutcích tělesného milosrdenství, zvláště jsem jim připomínal, že skutky toho druhu je třeba konati správným způsobem, jinak že jsou to skutky třebas i nemilosrdné. Tak na příklad: návštěva u nemocného má býti krátká, protože dlouhá návštěva unavuje a obtěžuje. A abych jim to důkladně vštípil, pověděl jsem jim to zcela názorně: »Jdete-li k nemocnému, nezapomeňte s sebou vzíti hodinky. Stačí, pobudete-li u nemocného dvě až tři minuty. Jen kdyby neduh byl lehčího rázu a nemocný vás sám prosil, abyste u něho setrvaly, můžete tam zůstatí ještě další tři až pět minut. Ale potom, i kdyby nemocný vás nevím jak zdržoval a prosil, nic nedbejte: nanejvýš mu slibte, že zase někdy přijdete - a odejděte.«

Netušil jsem ani zdaleka, že to vše se splní na mně samotném, a to brzy. Onemocněl jsem a odvezli mě do nemocnice. A poněvadž nemoc byla nakažlivá, směli návštěvníci se mnou mluvití jen skrz okno. Jednoho dne se u okna objevují tři terciánky. Už je mi dobře, chodím a mohu se svými návštěvníky mluvití pohodlně sedě u okna. Sedím tedy a vyptávám se, jak to chodí ve škole. Nu, a když jsem v nejlepším, otočí Blažena rukou, poodhrne rukáv - a strčí do svých družek. Na své další otázky už nedostávám odpovědi, neboť mé terciánky se uklánějí velmi způsobně a s přáním brzkého uzdravení se odporoučejí.

Za několik dní přicházejí jiné návštěvnice z téže třídy. Jsou čtyři a hlavní slovo vede Helenka E. Ty ostatní se jen

pochichtávají. »Co je ve škole nového?« - Paní profesorka třídní byla několik dní nemocná, učil místo ní pan profesor Matoušek. Napřed se ptal, co jsme probíraly v češtině. Řekly jsme, že Polednici. Tak jsme si vykládaly o té polednici. Potom jsme tu báseň přednášely a nakonec řekl pan profesor, že si ji předvedeme i dramaticky. To byla švanda! Jožka dělala matku, Vendula to dítě - ona řvala a házela penálem. Polednici dělala Daša - ona si dala na hlavu hadr na utírání tabule, jednu nohu měla v holínce, na druhé měla jenom cvičku, opírala se o kružidlo. Pan profesor šel za dveře - on dělal tátu, prosím, to byla paseka, klika cvakla, dveře letěly, Jožka s Vendulou na zemi, pan profesor nevěděl, má-li se smát nebo dělat poděšený obličej, on se tak šklíbil, tu pusou měl na křivo až k uchu. Holky to potom dělaly po něm, ale žádná to nesvedla - - -

A ten pan profesor, co nás teď učí místo vás, prosím, on chytil Vendulu, jak čtla pod lavicí román z Divokého Západu. Chvilí do toho koukal a potom povídal, že je na každé stránce nejméně pět mrtvol a že se diví, že z toho necrčí krev. On je přísný. Hned první hodinu popsal dvě tabule. A zkouší na stupínku. A teď musíme psát domácí českou. Takové divné thema: »Zrezavělé brusle na půdě si stěžují, že není led.« To jako ty brusle samy mají vypravovat. Já mám brusle, ale nejsou rezavé. Ale na půdě jsou, to ano. Byla jsem se tam na ně podívat. Napřed jsem je nemohla najít. Ale jsou tam. Leží vedle dědečkova dmychadla na včely. Dmychadlo, víte, to je měch jednoduchý, to jsme se učily ve fyzice. A teď mě napadá: aby ty brusle něco povídaly, to je moc hloupé. No ne - když někdo pořád mluví sám a druhý mlčí (ostatní dívky se v této chvíli významně postrkují a já neméně významně se kousám do rtů, uváděje se v nebezpečí, že budu vypadat nejinak než pan profesor Matoušek v okamžiku, kdy klika cvakla a dveře letěly) tak jsem si řekla, že tu úlohu napíšu jako rozhovor mezi ne-

rezavými bruslemi a měchem jednoduchým. Ty brusle si budou stěžovat, že není zima a nemrzne. A ten měch jednoduchý si bude naříkat, že není teplo a včelíčky nelítají. Nebude to zajímavé? Mohu na to dostat jedničku.»

»Při nejmenším zárodek na jedničku,« dovoluji si skromně podotknouti.

»Z češtiny jsem měla dosud vždycky jedničku. Jenom matematika mně nejde. Já, když jsem byla v primě, to se máti zhrozila! Ona byla zvyklá z obecné školy na samé jedničky, no, to bylo překvapení, když jsem donesla z matematiky čtyřku, ano, opravdovskou čtyřku. Čtrnáct dní jsem nesměla ven a taky mně máti zakázala číst knížky. Já moc ráda čtu. Ale ne o holkách, víte, jak nějaká žába byla ve škole pořád našprtaná, potom cosi slyšela z telefonu a jednomu panu profesorovi zachránila život, víte, zrovna tomu, co na ní pořád seděl - takové knížky nečtu - to dávám Vlád'ovi. To je můj bratr. Chodí do páté obecné. On rád čte takové knížky. Máti říká, že měl být děvčetem. A já klukem. Já si vypůjčuji knížky od kluků. Cowboyek jsem už přečetla, ó já! Ale jsou všechny jedna jako druhá. To je tam vždycky nějaký padouch a lotr, ale přitom slavný a dokonalý gentleman: ujímá se vdov a sirotků, ale nikdo o tom neví. No, a když ho to omrzí, postaví si ranč, ožení se s bankéřovou blondýnou, no, a když je starý, píše své paměti na psacím stroji. Hm, to je nějaké čtení -

Už se těším na sobotu. To vždycky jezdím domů. Já, a v neděli mně zase bude špatně. To máti vždycky něco napeče, co já ráda, já se toho nacpu a celý den je mi z toho nanic. To je nestřídmost, že? - Už jsme tady pět minut?« ptá se najednou Helenka, přetrhnuvši nit svého povídání. Ostatní dívky se honem dívají na hodinky. »Už jsme tu půl hodiny!« vykřikne Hanička. »To to uteklo,« povídá Helenka, »my jsme si ještě po cestě povídaly, že tu budeme jenom dvě minuty, jak jste nám říkal ve škole, ale já jsem taková

žuchla, já když začnu povídat, tak nevím, kdy mám přestat. Tak se na nás nezlobte, my už půjdem, jen abyste se nám brzo vystonal - s Bohem, pane profesore!«

Kdyby to byla neřest, měli bychom ji všichni

O proslulém brněnském přírodopisci profesoru F. se vypravuje, že jednou potkal oktavána, an si vykračuje po Kolišti a mocně dýmá z krásné viržinky. Profesor F. zastavil onoho oktavána, doutník mu vytrhl z úst a poučil ho nejprve o škodlivosti kouření vůbec a pak o zápovědi studentského kouření na veřejných místech zvláště. Potom kráčel dále a oktavánovu viržinku dokouřil. Kdyby to nebyla bývala roztržitost, byla by to racionalisace.

Non erat his locus

Horatius, Ars poet. 19

Jedu vlakem. Naproti mně sedí slečna a kouří cigaretu za cigaretou - až jí dojdou sirky. »Nemáte, prosím, zápalku?« obrací se na mne ta slečna s prosebnou otázkou. Jakpak bych neměl? Anch'io sono fumatore! A potom si i já dovoluji otázku: »A prosím vás, slečno, kde jste se naučila kouřit?« - »Ve škole! To my jsme šly vždycky ven...« - »A to já znám,« povídám, »to naši hoši na ústavě, kde učím, také chodí kouřit do místnosti označené dvěma nulami.« - »Ale prosím, to byla škola dívčí!« namítá slečna. »Ach ovšem, tam asi taková místnost nebyla... Ale žert stranou: já myslím, že jste se naučila kouřit hlavně proto, že vás bavilo dělat něco nedovoleného tajně.« - »Možná,« povídá slečna. A já pokračuji mentorsky: »Povahám, jako jste vy, by se mělo kouření ne zakazovat, ale dovolovat od útlého dětství, a snad i doporučovat. Vám měli říkat: „Slečno, vám by slušela dýmka!“« - »Dýmka? Fi!« - »To je to právě,« povídám: »k tomu fi jste měla býti vychována.«

Vznešenost školnictví

Náš školník, jako všichni školníci, jest v mezích své působnosti činný i jako vychovatel. Onehdy se nepohodl s oktávány - obvinil je, že ulomili kliku u dveří třídy. Následovaly represálie: oktáváni přestali pana školníka zdraviti. A poněvadž tím byl dotčen jeho majestát, vytrestal je tím, že začal zavírat dveře do sklepa, ba dokonce na dveře sklepa dal nápis: »Ž a c t v u p ř í s t u p p ř í s n ě z a k á z á n.« Chodili totiž oktáváni v přestávkách kouřit do sklepa. - »Já si také rád zakouřím,« prohlásil pan školník, »ale když jste takoví nezdvořáci, tak tady to máte!«

Zábava pro lidi s pudem vysvětlovacím

Mezi studenty pozorujeme dřiče, básníky, herce, rváče, kazisvěty, tuláky a ulejšváky. Nejhorší jest, že někteří psychologové, jak se zdá, přenesli své zkušenosti, jichž nabyli stykem se studenty, na člověka vůbec a objevili v něm množství »základních« pudů: pud napodobovací, vyjadřovací, uplatňovací, tvořivý, ničivý, bojový. Mc Dougall zná osmnáct základních pudů, Watson dokonce padesát. Thorndike se specialisoval na pudy bojové a objevil jich v člověku šest.

Nenapovídajte

Jeden profesor říkával žákům: »Napovídáte-li spolužáku, projevujete tak přesvědčení, že nic neumí. Odsuzujete ho. Kdybyste si byli jisti, že něco umí, nenapovídali byste mu. A tak mne nutíte, abych ho odsoudil i já a dal mu nedostačnou. Nemohu ho přece klasifikovati proti vašemu přesvědčení.«

Student chce mít svou morálku

Abych zabránil napovídání, zavedl jsem loni v dívčí tercii zkoušení na stupni. V tom způsobu jsem chtěl pokračovati i po prázdninách. Třída asi ne. Když jsem počátkem nového

školního roku po prvé začal zkoušet, první žákyně, která byla vyvolána, vystoupila již bez zvláštního vyzvání z lavice a učinila krok či dva směrem ke stupni. Třída se domnívala, že jsem na loňský způsob zkoušení zapomněl, a tak se hned ozvalo v blízkosti vyvolané žákyně: »Zůstaň v lavici!« A když přesto, patrně v rozčilení, pokročila uličkou mezi řadami lavic, zakřikovalo ji už několik úst slovy i sykotem. Jenže - nic naplat - já jsem nezapomněl, jak už loni uměly napovídat a pokynul jsem: Na stupeň! Nebylo by přílišnou nadsázkou, kdyby se řeklo, že jediné, čemu se student na střední škole dokonale naučí, jest podvádění. Že se podvádí a jak, je známo. Že se to trestá jako těžké porušení kázně, je plně odůvodněno, poněvadž podvody znemožňují profesorům spravedlivé posouzení žáků a utvrzují nepilné žáky v jejich netečnosti. Studenti však spatřují v podvádění jen jakýsi druh svépomoci a služby bližnímu: mínění, které je klasickým dokladem svědomí bludného.

Je pravda, že je možno studentské podvádění vysvětlovati z psychologie třídy. Kolektiv třídy je jakýmsi ochranným sdružením. Student se cítí ohrožen přísností examinátorů. Je mnoho předmětů a mnoho učebné látky. Je málo času a málo chuti do práce. Třída cítí s examinandem asi tak, jako cítí hlediště s tragickým hrdinou. Vidí v něm kus sebe. Jeho slabosti jsou slabosti všech: kus lenocha, kus poplety, kus smolaře je přece v každém studentu. Dobrá - to je psychologie. Ale psychologie není měch, do něhož bychom měli schovávat kdejaké neřádstvo. Před soudem absolutní morálky platí: podvod je podvod. Avšak není snad ještě nějaká morálka relativní, k níž by mohli vzíti útočiště ubozí podvodníci studentští? Není snad nějaká zvláštní studentská morálka, to jest soustava mravních zásad platných jen pro studenty? Asi něco takového, jako morálka bankéřská, diplomatická, úřednická, advokátská, sportovní? Ne, není žádná studentská morálka, to jest taková studentská morálka,

kteřá by měla platnost, třebas byla v rozporu s morálkou universální.

Jest ovšem možna morálka, kterou bychom mohli nazvati konkrétní morálkou, to jest ona míra mravnosti, které dosahuje individuální člověk, když při své slabosti a křehkosti dle sil se snaží dbáti zásad morálky universální. I tato morálka konkrétní je v určitém smyslu relativní - ale ne v poměru k nezměnitelným zásadám morálky universální, ale vzhledem k stupni mravní dokonalosti, jehož ten nebo onen člověk dosahuje, když se řídí ne svými osobními nebo soukromými, stavovskými nebo konvenčními zásadami, nýbrž zásadami platnými pro všechny lidi a pro všechny časy.

A tak nezbude nic jiného - a bude to velmi konkrétní, uskuteční-li se to - než aby student přizpůsoboval své počínání mravním zásadám a ne mravní zásady svému počínání. A pánům profesorům nezbude nic jiného než přimhuřovati aspoň jedno oko, někdy i obě, leda by snad některý z nich byl jako vtělená mravnost: takový by ovšem nesměl přimhouřiti ani jedno oko - ba ani mrknout ne.

Pravda může býti někdy nepravděpodobná

Boileau, L'art poét. 3, 48

Jeden starý profesor se chystal do pense - a potřeboval vysvědčení úředního lékaře. Pan doktor se ho vyptával na jeho zdraví a tak. A pan profesor se pochlubil, že nikdy vážně nechuravěl a že také nikdy nezůstal doma, místo aby šel do školy. Pan doktor se usmál a pravil: »Tak jste byl hloupý.«

A tak, milí studenti, kteří si vymýšlíte omluvenkové lži, z toho vidíte, jak jste chytří.

Denní život studenta ve zkratce

Do školy: prr. Ve škole: brr. Ze školy: frr. Na hřiště: hrr. Večer nad knihou: chrr.

Student jako zjev přírodní

Z podnětu Uexküllova se zabývá moderní biologie otázkou prostředí či osvětí (Umwelt), v němž žijí živočichové, a dospívá k popření naivní představy, jež připisovala živočichům svět člověka, a k poznání, že ve skutečnosti každý druh živočišný má své vlastní osvětí, to je to, co ze světa vnímá svými ústroji - takže známe-li smyslové ústrojí živočicha, můžeme si sestrojiti a představit jeho svět.

I když zásadně nemůžeme připustiti, aby se vědecké pojmy získané pozorováním živočichů přenášely jen tak beze všeho na člověka, a i když víme, že člověk je tvor nespécialisovaný a všem možnostem otevřený, a i když anthropologové zdůrazňují, že člověk není vázán na určité osvětí, přece jsme v pokušení aspoň metaforicky užití pojmu osvětí, mluvíme-li o mladých lidech vůbec a o studentech zvláště. Slovem, student je tvor, který má svoji »Umwelt«. Žije prostě v jiné oblasti než my, jeho vychovatelé. Student mluví, a my myslíme, že řve. Student je upřímný, a my myslíme, že je drzý. Student je veselý, a my myslíme, že blázní. Student odpočívá, a my myslíme, že lenoší. Student se baví, a my myslíme, že zabíjí čas. A vrchol všeho: student se učí, a my myslíme, že jen tak sedí a myslí na darebnosti.

Tady máme kolektiv

Jsou stížnosti na kvartána Málka pro jeho hrubé a klacovské chování ve škole. Maminka tvrdí: »Když je doma, je tichý jako beránek - ale jak přijde mezi kluky - hotový rošťák.« Je to k neuvěření, ale je to tak. Maminka má pravdu. Jiný doma, jiný ve třídě. Třída - to je sdružení, skupina, společenství - či jak se moderněji, třebaš ne názorněji říká - kolektiv. Člověk žije ve společnosti. Unus homo - nullus homo - možno říci bez přehánění. Student žije nejen doma, ale i ve škole. Žije ve třídě. Ba více: žije z třídy a žije třídou.

Jeho počínání jest určováno duchem třídy. Duch třídy se rodí z ideálů, zásad, pravidel, zvyklostí, jež byly obecně uznány třeba jen mlčenlivým souhlasem. Duch třídy se projevuje ve způsobu, jak žáci určité osoby, určitá zařízení a nařízení hodnotí, jak na určité vlivy reagují, jak se s určitými školními událostmi vyrovnávají.

O duchu nějaké třídy se mluví ve sborově jen v souvislosti s různými neplechami - tedy málokdy ve smyslu pochvalném. Nejčastěji slyšíme řeči o třídách lenivých, drzých, nepořádných, neposedných, nepoddajných, lajdáckých a ulejšáckých. Zřídka o třídách poslušných, snaživých, pořádných a pokojných. Duch třídy se totiž utváří určitou většinou, ne sice vždy číselnou nebo statistickou, nýbrž onou většinou, kterou mají ve třídě povahy průbojné. Snad není příliš škarohlídké, píše-li Goethe, že vše velké a moudré existuje jen v menšině a že rozum bude vždy vlastnictvím jen několika výtečníků. (*Alles Grosse und Gescheite existiert in der Minorität. Die Vernunft wird immer nur im Besitze einzelner Vorzüglichen sein.* Z u E c k e r m a n n, 12. II. 1829.)

Také si je třeba uvědomiti, že okamžiky, kdy se třída projevuje jako celek, bývají obyčejně okamžiky duševního vzrušení, ať je to strach, rozhořčení, nadšení, radost, veselí. V lůně vzrušeného kolektiva dřímou často protichůdné možnosti: svaté nadšení i nenávistná zloba. S citovým vzruchem bývá pak spojen pokles rozvahy a soudnosti a zejména také vědomí odpovědnosti: tak asi v duchu starého úsloví: *Senatores boni viri, senatus mala bestia* - čili: třída vyvede velmi často něco, čeho by jednotlivci sami o sobě nebyli ani schopni.

Brutus je počestný muž

Shakespeare, Julius Caesar 3, 2

Když jsem byl v septimě, rozpoutal se jednou duch třídy v bujném řádění a dokonce v bitvu, v níž se jako střeliva používalo všeho, co bylo právě po ruce - a tak lítaly ovzduším papírové koule, kusy křidy, houba, hadr, ohryzky jablek, slupky pomerančů - když tu vstoupil do třídy takto rozkačený náš latinář R. K. Duch třídy ho ani tuze nepřekvapil ani nezarmoutil: ale když mezi bojujícími spatřil svého oblíbence a prvního žáka třídy Josefa G., kterého nám dával vždycky za vzor k nemalému vzteku našemu, byl hluboce dojat a pravil mu vyčítavě: *Καί* tu, Brute? Jak veliký byl jeho bol, svědčí okolnost, že latinské *Et* zaměnil za řecké *καί* a promluvil takto k slavnému primusu nářečím maka-ronským.

Zlomky epeje

Tichý a hodný student nepřestane být ideálem starých profesorů, jak svědčí zlomek výpravné básně o Jarabáčkovi, vzorném žáčkově.

DÍL PRVNÍ.

(Začátek školního roku.)

Nejhodnější z celé třídy žáček,
kdo byl jiný nežli Jarabáček?
Slušně zdravil všechny členy sboru
a že neznal pýchy ani vzdoru,
vyždímal vždy řádně houbu mycí,
papírky též sebral pod lavicí.

Neměl zvyk rýt verše do lavice,
rozsvěcovat louče nebo svíce,
přinášeti v kapse sněžné koule,
rvát se, dělat spolužákům boule,
hulákat a plivat na podlahu,
též ne klouzat u sborovny prahu.

Vědom jsa si nařízení shora
kouřil málo, nejvýš pouhé Zora,
sousedy své nikdy nepokoušel,
hbitě odvětil, když profous zkoušel,
pilně učil se i mimo školu,
aby jedničky měl shora dolů.

Ve všech vědách řádně bystřil si um,
ctnostmi jasně plál jak magnesium,
školné měl vždy zavčas zaplaceno,
ve všem na čest dbal a dobré jméno,
takový byl, prosím, Jarabáček,
nejhodnější z celé třídy žáček.

DÍL DRUHÝ.

(Zkažení spolužáci.)

Tento díl se ztratil, ale to nevádí, poněvadž stačí, abychom si dali otázku, co chtěl básník říci, a hned jsme doma. Básník chtěl vylíčiti vliv nemravného prostředí na nevinnou duši Jarabáčkovu.

DÍL TŘETÍ.

(Konec školního roku.)

Nejzvrhlejší z třídy žáček
byl nyní Jarabáček.
Nezdravil už členy sboru
ve škole ni mimo školu.
Nesmýval tabuli houbou mycí,
špunty on z beden krad.
By získal plochu zrcadlicí,
okna si otvíral rád.
Plival a pískal si na ulici,
o stěny roztloukal koule tající,
do školy nosil nástroje bicí.
Na dostihy si tam dělal typy,
zeměpis rušil drzými vtipy,
proti všem příkazům shora se bouřil,
v kotelně, na záchodě, před školou kouřil,

tabákem páchlo mu sako i dech,
pokoušel dívky ročníků všech,
odpověď kloudnou zřídka kdy dal,
u bran ředitelny football si hrál.

Jelikož z poznámky k druhému dílu jest jasno, co chtěl básník říci, zbývá jen poznamenati něco o formě básně. V prvním díle volil básník formu uzavřených šestiveršových slok trochejského rytmu s rýmy podle schematu aa, bb, cc. Těmito prostředky se snažil básník vystihnouti uspořádanost, slušnost, zachovalost a uhlazenost nezkažené duše Jarabáčkovy. V dílu třetím si můžeme povšimnouti, že básník opustil původní uzavřenou formu veršovou, rytmus je uvolněn, verše nestejně délky, rým leckde málo zvučný, na jednom místě dokonce nahrazen pouhou assonancí. Tak chtěl básník vyjádřit nesoulad, úpadek a mravní rozvrat duše Jarabáčkovy. Tohoto upozornění bylo třeba, aby se snad někdo nedomníval, že i básník se během eposu zkazil. Ale i kdyby se zkazil, d'as ho vem, jen když víme, co chtěl říci!

Třída jako mraveniště

Jak žije student s třídou a ze třídy, ukazuje nejlépe součinnost třídy s žákem vyvolaným a zkoušeným. Mnohý žák obstojí právě jen ve svém prostředí. Přesazení na jiné místo, odloučení od spolužáka, který mu napovídá nebo dává opisovat, znamená pro něho úplnou pohromu. I podprůměrný žák trochu umí, je-li zkoušen ve třídě; kdežto žák jinak vynikající vážně, pozve-li ho profesor do kabinetu nebo vyvolá-li ho k tabuli. Třída bývá sehrána, vycvičena ve vzájemné pomoci, v napovídání ústním i náznakovém, podstrkování pomůcek a podváděcích lístků, slovem, třída je mraveniště, které se rychle, neslyšně a neviditelně dorozumívá. Jen tak lze vysvětliti, co již častěji bylo zjištěno, že totiž třída ví vše, student jako osamocený jedinec málo nebo nic.

Škola znamená prázdno

Lehčí onemocnění vítají studenti jako docela milou příhodu. Člověk má hned prázdno. A ráno nemusí vstávat do školy. Kvartánka K. onemocněla dva dny před pololetními prázdninami. Ale už druhý den po vydání vysvědčení ji potkávám na ulici. - »Už zdráva?« - »Prosím, docela ještě ne.« - »Tak proč raději neležíte?« - »No, prosím, když je prázdno, tak mám ležet?« Tu to máme: ležení je dobré místo školy. Jinak ne. Škola - prázdno: to jsou pojmy, které stojí příkře proti sobě, div se nepohlavkují. Kterýsi profesor definoval prázdniny jako příjemné přerušení školního roku a školní rok jako nepříjemné přerušení prázdnin. To už se mi více líbí, poněvadž v tom žertu se nejeví škola jako pouhé neprázdno a prázdno jako pouhá neškola. Denně chodíme do školy, a přece neznáme historii slova škola. Škola, Schule, école, school, scuola a jak se to jmenuje v nejrůznějších evropských řečech, je slovo původu řeckého. Slovo σχολή však neznamená v řečtině školu, nýbrž právě prázdno, neškolu. Řecké vědění totiž nevyrůstalo ve škole v našem smyslu. Pro Řeky byla věda plodem volného času, σχολή prázdna. A pro svobodného muže byl prázdne čas, kdy nebyl zaměstnán v úřadě, ve válce, při bohoslužbě. Řekové se vzdělávali mimo školu, učili se jaksí za školou. Teprve později bylo slovem škola označováno místo, kde se mládež vzdělává - úředně a povinně. Škola je dnes úřad jako každý jiný. Profesori jsou nejen vychovatelé a učitelé, ale také úředníci. A studenti jsou nejen žáci, nýbrž také materiál. Nelíbí se mi ten protiklad školy a prázdna. Dokonce bych si troufal utvořit si úsudek o studentovi ne podle toho, co dělá, když je škola, nýbrž podle toho, co dělá, když je prázdno. Co dělá student, když je prázdno? Buď to svědomitě opakuje probranou látku: a to je dřič. Nebo běhá po hřišti: a to je naděje našeho sportu. Nebo jí, pije a spí: a to je lenoch.

Anebo studuje: ne sice pro školu, ale pro sebe, ne z povinnosti, ale ze zájmu: a to je student, který ví, co je σχολή, volný čas mladého člověka, který není otrokem školy.

Hledejte v řeckém slovníku

Vzhledem k nynějšímu úpadku klasického vzdělání se vsadím, že ani setina studentů, chodících do gymnasia, neví, co původně znamenalo slovo gymnasium. Gymnasion je slovo řecké a jest odvozeno od gymnos, což značí nahý. Gymnasion u Řeků bylo místo, kde nazí hoši se věnovali tělesným cvičením. Později teprve se stalo gymnasion i střediskem snažení duševního. Gymnasion by se tedy dalo doslova přeložiti »nahárna«. To je trochu směšná etymologie a celkem nepěkné slovo. Ale necht', zasmějte se mu, studenti, i vy, kteří neetymologisujete a říkáte gymnasiu bouda nebo ještě hůř. Smějte se říkejte gymnasiu po svém, jen když já vyhraji svoji sázku. Ale věřte, že raději bych ji prohrál.

Škola není blázinec

V horském kázání zavrhuje Pán nadávky, poněvadž bývají výrazem nespravedlivého hněvu: »Kdo by řekl bratru svému „rácha“, hoden bude velerady, a kdo by řekl „blázne“ hoden bude pekelného ohně.« (Mat. 5, 22.) Rácha - znamená prázdný nebo hlupák. Nikdo není moudrý - jen Bůh. Kdo svého bratra nazývá bláznem a hlupákem, nepřímou prohlašuje sám sebe za moudrého. V určitém smyslu má pravdu kterýsi jizlivý filosof, když praví, že lidé zavřeli určitý počet svých bližních do blázinců, aby se zdálo, že ti ostatní jsou rozumní. - Ostatně, mělo by se přísně rozlišovati mezi duševně chorými a blázny. Duševně nemocný člověk si počíná nerozumně, poněvadž jest nemocen - a jest tudíž hoden spíše politování než posměchu. Ale blázen jest člověk, který sice zdravý rozum má, ale počíná si, jako by ho neměl. »Blázincem« by docela dobře slušelo nazvati i školu,

když se uváží, co vše tam studenti tropí nejen z přemíry mladické bujnosti, ale i z nedostatku poslušnosti k těm, kteří je vychovávají, i z nedostatku úcty k místu, jež má býti dílnou lidskosti.

Kdo z vás může přidati k délce věku svého loket jediný?

Mat. 6, 27

Známý kazatel doby Karlovy vytýká v jednom svém kázání studentům pražské university, že tropí různé neplechy, a zvláště odsuzuje, že husám chovaným na universitním statku v Michli házeli drobná jablíčka uvázaná na provázku, a když ty husy pohltily ona jablíčka, že je vytahovali z posad. Neví se, zdali posluchači sdíleli rozhořčení kazatelovo nebo se smáli. Sotva lze tvrditi, že by se způsoby studentů za pět set let nějak změnily. Student doby současné je tvor právě tak neplešivý jako student doby gotické. Možná, že i praktiky studentské zůstávají stejné. Jablíčka na provázku připomínají mince, které ještě před nedávnem si pražští studenti uvazovali na nitky. Taková mince vhozená do telefonního automatu se dala opět vytáhnouti a použití k libovolnému počtu dalších rozhovorů. Toto počínání jest odsouzení hodné, ovšem, ale nečiníme z něho doklad naprosté zkaženosti dnešní mládeže studující. Za pět set let by se nám někdo vysmál a řekl, že jsme neměli smysl pro humor. Možná, že dřív než za pět set let.

Zhasnou hvězdy, až umře poslední básník

Platen, Die verhängnisvolle Gabel 1

Ze všech umění jest poesie nejméně ceněna u mladých lidí. Zkomponuje-li student nějakou skladbu pro studentskou akademii, holduje se mu jako nadějnému mladému skladateli. Udělá-li návrh na plakát veřejného tělocvičného vystoupení studentstva, oceňuje se to jako slibný počín výtvarnický. Jen uveřejní-li nějaké verše, třeba v obskurním týde-

níku pod čarou, smějí se mu spolužáci a profesori mu prorokují neblahou budoucností.

A přece téměř všichni velcí a slavní muži v mládí básnili a málokterý maloval nebo komponoval. A tak by bylo bezmála možno vysvětliti si to podceňování mladých básníků jako nevraživost lidí průměrných k budoucím velikánům.

(Poznámka: Jestliže se tímto téměř demagogickým aforismem nestane »starý profesor« populárním mezi mladými básníky, pak už vůbec nijak.)

Altruismus

Profesor se táže primána: »Kdo vám dělal tu úlohu?«
Primán se přiznává: »Prosím, tatínek.«
Profesor: »Celou?«
Primán: »Prosím ne, já jsem mu trošku pomohl.«

To by v tom byl d'as

Geometrie je věda suchá. Správně činí kolega Vodák, když se snaží své výklady nějak orosit. Mohl by říci suše: »Touto parabolou si povedeme přímku.« On však hlasem povýšeným a dramaticky vypjatým deklamuje: »Touto parabolou si můžeme vésti libovolný počet přímek. A to by v tom byl d' a s, abychom si nevedli takovou přímku, jakou právě potřebujeme!« A jelikož v tom není d'as a vůbec geometrie analytická je patrně postrachem nejen oktávánů, nýbrž i d'asů, je zřejmě možno a snadno vésti tou parabolou jakousi přímku.

Příští hodinu je na to vyvolán Hubálek - potýká se s parabolou jak může, jenže kolega Vodák na něho dotírá: »A dále jsme řekli, že... no, že...« Ale Hubálek neví dál. Vtom kdosi napoví z přední lavice: »Že by v tom byl d'as.« A Hubálek, nešťastník, to v rozčilení opakuje: »Že by v tom byl d'as.« Třída řve a puká smíchem. A kolega Vodák pokyvuje hlavou: »Hubálku, Hubálku, vidíte, jak je to, když člověk nedává pozor... Sedněte si.« A tak přece v tom byl d'as.

Srdce budiž zdvořilé

U studenta si lidé nevšímají toho, co má v hlavě, ale spíše toho, jak se chová. A chová-li se neslušně a nezdvořile, dává se obyčejně vina škole, ne rodině. Studenti, pokud jsou opravdu slušní, mají to ovšem více z domu než ze školy. Škola, i když dělá, co může, na všechno nestačí. Je ostatně známo, že studenti, ne sice všichni, ale mnozí, považují pravidla slušnosti za jakési neživotné, malicherné a prázdné formy. Říká se jim zajisté, že v životě jim to bude škodit a že ve společnosti tím narazí. To je málo platno říkat - mladí lidé žijí právě v pocitu, že oni zmistrují život a vytvoří novou společnost - bez předsudků, bez přetvářky, bez formalit. A tak se s nimi stále setkáváme: nevědí, jak napsat dopis, jak odpovědět na pozvání, v jakém úboru se představit, komu a jak poděkovat za dobrodiní, komu vykat a komu tykat, jak pozdravit. Nevědí nebo nechtějí vědět - snad proto, že slušnost jim odůvodňujeme jako požadavek »společnosti« a pro formy zdvořilosti je chceme nadchnout tím, že jim naháníme strachu ze společenských nezdarů. Potřeba slušnosti musí býti mládeži odůvodňována hlouběji a niterněji, neboť slušné chování není v podstatě nic jiného než výraz lásky k bližnímu a úcty k představenému. Na chování mládeže vidíme tedy nejlépe, jak se vypořádati s požadavky »společnosti«. A pak byli a jsou moralisté, kteří i sám původ mravnosti odvozují z konvence, čili z názorů a zvyků společnosti. Jak asi ti obstojí v neúprosném soudu mládeže?

Pohádka

Pán Ježíš a svatý Petr šli jedenkrát horskou krajinou. Sluncečko teple hrálo, skřivánci zpívali, v údolí klapal mlýn, z kovárny zvonila kovadlina, ze statků voněly buchty. »Krásný je ten Boží svět,« prohodil svatý Petr. »Ano,« řekl Pán Ježíš, »a my chodíme světem, abychom působili lidem potěšení.«

A jak šli, zakopl svatý Petr o něco, až to zazvonilo. Byl to mosazný zvonec. Nějaké dobytče jej ztratilo.

»Petře, seber ten zvonec,« pravil Pán Ježíš, »bude nám k něčemu dobrý.«

Ale Petr nechtěl, že prý se dost naopatrjuje klíčů nebeských, nač prý ještě má mítí starosti s jakýmsi zvoncem. Ale Pán Ježíš přísně na něho pohleděl. A on si už netroufal říci ne. Jen se v duchu mrzel, že mu Pán přikázal nositi zvonec.

Potom přišli do jednoho města a Petr se styděl chodit se zvoncem po ulicích. Nejraději by jej zahodil. Ale bál se tak učiniti. A tu kráčeli kolem jednoho velkého domu. Byla to škola. Ticho tam bylo, neboť páni profesoři přísně zkoušeli. A jen trudné vzdechy se ozývaly z pootevřených oken. Tu pravil Pán vlídně Petrovi: »Všichni lidé na světě mají nějakou radost. Oráčovi zpívá skřivánek, mlynářovi klope palečnice, kovářovi zvoní kovadlina, selce voní buchty. Jen lid studentský žije bez radosti. Jdi, Petře, a pověs jim tam ten zvonec někam na chodbu.«

Petr byl rád, že se zbaví zvonce, šel a pověsil zvonec ve škole na hřebík. A hle, zvonec se rozhlaholil, páni profesoři přestali zkoušet, rozduněly se schody a z oken zazněly radostné výkřiky. To byla první přestávka.

Ty děti!

Z rozhovoru dvou paní: »Tak se podívej, my přece jsme horší, než byly naše maminky. No, a ty naše děti jsou zase horší, než jsme my. A co bude potom, to ví sám Pán Bůh!«

Mnoho povyku pro nic

Malý Zdeněk chodí mamince na cukr. Maminka ho přistihne: »Podívej se, Zdeňku: kolikrát jsem ti už říkala, že to nemáš dělat. Copak neslyšíš, co ti říká v duši ten hlas - že jsi mlsoun a že nemáš chodit mamičce krást cukr? Ten hlas - to je svědomí a toho máš poslouchat!« - Zdeněk:

»Ano, mami, ale když...«   »Jaké když?«   »Když tady v domě je takový rámus a já potom nic neslyším!«

Non semper Saturnalia erunt

Seneca, Apoc, 12, 2

Staří Římané měli slavnost zvanou saturnalie, při níž bylo zvykem, že páni posluhovali svým otrokům. Jak by asi vypadaly nějaké ty studentské saturnalie, při kterých by páni profesoři usedli do lavic a studenti by je zkoušeli? Slavnost by mohla vyvrcholit písemnou prací, při které by studenti střežili každý pohyb pánů profesorů, aby snad neopisovali a vůbec nepodváděli, nýbrž aby ukázali, co doopravdy vědí a umějí.

A přece to není jen groteskní žert, nýbrž zcela vážný požadavek. Profesor si má občas v d u c h u vyměnit úlohu s žáky. Jak by mu asi bylo na jejich místě, když je těch předmětů tolik, když se skoro každý profesor domnívá, že jeho předmět je nejdůležitější a že jeho požadavky jsou minimální? Ale právě tak by bylo užitečné, aby si i studenti v d u c h u vyměnili úlohu s profesorem a dali si otázku, jak by j i m bylo, kdyby je někdo neustále vyrušoval, zlobil, obelhával, zesměšňoval a tupil?

Mládi vpřed!

Starý kněz si posteskl: »Když jsem byl mlád, říkalo se nám, abychom my mladí mlčeli a poslouchali, co nám říkají lidé staří a zkušení. A tak jsem říkal: Mlč a poslouchej: až budeš starší, potom budeš moci mluvit. A teď, když jsem zestárl, slyším stále: Vy staří ničemu nerozumíte a nic nedovedete; mlčte a ustupte mladým. Tak bych rád věděl, kdy se dostanu k slovu.«

Dnešní mládež

Nenaříkejte pořád na »dnešní mládež«. Pomyslete si raději, že tohleto za vás už odkvokala kvočna, která vyseděla

káčata: sotva je vyvedla na náves, hned jí vlezla do rybníka. Starostlivě pobíhala po břehu a marně volala na ty své nezvedence. Nedokvokala se. Káčata nedbala a lidé, kteří se na to dívali, měli zábavu.

Dítě jest otec muže

Učím na jednom a témže ústavě již šestnáct let. Ta doba zahrnuje dvě gymnasijské generace. A mám žáky v oktávě, které jsem znal, když jim byla dvě léta. Byly to děti ze sousedství, které si hrávaly pod mými okny. Mohl jsem sledovat jejich vývoj od počátku: včera děti, dnes - muži a ženy. Tenhleten Frantík býval vždy roztomilý a dobrosrdečný uličník, jeho sestřička Marie něžná, ale trošku podšitá kočička. Jeník J. od malička písmák, čtenář cestopisů, misijních zpráv, samotář a snílek. Jenda Ž. trochu povýšený badatel přírodní, sběratel motýlů a odborný spisovatel stále přezrávající své vrstevníky. Zdena H. vždycky jen s kluky přes ploty a strouhy, v blátě i ve sněhu: i teď se povídá, že nemohla nalézt přítelkyně mezi spolužačkami a tudíž - jen s mladými pány po korse, a ovšem i kouří. Heřma Z. - vtělená naivita, která jako kvartánka se mne ptala, nešel-li bych s ní chvíli na procházku - a jako septimánka ještě spává s medvídkem (s panenkou si už nehrajíc).

Znám jejich dětství, dospívání, mládí. A výsledná zkušenost: mnoho se v nich nezměnilo. Leccos se ustálilo, zjasnilo, zvrhlo, zašlo - ale základní ladění povah, sklonů, zálib, chování zůstalo. A tak jsem nakloněn souhlasit s některými moderními psychology, kteří tvrdí, že nejvýznamnějším obdobím pro rozvoj osobnosti jest období raného dětství, ba i s těmi, kteří dětství a mládí pokládají za nástin a zatímní obraz života, za jakousi expozici životního vývoje.

Výchova dauphina

Vím, co se mi namítne: pokládati vlivy raného dětství za převládající a rozhodující znamená neviděti změn, které se někdy objevují v době dospívání, a podceňovati výchovu školní a vůbec všechno, co výchovně působí na dospívající mládež.

I já sám si to namítám. Co se týče těch změn, odpovídám si takto: To, co se nám jeví jako změna v povaze, nemusí býti osvojení nové vlastnosti, nýbrž jen určitější projevení vlastnosti, která dosud byla v pozadí. Co je zprvu nárysem a pokusem, může se později projevit jako trvalý rys povahový. Změny jsou pak jen pouhá vykuklení.

Ale dávám si námitku vážnější: Fénélon.

Dali mu na vychování dauphina, sedmiletého, svéhla-
vého, smyslného a vášnivého, divokého, vzteklého a hru-
bého kluka, který byl v pravém slova smyslu enfant ter-
rible. Obrněn nevyčerpatelnou trpělivostí a vycházeje z bed-
livého pozorování všech vlastností svého svěřence dosáhl
Fénélon výsledku, ježž Saint-Simon, svědek výchovného
jeho úsilí, vystihl takto: Princ vystoupil z propasti laskavý,
mírný, jemný, lidský, trpělivý, skromný, pln zdrženlivosti
a přísnosti k sobě, povinnostem zcela oddán. Hle, co zmůže
výchova, voláme v úžasu, když to čteme. Ano, ale je třeba
doplniti: Hle, co zmůže výchova individuální, to jest sou-
stavný vliv jednoho učitele na žáka. Naproti tomu doklady
o poměrné neproměnlivosti povah v době dětství a dospí-
vání ukazují nanejvýš, co nezmůže škola, to jest výchova
kolektivní čili nesoustavné působení více učitelů na více
žáků.

Člověk nesmyslný jest ten, jenž se nikdy nemění

Barthélemy, Justification (1842)

Člověk jeden měl dva syny a přistoupiv k prvnímu řekl
jemu: Synu, jdi dnes a pracuj na vinici mé. On však odpo-

věděl: Nechci. Ale potom, byv hnut lítostí, šel. Přistoupiv pak ke druhému, mluvil k němu taktéž. A on odpověděl: Půjdu, pane - a nešel. Který z těch dvou vykonal vůli otce? Řkou jemu: První. I řekl jim Ježíš: Vpravdě pravím vám, že celníci a nevěstky předejdou vás do království božího. Neboť Jan učil vás cestě spravedlnosti a neuvěřili jste mu, celníci však a nevěstky uvěřili mu; vy pak uzřevše to, nekáli jste se potom, abyste mu uvěřili. (Mat. 21, 28-32.) Málo známé podobenství Páně - významné však i po stránce psychologické. Druhý syn byl lenoch, který se chtěl lehce vyhnouti své povinnosti - ale také pokrytec, který sice neodporoval otci slovem, ale srdcem. První syn řekl nejprve, že nepůjde: mladý člověk nerad poslouchá. Touží ani ne tak po nečinnosti, jako po neomezené volnosti. Vyhýbá se často povinnosti, ale ne vždy proto, že je to povinnost, ale proto, že se mu to poroučí. Ale všimněte si i otce. Nehrdlil se se synem, který odepřel poslušnost. Nechal ho. Čekal. Mladí lidé jsou někdy vzpurní, domýšliví, neposlušní, líní, nemodlení, nemytí a nečesaní. Nedejme se mýliti: oni takovými nezůstanou.

Kubánek zachraňuje pokladnu třídy

Rozbité okno - to víte, v přestávce se přihodí všelicos. Jejej, zas bude vyšetřování. Cože, vyšetřování? Žádné vyšetřování nebude! To zase neznáte naše kvintány! Ano, bývá vyšetřování a bývá zapírání: To už tak bylo! Tedy snaha dáti rozbitému oknu význam skutečnosti dějinné. Nebo: To my ne, to kvinta B, oni tu měli chemii! Tedy popření jakéhokoliv altruismu. Nebo dokonce: To samo! A to už je opravdu k vzteku, vždyť to je popření kausality. Ne, tihle kvintáni takoví nejsou. To se ví, že by se pan profesor třídní zlobil. To se ví, že by se vyšetřovalo. To se ví, že by se nikdo nechtěl přiznat. To se ví, že by nakonec nařídil vybírat od všech žáků po 2 K na okno a zbytek na Podpůr-

ný fond. To by přišlo třídě na 70 K. To je mnoho. Ale vždyť je tu Kubánek, muž podnikavec a všedoved. Prosí paní profesorku chemie - to je taková dobrá duše - aby mu dovolila na hodinku do města. Změří si provázkem okenní rám, běží ke sklenáři, dá si uříznout přiměřeně velkou tabuli, přikoupí tmel a v příští přestávce tabuli zasadí a ztmelí, že by to ani odborník lépe nedokázal. Poslední hodinu je matematika. Přichází pan profesor třídní. Jak obvykle projde na začátku hodiny třídou a kouká, je-li všechno v pořádku. Nikde nic - a pan profesor zakašle. Kubánek vzadu také zakašle. Třída se kucká potlačovaným smíchem. »Co je?« ptá se pan profesor, přehlížeje třídu. Někteří žáci se ohlížejí na Kubánka. »Stalo se něco, Kubánku?« táže se pan profesor. »Prosím nic,« odpovídá Kubánek.

Otec je bankéř daný přírodou

Zdeněk přináší tatínkovi tiskopis přihlášky za člena Gymnasijní matice. Členové činní platí 10 K ročně, členové zakládající 200 K jednou provždy - tak stojí psáno dole v poznámce. »Tati, přihlas se za člena zakládajícího,« radí Zdeněk, »to dáš 200 K a budeš už mít pokoj, podívej se: jednou provždy.« - »Ano,« bručí tatínek, když podle rady Zdeněkovy, načerpané ostatně z výkladu pana profesora třídního, podtrhuje na přihlášce slova: přihlašuje se za člena zakládajícího, »ano, ještě tak kdyby to šlo nařezat ti jednou provždy a mít s tebou pokoj.« - »No třeba,« povídá Zdeněk shovívavě, »ale teď už mi dej radši ty dvě stovky, ať je mohu odevzdat panu profesorovi!«

Čím budu?

Z úvah abiturienta: Na doktora nepůjdu - to bych musel pitvat mrtvoly; na advokáta také ne - to bych musil obhajovat kdejakého lotříka; na velebného pána také ne - já se

nerad modlím; na profesora? Ne, to bych se musil zlobit s takovými darebáky, jako jsem byl sám - to také ne! Tento poslední důvod je známkou velké upřímnosti - a snad se v ní chvěje i slza soucitu s ubohými profesory, úměrná odporu k mrtvolám a zločincům, tedy hnilobě fysické i mravní, jakož i úměrná nechuti k modlitbě. Pakli ano, jsem ochoten věřiti, že student má nejen duši, ale i srdce. A tomuto abiturientu prorokuji, že svou životní dráhu skončí při nejmenším jako čestný předseda Sdružení na ochranu zvířat.

Mládež, jaká jest

Psychologii mládeže je možno se naučiti z knih a z pozorování. To obojí se musí vzájemně doplňovati. Knižní vědění samo nepostačuje. Výchova není pouze věda, nýbrž také umění - podobně jako lékařství - mohl by někdo míti veliké znalosti z theoretické medicíny, a přece nebýti dobrým lékařem. Léčiti nemocné jest umění, ars medicinae, jež spočívá na schopnosti užití výsledků vědeckého bádání v určitém konkrétním případě. Bez znalosti psychologie se ve výchově neobejdeme, ale spoléháme-li jen na theorii, snadno upadneme do omylů, jichž se ani psychologové nedovedli vystříhati právě proto, že byli jen theoretiky a dbali víc na knihy než na zkušenost a pozorování. Víme na příklad, jak jednostranné byly jejich názory založené na statistikách a dotazníkových akcích - ty by měly svou cenu, kdyby mladý člověk sám sobě vždy rozuměl a kdyby duše byla stavbou pro sebe cele uzavřenou. Dotazníky předpokládají obyčejně jasnost, již tázaný nemá a která se dotazníkem jaksi uměle vyvolává. Nepřihlíží se k individuálním okolnostem, jež je třeba znáti, má-li se někomu rozuměti. Dotazníky se zpracovávají tak, že se údaje rozsekávají podle určitých hledisk, takže osobní svědectví, byť souvisle psané, zcela zaniká. Proto někteří psychologové hledají přirozenější zdroje poznání duševního života mládeže, a to jsou autobiografie, de-

níky a literární pokusy mladých. Autobiografie má svůj nedostatek v tom, že autor vidí své životní osudy se stanoviska zralosti a klidu. Jest tedy v pokušení zdůrazňovati to, co se mu v retrospektivě jeví býti důležitým, i to, co jej může učiniti zajímavým, takže jeho svědectví je spíše obrazem přítomnosti než minulosti. Goldbeckovi abiturienti se vzpírali psáti vlastní životopis na vyzvání z obavy, aby se neprozradili. »Tak toho nechte,« řekl jim Goldbeck, »co mi o sobě m ů ž e t e říci, mne nezajímá.« To platí i o denících, na jejichž základu pracovala Charlotte Bühlerová, o dopisech a jiných soukromých projevech. Deníky si zpravidla píší lidé nezajímaví. Sám Eduard Spranger, jeden z nejlepších psychologů mládí, si nikdy nepsal deník. Deníky si obyčejně píší dívky: mají větší zájem o život a větší obratnost ve vyjadřování než hoši, jichž zájem se obrací více k světu vnějšimu. Literární tvoření mladých by mohlo býti dobrou látkou pro poznání psychologie mládí, kdyby bylo vždy původní a číše expresivní. Mladí lidé si libují často v pouhém napodobování literárních výtvorů, které se jim líbily, bez skutečného prožití. Zřídka znají pravou podstatu poesie, tvoří často čistě konstruktivně, ne z vnitřního zanícení. Básní jest jim obyčejně vše, co má formu básně. Že slova, verše, rýmy, jsou jen vodiči, jimiž prochází tajemný fluid, vnitřní okouzlení, z nitra prožívajícího do nitra vnímatele, jako by jim bylo neznámo. Rovněž se domnívají, že báseň musí míti smysl, racionální obsah, ideu a tvoří tak jakousi veršovanou prózu. Básnické tvoření mladých je buď projevem čistého erosu nebo i probuzené ctižádosti. Odtud její cena pro psychologa. Nejdůležitějším zdrojem poznání, jaká mládež jest, je konec konců vlastní pozorování. Kdo chce mládež znáti a vésti, musí míti, řekl bych, dar oka. Umět usoudit z nepatrných náznaků, slov, gest, pozdravů, písní, zábav a zálib na povahu a sklony mladého člověka - toť veliký dar, jehož není dopřáno každému. Málo oceněným pramenem moud-

rosti vychovatelské jsou vzpomínky na vlastní studentská léta. Mnozí pedagogové jako by přicházeli do školy bez nich. Nevím, podle čeho vlastně vychovávají. Patrně podle nějakých příruček. Ale život sám je první, jedinečná a nenahraditelná příručka pedagogie. A kdo z ní neumí nic vyčíst, nevyčte ani z papírů nic. Není to snad ani tak složité: napodobit to, co se nám líbilo u našich vlastních vychovatelů, a vystříhat se toho, co se nám u nich nelíbilo. Co vniklo největšímu vychovateli devatenáctého věku, svatému Janu Boscovi, myšlenku státi se pedagogem? Jako malý hošík potkal jednou kněze a pozdravil ho s nadšením své dětské vroucnosti. Ale kněz ten si ho hrubě nevšiml. Malý Jeník se ptal matky, proč kněz nemá rád chlapce. Odpověděla mu, že kněz má jiné starosti, než aby se bavil s chlapci. A tehdy zatoužil malý Jan Bosco státi se knězem a dělat radost chlapcům.

2

Srdce na katedře

Nenápadně vyzvídám

Pěkně jsem to dopracoval. Prý všechno pozoruji a jak něco uvidím, hned to někam napíši. Pomalu se mi lidé začínají vyhýbat a kolegové, s kterými učím, mne podezřívají, že vyzrazuji jejich tajné chyby a tak podrývám jejich autoritu. Nic nepomáhá, že se halím v anonymitu a umísťuji své příběhy do prázdného prostoru. A tak jsem si řekl, že se dám trochu na pokání a že už nic nebudu pozorovat, nýbrž tu a tam nenápadně vyzvídát. Onehdy jsem byl někam pozván na oběd. Dcerka hostitelů chodí do prvního ročníku obchodní akademie. »Co je u vás nového?« ptám se jí jen tak. »Hm, náš němčinář se oženil,« odpovídá Helenka. »To je toho,« povídám si, »toho němčináře stejně neznám - že se oženil, to je jeho věc; žení se franštináři, angličtináři, ba i latináři - proč by se nemohl oženit němčinář - ovšem, zejména mladí filologové se mají ženiti, aby se mohli doma cvičiti v živém jazyku.« A tak tato zpráva Helenčina mne nechává úplně lhostejným, dál se jí na nic neptám, a rychle převádím řeč na jiné pole. Obědváme a já se bavím s tatínkem o pěstování bruselské čekanky a s maminkou o habáňské keramice. Je po obědě. Helenka mi přináší černou kávu a povídá jakoby nic: »A vzal si jednu holku z naší třídy.« Ano, jsem ohromen. Ohromen a vytrestán. Nikdy už nebudu nic nenápadně vyzvídát, Helenko, vždyť já to neumím.

Tři případy

Měli jsme kolegu velmi roztržitého. Někdy býval třídním v nižších třídách. Největší zábava s ním byla, když psal vysvědčení: všecko popletl a zkazil spoustu blanketů. Jednou mu kolega chemik poradil jakousi vodičku, kterou bylo možno velmi rychle vyleptati z papíru, co tam bylo chybně napsáno, takže se po usušení dalo hned na totéž místo znovu psáti. Tento vynález si roztržitý kolega velmi liboval a kdykoliv se při srovnávání vysvědčení s hlavním katalogem vyskytla nějaká chyba, kterou musil zase »vyvodičkovat«, říkával: »Já dělám hlouposti, ale já je umím geniálně napravit!«

Profesor oznamuje ve sborovně radostnou událost rodinnou: »Tak se mi narodil syn - a je to kluk!«

Znám dvě slečny, které mají strýce profesora. Vsadily se s ním před vánocemi, že je nepozná na ulici, nebudou-li se k němu samy hlásit. A také hned za týden tu sázku vyhrály. Minuly ho na chodníku a teprve když zašel, zatahaly ho za kabát. Kráčel ulicí dumaje nad Platonovým Faidonem.

L'art comique

Sotva si lze představit, že by mohl vycházeti nějaký tak zvaný humoristický časopis, který by si kromě zlých tchyní nebral na mušku roztržité profesory. Profesor je člověk, který si musí pamatovati mnoho věcí - ne snad jen ze svého vědního oboru, ale hlavně ze školy: co a kde se probírá, kdo a kdy byl vyvolán a jak uměl, jaké kdo udělal a neudělal chyby v komposici, co kdo kdy neplechého vyvedl. Roztržitost je skoro nezbytným atributem profesorského povolání. Profesor, který není roztržitý, může dokonce býti podezírán, že není dosti svědomitý. Ostatně se lidé baví, jsou-li profesoři roztržiti. Zkuste konečně najít nějakou zábavnou stránku na lékařích, inženýrech, advokátech, redaktorech,

soudcích, obchodnících a průmyslnících. Uvidíte, že příslušníci těchto povolání jsou lidem, kteří se rádi zasmějí, úplně lhostejní.

Vlastní důvod, proč je tak oblíbena postava roztržitého profesora, je v samé podstatě komična. Komično totiž záleží v odhalení neškodné chyby. Komično má rozhodně mravní základ. Již Lessing napsal, že se můžeme smáti roztržitosti nějakého člověka jen potud, pokud jím neopovrhujeme. Postřehneme-li však roztržitost u člověka zlého a ničemného, stává se ihned protivnou a ošklivou, a ne směšnou. (D r a m a t. 28. St.) (Komický může býti jen ten, koho si vážíme, koho máme rádi a kdo jest prost jiných závažných chyb, pro které bychom jím musili pohrdati. Veliký jest rozdíl mezi smíchem a posměchem. Smích přísluší chybě odpustitelné, slabůstce, nezaviněnému nedostatku osoby jinak vážené. Posměch však stíhá neodpustitelnou, těžkou a zaviněnou chybu osoby, která by jinak ráda ve vážnosti byla. Smích vychází z lásky. Posměch z opovržení.

Nikdy nemůže býti komický tyran, hrubec, omezenec, pedant, slidič, udavač. Komický může býti jen člověk moudrý a dobrý: chybička, která budí smích, ještě lépe dává vyniknouti jeho lidské velikosti. A tak se zdá, že dobrý profesor by neměl míti větší ctižádost než být komický - aspoň trochu.

Známé firmy

Je hrubou pomluvou, tvrdí-li se pořád, že profesori jsou zapomnětliví. Možná, že se u nich vyskytují ve značnější míře jiné nectnosti, ale kdyby opravdu byli zapomnětliví, nebylo by na příklad vůbec možné, aby na některém žáku »seděli«, jak se nezřídka stává. Toto »sedění« se právě zakládá na tom, že žák projevil kdysi neznalost nepravdivých sloves latinských anebo se neukázal dosti mocným v umocňování - a hle, profesor si to pořád pamatuje a častěji toho žáka vyvolává a dává stále otázky z téže látky tak dlouho,

dokud se žák věci pořádně nenaučí nebo dokud nepropadne.

Nebo jak vysvětliti obvyklá rčení profesorská: »Zase Krupička, zas už ten Volejník, nu ovšem, to se rozumí, Tarant, známá firma!« (Mimochodem je třeba připomenouti, že tato rčení nemají vůbec výchovné ceny, poněvadž zatvrzují srdce žáků. Jak jinak by to šlo, kdyby profesor uměl zapomínati a někdy Krupičku pochválil, Volejníka povzbudil nebo dělal, že Taranta dosud pořádně nezná!) I drobný poklesek žáka zanechává v paměti profesora nerasmazatelnou stopu. Jeden bývalý ředitel gymnasia vypravoval, že se za doby jeho působnosti v Palčicích jednou jednalo v konferenci o potrestání nějakého příliš čiperného oktávána. Ředitelský konec stolu se domáhal karceru, který navrhoval třídní. Tak zvaná galerie byla proti tomu. Tu pozvedl zoufalý třídní hlasu svého: »Kolegové, ujímáte se studenta nehodného! Víte, že už jako primán střelil ve třídě z pistolky?« Byla to jarmareční pistolka za dvě koruny na kapslíky a od zlého činu uplynulo celých sedm let. Rozumí se, že tímto nešťastným zvoláním třídní prohrál svůj návrh. Zlosyn vyvázl s trestem zcela mírným. Profesorský zápisník je předmět ve škole obávaný a nenáviděný právě jen proto, že je oporou paměti profesorské. Zápis do třídní knihy je zlou pohromou právě jen proto, že delikt tam zapsaný nebude a nemůže býti zapomenut.

Při letošním abiturientském večírku vyvolal mnoho veselosti třídní oktávy A, a to tím, že s sebou přinesl zápisník osm let starý a předčítal z něho studentům, co vyváděli, když byli v primě. Měl tam poznamenáno přesně na den, kdy kdo píchl souseda špendlíkem, kdy kdo házel mokrou houbou a kdy kdo na chodbě pískal. Z těch abiturientů si už z toho nepamatoval nikdo nic - -

Učenec sem nevcházej

Profesor nesmí žít pro vědu, nýbrž pro studenty. Učenec patří do knihovny, laboratoře, akademie. Do školy ne. A když už tam chodí, musil by dbát, aby v jedné větě neřekl »tedy« častěji než dvakrát, nanejvýš třikrát, aby nezapomínal doma kravatu, aby nenosil v kapse vesty kartáček na zuby, aby si neobouval jednu botu černou a druhou žlutou, aby neplival do kamen a když stojí u okna, aby si ne navíjel šňůru od záclony kolem krku.

O tempora, o mores!

Cicero in Cat. 1, 1

K jednomu mladému panu profesorovi přišel kdysi do třídy pan inspektor. Ten pan profesor byl dobře na svou hodinu připraven, žáci při opakování uměli a v druhé části hodiny pan profesor krásně přednášel. Přesto prý mu pak vytkl pan inspektor, že při výkladu stál tak, že mu špičky bot přečnívaly přes okraj stupínku: žáky prý to mohlo rušit. Nevím, zdali si to pan profesor vzal k srdci a naučil se stát na stupínku správněji. Avšak uváží-li se, jaký je člověk vůbec a profesor zvláště, a bere-li se zřetel k starému úsloví, že věci denní zevšedňují, lze se spíše domnívat, že ten pan profesor si časem zvykal zaujímat před žáky postoje stále ledabylejší, až nakonec úplně zapomněl na dávnou výtku inspektorovu. A docela bych i věřil, že týž profesor to byl, jenž k stáru sedával ve třídě tak, že míval nohy v povysunutých dolních zásuvkách katedry: a když ke sklonku jeho učitelské dráhy ho znenadání navštívil ve třídě zemský inspektor, povstal, zcela zapomenuv, kde má nohy, takže zásuvky počaly fungovat jako páky, div že se katedra nepřevrátila. Zemský inspektor se pod kůží srdečně zasmál a po hodině mu nevytýkal nic. Tento příklad ukazuje jednak, jaké rozpětí mají profesorské způsoby, jednak, co se může na světě změnit za pouhých třicet let.

Brechen Sie dies rätselhafte Schweigen!

Schiller, Don Carlos 1, 1

Objeví-li se ve škole nový profesor, jest všechen zájem soustředěn na otázku, jaký je. Již v prvních hodinách ho třída zkoumá a hledí zjistiti, co snese a co ho rozčilí, a vůbec, jak reaguje na různá »podráždění«. Podle toho pak se utváří chování třídy v jeho hodině. A tak jedna a táž třída se chová u různých profesorů různě. Jsou profesori, kteří mají ve své hodině naprosté ticho. Jsou pak profesori, kterým nevadí, baví-li se žáci nahlas. A jsou dokonce takoví, že mohou vyučovati jen tehdy, je-li ve třídě určitý stupeň hluku.

Vypravuje se o jednom takovém, že se studenti jednou na něho smluvili a když vstoupil do třídy, bylo tam místo obvyklého rámusu úplné ticho. Zarazilo ho to hned při vstupu do třídy. Ale když se ani po zápisu do třídní knihy neozval náležitý hluk, byl už celý nespokojen: »Co je, co se děje?« ptal se znepokojen. Odpovědí bylo mrtvé ticho. »Tady se něco děje!« (Mimochodem: jaká sebevláda - nikdo nevyprskl!) »Tady se něco chystá!« Ještě hlubší ticho. A tu onen nešťastník popadl globus (byl to zeměpisec) a prchl ze třídy. Uchýlil se do sborovny a tam, když se poněkud vzpamatoval, vydechl: »Aspoň ten globus jsem zachránil!« Dali ho potom brzy do pense. Zaměstnával se pak tím, že si stěžoval svým známým na nespravedlivý postup školních úřadů a vykládal jim, že míval vždy výtečnou kvalifikaci.

Každý má svou hračku

Hoši nosívají do školy plné kapsy nejrůznějších věcí: bývají to kuličky, drátky, provázky, řetízky, baterky, pistole, knoflíky, magnety, hřebíky, kroužky, šroubky, nožiky, žiletky, žárovky a kdovíco ještě. Tyto věci jim učitelé a profesori zabavují, uzavírají do stolu a vydávají opět až na konci školního roku s přiměřeným napomenutím. Jsou však také jiné možnosti. Ve svých *Ricordi di scuola*

(Rizzoli C., Milano 1940) se přiznává pan učitel Mosca, že on ty zabavené věci neschovával do stolu, nýbrž - nosíval je v kapsách a když měl kdy, hrával si s nimi. To je nejen poctivé přiznání poctivého muže, který ze sebe nic nedělá, nýbrž také doklad, že člověk je a n i m a l l u d e n s, a podnět k otázce, není-li hra klíčem k záhadě člověka vůbec a dítěte zvláště, a konečně i k otázce, není-li právě tak užitečno hledati dítě v muži jako muže v dítěti.

Nic a nic

Jeden profesor matematiky měl zvyk psáti žákům, kteří nic neuměli, nulu. A stalo-li se, že žák projevil zvláště chabé znalosti z matematiky, napsal mu dvě nuly. Ani po letech nedovedli žáci toho profesora pochopiti, jak mohou dvě nuly platiti méně než jedna nula. Jedním z nich byl slavný francouzský básník Francis Jammes.

Nekuřáci

Pan kolega S. jezdívá na ryby a kromě jiného náčiní rybářského mívá s sebou také krátkou dýmku. Jednoho dne vstoupí do vlaku s dýmku v ústech a usedne do nekuřáckého oddělení. Přejde průvodčí a upozorňuje: »Toto oddělení je pro nekuřáky.« - »Ano,« odpovídá lakonicky pan kolega. - »Zde se nesmí kouřit!« pokračuje průvodčí. - »Já vím,« odpovídá pan kolega klidně. »Ale vy zde, pane, kouříte!« namítá průvodčí. - »Já zde nekouřím!« tvrdí pan kolega. - »Ale máte, pane, dýmku v ústech!« - »Já mohu mít v ústech, co chci,« odpovídá pan kolega a ukazuje průvodčímu dýmku - vyhaslou.

O klasické hudbě úvaha paterá

Jeden obdivovaný profesor na jedné dívčí střední škole způsobil svým vlivem, že si celá septima oblíbila klasickou hudbu tak mocně, že chodila na všechny filharmonické a ko-

morní koncerty, ačkoliv se tehdy tancovala rumba, a vůbec taneční zábavy byly v plném proudu. - Tuto poznámku čtu v jedněch nedělních novinách: poznámka tato, jak se říká, nutí k úvahám.

První úvaha by vycházela z dohadu, že všechny dívky v té septimě byly idealistky. Dohad takový však je málo pravděpodobný a musí se tudíž připustiti, že některé z nich chodily na ty koncerty i z obyčejné studentské vypočítavosti, tedy z touhy udělati si u pana profesora dobré oko a polepšiti si známku; nebo některé že tam chodily i z nějakých obdivovacích pohnutek, tedy prostě proto, že tam chodil i on, jejich ideál; nebo konečně, že některé chodily proto, že celá třída chodila - dívky bývají solidární: co jedna, to druhá.

Úvaha druhá se zakládá na dohadu, co by se stalo, kdyby najednou ten obdivovaný pan profesor byl náhle přeložen na jiné, oné septimě nedostupné místo. Patrně by ho celá septima vyprovázela na nádraží zahrnujíc ho květinami. A vzdechy mladých hrudí by se mísily nepřiliš ladně v supot lokomotivy. A tato symfonie páry a stesku byla by asi posledním muzikálním zážitkem septimy jakožto celku: neboť nový češtinář bude možná muž ještě sympatičtější, jen s tím rozdílem, že jeho ústředním zájmem bude studium gotického malířství, takže celá septima proběhá volné půldny po mu- seích a galeriích. A jen ta dívka, která i potom a přesto a přitom bude dále chodit na komorní koncerty, zůstane hu- dební nadějí národa.

Úvaha třetí se zakládá na dohadu, že existence a působ- nost ideálních a obdivovaných profesorů je naprosto nezbyt- na pro vývoj školství vůbec a dívčího zvláště. Neboť dívky studující majíce tu a tam nějakého ideálního profesora, přece se o něco opravdu zajímají, třeba jen na čas: a není ne- možné, aby z takového vzníceného zájmu, který utlumí i jiné dívčí zájmy, jako je tanec a jiné zábavy, aspoň něco ne- utkvělo v mysli a srdci.

Úvaha čtvrtá se zakládá na dohadu, že změny v osobách ideálních profesorů sice mají za následek změny v zájmech studujících dívek, ale že po stránce psychologické je to jen doklad, že se dívky nespécialisují jako hoši, a jsou tedy spíše tvory universálními a snad i pro život lépe připravenými.

Úvaha pátá se zakládá na dohadu, co by se asi stalo, kdyby na nějaké dívčí škole působilo současně větší množství ideálních profesorů, nebo dokonce, kdyby celý profesorský sbor se skládal ze samých takových profesorů. Výsledek by měl býti, že by se ty dívky intensivně zajímaly o všechno, takže by se tedy z nich staly jakési universální specialistky - anebo že by se spíše uběhaly a na rozumu pomátly. A proto si je třeba po těchto všech úvahách říci, že je přece jen lépe, když ideální profesor je výjimka. A zároveň vysvítá lépe i funkce obyčejného, neideálního a neobdivovaného profesora: jeho úkolem jest zachovávat žactvo při dobrém zdraví a při zdravém rozumu.

Rozdíl

Rozdíl mezi profesorem řádným a mimořádným je prý v tom, že mimořádný profesor neví nic řádného a řádný profesor neví nic mimořádného.

Dítě, proč pláčeš?

»Proč pláčeš?« ptám se tříleté Vlastičky. »Já neplaku!« odpovídá Vlastička. Z toho možno poznati, že je to dceruška profesora češtiny. -

»Já šem byla v koštele!« chlubí se mi Vlastička v neděli. - »A copak jsi tam dělala?« - »Já šem tam poslouchala.« - »A cos tam poslouchala?« - »Radio.« - Z této odpovědi je patrné, že Vlastička je dítě svého věku.

Krásné odpoledne

»Neumí-li žák něco,« říkával nám profesor Š., »je tím vinen profesor, měl ho tomu naučiti.« Zjistil-li, že někdo

z nás není připraven, řekl suše: »Přijďte sem odpoledne.« (Říkal důsledně odpoledne, ne odpoledne.) Těch, kteří měli přijít odpoledne, bývalo zpravidla více. Ve stanovenou hodinu musili býti ve škole a profesor Š. s nimi opakoval attic-ké tvary. Výsledek byl, že se každý raději učil hned, jen aby nemusil přijít odpoledne. »Kdyby někdo z vás propadl,« říkával také, »nebyla by to hanba jen pro toho žáka, nýbrž také pro mne. Co bychom řekli krejčímu, kdybychom mu dali látku na šaty a on ji prodal a šaty neušil? Co zedníku, kdyby odešel od rozestavěné chalupy a nechal stavbu, aby ji vody podemlely a vítr povalil? Každý má dokončiti své dílo. Úkolem profesora jest, aby naučil, ne aby nechal propadnout. Přijďte sem odpoledne.«

Krásný sonet

Profesor R. nebyl tak radikální. Měl jiný způsob, jak přiměti žáky k práci. Tak na příklad přednesl v hodině češtiny znělku od Vrchlického. Neřekl: »Na příští hodinu ať ji umíte zpaměti.« Řekl pouze: »Krásný sonet.« Nic více. Ale příští hodinu opět zavedl řeč na ten sonet a zeptal se jakoby mimochodem: »Nenaučil se mu někdo nazpaměť?« Kdo se přihlásil, toho pochválil a vepsal mu pěknou známku do zápisníku. A později už stačilo, aby nazval nějakou báseň krásnou - a následující hodinu ji uměli všichni.

Modlila jsi se dnes večer, Desdemono?

Shakespeare, Othello 5, 2

Věra K. má tatínka profesora. Někdy prý přijde domů nakaboněn a spustí přísně:

»Tak prý jsi zase neuměla latinu.« Věra ovšem zapírá. Tatínek: »Mlč, vím všecko.« Věra: »Ale, tati, vždyť já jsem vůbec nebyla vyvolána!« - »To nevádí, ale málo ses hlásila!« povídá tatínek už trochu umírněněji. Potom vstane a dělá, že něco hledá ve skříní: ale Věra vidí dobře, že se

tam směje. To jen tak zkoušel, zdali něco ve škole nevyvedla.

Ironie

»Nováku, vy žvaníte, jako byste už při stavbě babylonské věže míchal maltu.«

V tělocviku: »Vodičko, prsa ven, břicho schovat. Až budete komerčním radou, můžete to dělat obráceně.«

»Vokurko, vy děláte polekaný obličej, jako byste stál před náčelníkem lidojedů a měl se sám napsat na jídelní lístek.«

»Člověče, nekoukejte jako opice, která se právě dověděla, že od ní pocházíte.«

V kreslení: »No, zdaleka vypadá ten váš výkres pod psa - a zblízka pod dva.«

»Šlechtický, nemyslete si, že máte jméno od šlechtic: vaše jméno pochází od schlecht!«

»Že jste velbloudi, to vám neřeknu, ale řeknu vám, že si před tou vaší třídou připadám jako admirál korábů pouště!«

Taky jsem zlobil, když jsem byl malý

Mirka R. v sekundě onehdy tuze zlobila, takže jsem ji musel napomínat. Když to nepomohlo, poslal jsem ji - proti zásadám pedagogie školské - stát do kouta a ještě jsem si ji na postrašenou poznamenal do zápisníku. Toho se Mirka velmi polekala - před následující hodinou čekala na mne přede dveřmi třídy. Když jsem přišel, začala odprošovat trochu posmrkujíc - patrně na znamení, že to myslí doopravdy. Řekl jsem jí, že jí odpustím, bude-li hodná. Ale to ji neuspokojilo: a k posmrkování přidala ještě jakési něžné po-fňukování, až z toho vyšlo, zdali také tu poznámku v zápisníčku vymažu? Na to jsem prohlásil, že i tu poznámku samozřejmě vymažu, bude-li se Mirka chovat, jak se na studentku sluší. Již jsem chtěl jít, ale Mirka měla ještě něco na srdci a něco velmi vážného. - »A, prosím, já jsem ještě něco

udělala!« - »Copak?« - »Já, když jste mě postavil do kouta, já - já, prosím, jsem si o vás myslila něco moc ošklivého.« - »Nu, tak jen ven s tím, to bych věru rád věděl, co sis o mně ošklivého myslila.« - »Já, já jsem si myslila, že když jste byl malý, taky jste někdy zlobil« - a Mirka vzdychla - to nejtěžší už bylo venku - »a to mi taky odpusťte, prosím.« - A tak jsem jí to všechno odpustil, i ty ošklivé myšlenky - neboť na mou věru, abych nelhal, musím přece uznat, že jsem také někdy zlobil, když jsem byl malý.

Kreslil jsem panáky

Kreslení - nu, to je takový předmět, ze kterého se nepropadá. Nač se tedy tuze namáhat? Někdy se zkouší něco z theorie - no, to už člověk nějakou tu definici ze sebe vypraví, na příklad: »Perspektiva je, když se díváme na železniční koleje a zdá se nám, jako by se v dálce sbíhaly.« Pan profesor není puntičkář, on se i s takovým »výměrem« spokojí. A výkresy? Když se náčrt tužkou zrovna nepovede, pan profesor to poopraví - on má takový zvyk, že si k tobě přisedne do lavice, řekne: »Pusť, synáčku!« poopraví, někdy i dokreslí. A tak se nedivme, že ti lotřící z kvarty B už se trochu spoléhají, že pan profesor to spraví a dodělá. Vždyť ho to baví! A také se nedivme, že žák jménem Komárek ochotně pustiv pana profesora do lavice a ještě ochotněji mu odevzdav svůj výkres k dokončení a nakonec poděkovav jak se sluší a patří, oddal se odpočinku a posilňování nižší stránky své přirozenosti. Ale již tu byl pan profesor hotov se třídou a již seděl za katedrou bedlivě pozoruje milé žáky. A tu spatřil jednoho — byl to právě Komárek - an nepracuje a jí. »Pojďte sem a ukažte mi výkres!« zavolal na něho. Žák Komárek vzal výkres před chvílí panem profesorem dokončený a šel jej ukázat. »To je výkres?« zahřměl pan profesor, »tohle je nějaký výkres, tahle čmáranina?« A v hněvu svém roztrhl pan profesor dílo, na kterém

před chvílí spolupracoval, a hodil je žáku Komárkovi pod nohy.

Teď už se divme, jak může pan profesor roztrhnouti výkres, který sám dokončil a za dobrý uznal. Je pravda, že se i o Michelangelovi vypravuje, že kladivem rozbil nejednu svoji sochu, s kterou nebyl spokojen. Ale tu jde o něco jiného, ne o problém umělecký. Třicet let se piplat s klukovskými mazanicemi, to snad není málo na člověka, který v sobě musí zapírat umělce, a snad trochu mnoho na umělce, který v sobě nezapřel člověka.

Proč nejsem na universitě

Odešel z našeho ústavu vynikající přírodopisec, jedinečný znatel kraje po stránce přírodní. Měl nejednu možnost hlásiti se o místo v hlavním městě. Nehlásil se. Zdržovaly ho jeho vědecké zájmy. Zůstal tam, kde lišky dávají dobrou noc. Chodíval po lesích zapadlého kraje a učil ty lišky dávat dobrý den. Mluvilo se o něm jednou ve sborovně. Mladší profesor téhož oboru, který uměl oceniti jeho znalosti, řekl o něm: »Ten už by měl být dávno na universitě.« Jiný kolega, jeden z nejstarších, na to pravil: »Je vždycky lepší, diví-li se lidé, že nejste na universitě, než kdyby se divili, že tam jste.«

Jistě pravda. Nebožtík František Vymazal říkával podobně: »Nechlub se, jsi-li v naučném slovníku, ale chlub se, hledají-li tě tam.«

Ne co a jak, ale kdo

Jeden septimán byl o prázdninách ve Švédsku. Na jednom nádraží uviděl vlak s magnésitem. Vzpomněl si, že se o té rudě učili na gymnasiu v mineralogii a že by profesoru chemie bylo milé, kdyby mu kus takové rudy dovezl pro jeho sbírky. Vyskočil ze svého vlaku a z jednoho vagonu kus té rudy vzal. Vydal se tak rázem ve dvojí nebezpeč-

ství: jednak, že bude chycen jako zloděj, jednak, že mu ujde vlastní vlak. Ale nedbal toho - chtěl panu profesorovi udělat radost a mimo to sám byl horlivým mineralogem. A s tím kusem magnesitu se pak vlácel ještě několik týdnů, až jej šťastně přivezl do vlasti a hned počátkem školního roku jej odevzdal panu profesorovi. Pan profesor měl radost, neboť právě magnesit mu chyběl ve sbírce. Dal si vyličit původ: kde vzal, jak vzal. Jeho zájem byl čistě věcný. Nakonec řekl studentovi: »Když jste to bral, měl jste vzít víc.« - Tato věcnost studenta nemálo dojala a okolnost, že pan profesor mu ani kloudně nepoděkoval, vyvolala u něho zvláštní roztrpčení, které se s osoby přeneslo i na věc: student, který se až dosud horlivě zajímal o mineralogii, počal pociťovati odpor k tomuto odvětví.

Příběh tento mi ten student sám vypravoval, když měl po maturitě, s pointou velmi břitkou: »Kdybych mu byl donesl mamutí kel, byl by mi řekl, že jsem měl přinést celého mamuta.«

A tak je patrné, že osoby a věc se na tomto světě nedají jen tak snadno od sebe odlučovati. Někdy pro věc utrpí osoba, někdy pro osobu utrpí věc. To by nemělo být. Ale mládež už je taková: nejde tak za věcí, jako spíše za osobou. Dobrý didaktik vzbudí někdy zájem i o předmět jinak neoblíbený. A naopak, špatný didaktik zprotiví žákům i předmět jinak zajímavý. Ale ať je to jakkoliv, ve škole není hlavní předmět, nýbrž osobnost. Po letech nevzpomínají žáci ani tak na to, čemu je který profesor naučil nebo nenaučil, nýbrž na to, jak je učil, a hlavně, jak s nimi jednal. Oceňují v něm především člověka.

Nové sloveso

V primě vyučuje přírodopisu kolega, který má dar patetického přednesu. Je prý to dobré k upoutání pozornosti. Možná. A také je možno, že si žáci na takový hlučný před-

nes zvyknou, asi tak jako mlynář na klepání mlýna, a stávají se roztržitými právě tak, jako kdyby pan profesor přednášel hlasem mírnějším.

A tak jednoho krásného dne vysvětluje ten pan kolega svým primánům, jak se dělí obratlovci podle společných znaků na různé skupiny: »Pes, veverka, zajíc, králík, myš, hraboš, kůň, ovce, koza, vepř jsou čtyřnozí obratlovci,« vykládá pan profesor. Vtom zpozoruje, že Holík v první lavici nedává pozor a hraje si s papírky. I blíží se k němu a s náramným důrazem pokračuje: »Tito obratlovci mají červenou, teplou krev, dýchají plicemi a rodí živá mláďata, která v mládí ssají mléko matek; jmenují se tudíž ssavci.«

Avšak primán Holík je mládě jiného druhu, které v mládí se tuze nezajímá o ssavce - a baví se se svými papírky dál. A pan profesor zvyšuje hlas a klade nyní důraz na každé slovo, upíraje zrak velmi pronikavý na primána Holíka: »Někteří obratlovci, jako na příklad ještěrka, lezouce plazí se tělem po zemi a jmenují se t u d í ž?«

A vyraziv toto t u d í ž jako otázku, ukazuje pan profesor na Holíka a chce, aby odpověděl větu.

Holík slyší jen to t u d í ž, honem hodí papírky na zem a odpovídá rychle a přesvědčivě: »Prosím, já netudím!«

Pan kolega je, jak se říká, konsternován. V první chvíli jako by nevěděl, má-li se zlobit nebo smát. Za okamžik však potlačí nával pedagogického rozhořčení a ptá se s mocnou emfází: »Tak ty netudíš?«

»Prosím, to já ne,« odpovídá Holík, »prosím, to on!« a ukazuje na svého zcela nevinného a naprosto ne tudícího souseda Kropáčka.

Tuto příhodu se slovesem tuditi vypravoval pan profesor svým kolegům filologům. Mohli se usmát - jen jeden z nich, velmi přísný pán, nejevil pražádné radosti z toho, že slovník jazyka českého byl obohacen o nové sloveso a pravil:

»Pane kolego, tohleto se vám vůbec nemusilo přihoditi,

kdybyste žákům v primě vykal, jak je předpis a obyčej - pak by žák nemohl zaměnit tudíž za tudíš.«

Kolega přírodopisec mu odsekl: »Může-li kluk tuditi, mohu já tykati.«

Infant, dein Herz weiss nichts von diesen Künsten

Schiller, Don Carlos 2, 2

Jeden pan profesor píše knížky o studentech a také dělá zábavné filmy ze školního života. V jednom takovém filmu se jaksí dokazuje, že student má nejen duši, ale i srdce. Já nevím, stačí-li film na to, aby se něco takového dokázalo, ale legrace to je. Jiná otázka jest, nežádá-li se snad příliš mnoho na studentovi, naznačuje-li se mu, že má mít soucit s profesorem, který si neumí zařídit kázeň ve třídě. Jednak je soucit vyšší duchovní a mravní postoj, jehož se člověk dobere hlubokou vnímavostí pro cizí bolest a ovšem i utrpením vlastním - jednak je protismyslné, aby měl někdo mít soucit s člověkem, který mu má být vzorem a autoritou.

Professor nascitur

Zdá se mi, že se člověk profesorem rodí. To snad proto, že profesori náležejí k těm, kteří nejvíce okouzlili nebo znudili svět. Abychom nemluvili o těchto, vzpomeňme si, že svatý Augustin byl profesorem rétoriky. Ale proč je tak málo pravých profesorů, tak jak je málo básníků a svatých? To proto, že je k tomuto vznešenému povolání zapotřebí něčeho jiného než vědomostí. Je k němu potřebí něčeho, co by Sainte-Beuve nazval paprskem jakéhosi daru inteligence a poesie, originality a zdravého rozumu, rozhodnosti a svůdnosti a konečně kouzla, které bez nucení a bez únavy udržuje kolem katedry nejvrtošivější posluchačstvo, mladé lidi nebo děti.

A jaké to jedinečné dílo! Přizpůsobovati toto posluchačstvo velkým myšlenkám a připodobňovati je pomalu a raději více k svému vlastnímu obrazu, a to vše s nesmírnou jem-

ností a ohledem ke sklonům a požadavkům jednotlivce. V tom konečně záleží trvalý vliv, který má ozvěnu v celém životě těch, kteří mu podlehli; a mnozí z nejlepších filosofů tohoto století vzdali výmluvný hold tomu ze svých profesorů, který je naučil přemýšleti. (Henri Bremond, *L'Inquiétude religieuse*. Perrin & Cie, Paris 1930, t. I., p. 183-4.)

Confiteor

Ti terciáni dnes zlobí jen což. Napomenu je. Nepomáhá to. V každé lavici se děje něco nepatřičného: mluvení, smích, šoupání židlemi, a to se rozumí, nezbytné pohazování papírovými kuličkami. Vzadu někdo pořád bručí. Napomenu po druhé. - Pouhá slova. Pohrozím trestem. Nijak to nepůsobí. Poznám si jednoho výtržníka do zápisníku. Tuze to neodstrašuje. Aha, už vím - Spalding připomíná, že hlavní, co žádá žák od učitele, jest, aby ho nenudil - jen začít něco zajímavého vypravovat - a hned budou dávat pozor. Ano, zpříjemnit vyučování - asi tak, jak to dělal Basedow, který přinášel dětem pečená písmenka. - Hoši se ztiší a zapomenou na hlouposti - ale já nemohu pořád vypravovat, musím také zkoušet a musím postupovat podle osnov.

Stoupnu si před lavice a přísným pohledem přehlížím třídu. Chci říci: »Tak, bude ticho nebo ne?« To je otázka hrozná - a odpověď může býti také: Ne! Ano, já vím, nebožtíku pane profesore R., že jste nám říkával v pedagogice: Když vás budou žáci nejvíce popouzet k hněvu, držte se pevně stolu a počítejte v duchu do dvaceti. A já vím, že když se člověk rozzlobí, řekne obyčejně něco neuváženého a leda se zesměšní, jako jeden pan kolega, který na studenty vzadu hlučící volal: »Jen počkejte, až bude opakování, však já tím zadkem zatočím!« Tak přece jen bude lepší počítati do dvaceti. A ostatně neklid ve třídě je příležitostí k cvičení v trpělivosti. Hm, vyšší, asketické hledisko. Někomu jdou

takové duševní prostocviky docela k duhu. Ano, avšak škola není na to, aby se v ní zdokonaloval učitel, nýbrž žák. Ale - proč nepřiznat, že je člověk někdy v koncích a že někdy nejsou platny nic pokyny, rady a formulky a vůbec cizí zkušenosti: zkrátka dnes asi s těmi kluky nic nesvedu. To není jen tak: »lidi loviti«. Někdy si musí člověk říci s Petrem: »Magister, totam noctem laborantes nihil cepimus.« To už patří k řemeslu: »Mistře, celou noc pracovavše nic jsme nechytili.« (Jan 5, 5.)

Co baví Sokrata

Po letech jsem četl opět Platonova Faidra. Sokrates se prochází ulicemi athénskými a potká za poledne mladičkého Faidra. Faidros se pochlubí, že byl u svého učitele rhetoriky Lysia, kde slyšel znamenitou řeč na zcela nové thema, totiž že »nezamilovanému jest třeba spíše býti po vůli než zamilovanému«. Sokrates hned prohlašuje, že jest dychtiv tu erotickou řeč slyšeti, neboť postřehl, že Faidros má tu řeč u sebe napsanou na svitku a schovanou pod pláštěm. I jdou spolu mimo zdi městské k potoku Ilissu a vyhlédnuvše si stinné místo, ulehnu do trávy a tam Faidros počne předčítati řeč Lysiovu, která jest podkladem celého dialogu. Již na počátku »Faidra« je patrné, co zajímá Sokrata: člověk a nic než člověk. »Obdivuhodný ty muži,« praví mu Faidros, »jak jsi zvláštní! Podle toho, jak mluvíš, lze tě míti za cizince a ne za zdejšího občana. Tak nejen že nikam nejdeš z Athén do ciziny, ale docela ani za městské hradby nevycházíš, jak se mi zdá.« - »Promiň, příteli,« odpovídá mu Sokrates, »rád se poučuji - pole a stromy nemohou mi nic říci, ale lidé v městě ano. Ale tys, tuším, našel tu čarovnou vnaudu, abys mne dostal ven. Neboť jako vyvedeš hladovějící zvěř kam chceš, ukážeš-li jí snítku nebo nějaký plod, tak ty, tuším, dovedl bys mne vésti celou Attikou a kamkoliv jinam by ti bylo libo, drže mi před očima sepsanou řeč.«

Sokrata neláká příroda, nýbrž lidé, mladí lidé, jejich názory, domněnky, sklony, záliby a bludy. Až do Megary a zpět jest ochoten jíti tento sebe sama ironisující stařík, aby vyzvěděl, co má Faidros ve svitku pod pláštěm. Ale jeho cílem není ovšem jen všetečně vyzvídati tajemství mladých srdcí, nýbrž naléztí podnět k výchovnému a poučnému rozhovoru. Nečeká, až ti mladí muži za ním přijdou, až se mu svěří, nýbrž sám vyzvídá, sám hledá. A v jeho touze jest jakoby předtucha vzývání Ignácova: Da mihi animas, cetera tolle! A přece jeho sžiravá ironie, kterou častuje své přátele a sebe, ukazuje, že byl dalek onoho duchovního otcovství, jež přineslo světu křesťanství. Jeho hovory s mladými lidmi jsou mu jakousi duchovní zábavou, rád poučuje jiné, ač ironicky říká, že hledá poučení vlastního. A ovšem se mýlí hlavně v tom, že přeceňuje význam poučení domnívaje se, že pouhé poučení o dobru již činí člověka dobrým.

Das eigentliche Studium der Menschheit ist der Mensch

Goethe, Die Wahlverwandschaften II, 7

Nový školní rok. Nová mapa ve třídě: hory vyznačeny všemi představitelnými odstíny hnědi; a řeky se vinou mezi nimi jako předlouhé užovky. Mapa hor a řek. Příroda a nic než příroda. Mapa bez lidí, měst a městeček. Dejte mi pokoj s takovým světem, kde žijí jen zvířata. Vůbec mne nevábí hory, po kterých nevystupují mladí a veselí lidé, ani řeky, u nichž nerybaří zadumaní staříci, ani lesy, kde neroste dřevo na kolébky. Dobrá, jsem člověk nepřirodní - a chcete-li, člověk, který si zvykl na čtyři stěny a jen tam se cítí doma: snad zarytý urbanista a naprosto žádný ruralista - ano, spílejte mi jak chcete, duchové přírodničtí, mne odjakživa zajímali lidé a ne brouci. Mým světem je škola. Jediná vesnická jednotřídka jest mi více než kontinent se všemi horami a řekami a za jediného básníka opěvujícího školu jsem ochoten dáti všechny georgiky a bukoliky světa. K této nové mapě

budou přistupovati studenti a ukazovat na ní hory a řeky. A nebudou-li vědět na metr, jak je která hora vysoká, budou dostávat pětky. Ostatně, jak k tomu přijdou řeky, že se o nich neučí, jak jsou dlouhé? A když, tak se to říká jen ve stovkách kilometrů. Ale ne, už to vím: řeky jsou horizontála, hory vertikála. Hora - to znamená vzhůru, to znamená k hvězdám, k nebi, k Bohu. A tu i píď je mnoho - a někdy vše.

Kritika praktického rozumu

Profesoři, kteří vědecky pracují a kteří ve svém oboru jsou třeba i vynikajícími specialisty, bývají někdy pedagogy jen prostředními, ne-li špatnými. Je to pochopitelné: jejich pozorování a myšlení je soustředěno na příliš úzké pole, takže bývají nevnímaví pro věci, jež nesouvisí s jejich vědeckými zájmy, neobratní a bezradní v otázkách praktického života, naivní ve styku s lidmi. Projevuje se tak vlastně tragický rys lidského boje o hodnoty: není dáno člověku, aby uskutečnil hodnoty všechny. Velké úsilí je vždy jednosměrné a vyčerpává ducha tak, že mu již nezbývá síl pro všestranný a harmonický vývoj osobnosti.

Není pouhým kulturním kuriosem, nýbrž psychologickým a charakterologickým dokumentem, nedovede-li filosof břitce rozeznávající mezi jevy a věcmi o sobě se vyrovnati s tvorečkem tak všedním, jako je štěnice. Tento filosof je Immanuel Kant. Jak vypravuje Wasianski, dospěl Kant chybným pozorováním k domněnce, že štěnicím se daří jen ve světle. Odejel totiž jednou někam a zapomněl zavřítí okenice své ložnice. Když se vrátil, bylo tam plno štěnic. Domníval se, že předtím štěnice v ložnici nebyly, a dospěl k přesvědčení, že štěnice potřebují ke svému vzniku a množení světla. Od té doby nestrpěl v ložnici denní světlo, ba ani jakékoliv osvětlení noční. Vycházel-li z ložnice, držival se provazu, který byl denně natahován, aby ho bezpečně zavedl k posteli.

Jak školáci od knih, tak spěchá láska k lásce

Shakespeare, Romeo a Julie, 2, 2

S hlediska tragického úsilí o hodnoty je možno posuzovati i sběratelské zájmy profesorů vědecky činných. Mluvívá se o sběratelství jako vášni ušlechtilé nebo při nejmenším neškodné. Ať je to vašeň nebo ne, jistě je v tom trochu vědy a trochu zábavy. Sbírají se sochy, obrazy, rytiny, porcelán, sklo, brouci, motýli, vycpaná zvířata, známky, rukopisy, autogramy, nálepky, pohlednice.

Sběratelství jest určitý stav ducha hodný zvláštního zkoumání charakterologického. Sběratelé bývají zpravidla lidé trpní a netvořiví: shromažďují prostě jen to, co už je vytvořeno, ať už to vytvořili lidé nebo příroda. Jsou jen strážci hodnot, nikoliv jejich tvůrci. Je daleko snadnější něco hlídat než něco udělat. Daleko snadnější něco oprášit než něco namalovat. Daleko snadnější něco zkatalogisovat než něco vymyslet. Tím už je také naznačen, aspoň se stránky záporné, poměr sběratelů k lidem. Zabýváti se lidmi není lehká věc. Je možno si pořídit sbírku mumii, ale není možno si opatřit sbírku živých lidí, dokonce ne lidí mladých, výbušných a nepokojných. Mrtvá věc se podrobuje člověku bez reptání. Mrtvá věc se nehádá s člověkem. Mrtvá věc je hodná, poslušná a tichá. Stojí tam, kam ji postavíš. A tak chápeme, že sběratel je do určité míry samotář. Věci mu nahrazují lidi. Sběratel se obejde bez lidí. Stýká se s nimi jen pokud jsou schopni nějak přispěti k rozmnožení jeho sbírek a slávě jeho seznamů. Jinak jsou mu lhostejni.

Zdaliž jsem já strážcem bratra svého? Toto hrozné slovo Kainovo jest obranným citátem i v ústech vášnivého sběratele: jak by ne, vždyť *on* je strážcem věcí a věciček! Má svůj svět a své vidění světa. Jeho zorné pole je nadmíru úzké. A třeba se hodnotami zabývá, nemívá smyslu pro jejich řád. Ovšem, nezazlíváme sběrateli, že se zabývá určitými věcmi,

ale zazlíváme mu, že je pokládá za věci nejdůležitější. Nezazlíváme mu, že má rád vycpané ptáky. Ale zazlíváme mu, že je má raději než živé lidi. Nezazlíváme mu, že se pachtí po raritách, unikátech a originálech, ale zazlíváme mu, že si z toho dělá životní cíl.

Nemluvívá se o vášni vychovatelské, leda když jde o charakteristiku lidí, kteří si vzali do hlavy stůj co stůj poučovat a napomínat své bližní. Ve srovnání se sběratelem se jeví vychovatel jako heros, který neprchl před životem, nýbrž vyšel na tržiště světa, ne aby nacházel a jaksi uskladňoval hodnoty již vytvořené, ale aby odhaloval v lidech možnosti hodnot a proměňoval je ve skutečnost. A jako bojovník, který se nedal odstrašiti ani tmou nehodnotna, ani nepoddajností srdcí. A jako vidoucí, kterému je jasno, že všechny věci na světě jsou nahraditelný - jen člověk ne, jen tento člověk ne: neboť tento člověk jest unikum a originál - takový člověk nikdy na světě nebyl a nikdy nebude: a proto nesmí býti ztracen!

Zvěřinec

Odešel do výslužby jeden náš kolega historik. Ve snaze učiniti látku zajímavou někdy upřílišňoval. Tak jednou líčil sekundánům živými barvami římský triumfální průvod. Popisoval pochod liktorů, senátorů, zajatců, vítězných legií a konečně jízdu triumfálního vozu, taženého (čtyřmi bělouši - to nic není, bělouši jsou živočichové příliš něžní, to by na sekundány nepůsobilo) čtyřmi pardály! Po hodině se přišel zeptat největší neposeda ze třídy: »A prosím, pane profesore, dají se pardálové ochočit?« - »Pardálové ano,« řekl pan profesor, »ale studenti ne. Jinak bych se už dávno projížděl městem v kočáru taženém ochočenými sekundány.«

Jak jste se dnes vyspal, pane profesore?

Dvě třídy se potkávají v přestávce na schodišti: IVa a IVb. Jedni jdou z chemie, druzí do ní. Mají téhož profesora. »Zkouší? Zuří? Řadí?« ptají se žáci IVb svých kolegů z IVa. »Ba ne,« povídají tázaní, »dnes má náladu.« Nálada pana profesora se asi jevila tím, že nezkoušel a dělal pokusy. Kvarta b si oddychuje a i ti, kteří ještě cestou opakovali chemické vzorce ze svých sešitů, zavírají je a s chutí se zakusují do svých krajců. Pan profesor má náladu! Nálada je jako předznamenání v notové osnově: v hudebním písmu je to nutné - ale ve škole by to nemusilo být. Je-li ráz a obsah hodiny závislý na tom, jak se pan profesor vyspal, je to lidské, ba velmi lidské, takže ne bez ironie lze citovati rčení, že škola jest dílnou lidskosti. ↷

Pedagog stůž na půdě autority

Naši žáci, když přijdou do školy, sezouvají boty na chodbě a nechávají v šatně. Do třídy smějí jen ve »cvičkách«. Moudré zařízení. Nezanáší se do učeben prach a bláto. Tu a tam někdo zapomene cvičky doma a sedí pak ve třídě jen v punčochách. Není to společensky správné, ale není to proti předpisu. Co maminky řeknou těm děrám v punčochách, nu, to nás nemusí zajímat.

V první lavici v sekundě sedí Anežka S. Cvičky má na nohou, ale botky pod lavicí. »Copak je to,« povídám, »boty přece nepatří do třídy! Kolikrát se vám to má připomínat?« Anežka vstane, neodpovídá. »Boty ven!« přikazují, »což kdyby přišel pan ředitel?« (Aha, zbaběle se skrývám za autoritu pana ředitele, dávaje jaksi najevo, že já nejsem takový puntičkář, neřku-li ukrutník, abych nutil malé a útlé žáky zachovávat pořádek.) Děvče totiž jaksi okolkuje, místo aby vyletělo s botami ze dveří. To mne naladuje, abych vyšel jaksi z úkrytu a káral nepořádnici i ve svém

vlastním jménu... Tu se ujímá slova její susedka Jiřina U. a praví: »Prosím, ona se bojí, že jí je někdo ukradne.« - »Láryfáry, že ano, když je neukradne těm ostatním, jí také ne. Ostatně je tam školník a dává pozor.« Tu Jiřina vyběhne z lavice a šeptá mi diskretně: »Prosím, ty boty nejsou její. To jsou boty jedné slečny, co u nich bydlí: ona jí je rozšlapuje.« Ted' jsem v koncích. Musím přece uznat, že Anežka jedná správně, když dbá o cizí majetek. A abych zachránil kozu pedagogie před dravým vlkem svého rozhorlení, rychle vymyslím báječný kompromis: radím Anežce, má-li už strach o ty cizí boty, aby je vždycky zabalila do kusu novin: tak se nenanese prach do třídy a boty zůstanou ukryty před - no, před kým? - před panem ředitelem!

Není zdravé potýkati se s profesory

Bylo to ve Vídni. Student Tadeáš Hübl strčil panu profesorovi do tabatěrky rosníčku. Pan profesor přišel a začal přednáseti: »Když Caius Julius Caesar vtáhl do lesů Trevských - a pan profesor sáhl po tabatěrce - tu vyskočila z houštiny - - žába!« Řev třídy. »Kdo strčil žábu do tabatěrky?« tázal se pan profesor. Nikdo se nehlásil. »Hofbaure, víte, kdo to udělal?« - »Vím, ale nemohu to říci.« - »Hofbaure, poručím vám, abyste mi řekl, kdo vyvedl tohle darebáctví!« - »Pane profesore, promiňte, ale já nejsem četník, abych tu hlídal hochy.« - »Hofbaure, neřeknete-li mi to, budete mít dnes odpoledne dvě hodiny karcer.« - »Ano, pane profesore.« Tento student nebyl nikdo jiný, než svatý Klemens Maria Hofbauer. A bylo to v Utrechtě. Studenti načmárali na tabuli karikaturu svého profesora Tweera i s kapkami u nosu a jiným příslušenstvím. Ale profesor Tweer přišel znenadání do třídy, chytil nejbližšího studenta, který se ještě smál, poněvadž příchodu profesorova nepozoroval, a přímo ho obvinil, že je autorem karikatury, patrně podle zásady: Bude-li nevinný dán pod nůž, přihlásí se vin-

ník sám. Vyšetřovalo se, ale obviněný vinníka neprozradil. Kázeňská komise ho vyloučila z gymnasia. A když se pokoušel jako externista udělat maturitu, propadl. A poněvadž neměl maturitu, nemohl studovati na universitě ani v Holandsku, ani v Německu. Ale vzali ho na polytechnice v Curychu. Vynikl záhy jako znamenitý fysik a stal se asistentem fysikálního ústavu university ve Würzburgu. Pokusil se o habilitaci na této vysoké škole, ale senát universitní ho odmítl, poněvadž neměl maturitu. Teprve statut nové říšské university ve Strassburgu umožnil jmenování profesorem a nástup dráhy, jež skončila úřadem rektora university, která nepřipustila kdysi jeho habilitaci. Tento student se jmenoval Wilhelm Conrad Röntgen.

V primě jsem měl herbář

Před lety napsal Josef Zvěřina do čáslavského *Průk ů p k o v a k r a j e* vzpomínku na studentská léta básníka Rudolfa Těsnohlídka. Mezi jiným tam napsal i toto: »Ve školním roce dynastičtí profesori podle kázeňského řádu a ředitele omezili se jen na školní dřinu a biflování, vynucené i bitím, rvaním vlasů a klobouků. Čáslavské nižší gymnasium bylo proslulé jako dodavatel žáků poslušných a pokorných. Každý jiný byl: brrr, ošklivý hoch a student zkažený. Prvním byly odpouštěny i pitky, karban, druhým ani kýchnutí. Sebevraždy uštvaných žáků se tehdy nevyšetřovaly, ututlaly.«

Autor vzpomínky snad si neuvědomil, že jeho líčení budou čísti i soudní čtenáři. Je na příklad těžko si představití pitky a karban poslušných a tichých žáků nižšího gymnasia. A nejen že je těžko si to představití: ono to tak vůbec nebylo, jak bylo zjištěno poptávkou u bývalých spolužáků Těsnohlídkových. (Jiří Zhor, *Proti legendě o čáslavských studentských letech Těsnohlídkových*. Čteme 1940, č. 17, str. 243.) Zdá

se, že je to ne už móda, nýbrž manie vždy a všude tupiti středoškolské profesory živé i mrtvé. To však už právem mnohokrát bylo odsouzeno. Mnohem obtížnější jest vysvětliti to. Moderní psychologie užívá zajímavého výrazu: ressentiment - to je jakýsi pocit nechuti a odporu spojený s touhou po pomstě. Tento ressentiment si mnozí studenti odnášejí ze střední školy a jím bývají diktovány a ovládány i jejich vzpomínky studentské. Mimo to je otázka, zdali je možno někoho správně vylíčiti a spravedlivě posouditi na základě vzpomínek z dětství. Je vůbec možno, aby student dvanáctiletý nebo čtrnáctiletý, který ještě není osobností, měl pravé měřítko pro hodnocení lidí zralých a dospělých? Nebude jeho úsudek určován právě jeho nezralostí, dětstostí, citovostí a chvilkovostí? Je pochopitelné, že primán vidí ve svém profesoru jen člověka, který ho jen trápí, hlídá a omezuje. Ačkoliv ani to nemusí být: jak zářný obraz člověka ušlechtilého, dobrého a moudrého v nás primánech kyjovských vzbudil nezapomenutelný ředitel Josef Klvaňa a jak jsme se u něho učili přírodopisu! Byl dříve zvyk, že třídní si vedl žáky od primy až do oktávy. To bylo po stránce výchovné výborné zařízení: profesor měl možnost a čas poznati povahy žáků a vésti je individuálně. Ale také to mělo tu dobrou stránku, že žáci měli čas a možnost oceniti svého profesora. Je možno, že jeden a týž profesor je neoblíben, řekněme, v kvintě, poněvadž tam musí probírat staročeskou mluvnici a literaturu. Ale týž profesor je ctěn a milován v septimě a oktávě, kde se zjeví svým žákům jako znalec moderní krásné literatury. A naopak, profesor, který třeba kvartánům imponuje tím, že je nadšeným sportovcem, ve vyšších třídách ztrácí lesk, poněvadž nemá vyšších hodnot, které by žákům dával.

Vzpomínka

Slovo o bývalém profesoru, který byl přísný a nic než přísný: »Ten měl místo srdce notes.« Slovo, které jest zároveň i odsouzením.

Z paměti Všudybylových

Když jsem na svých cestách přišel do Země Moudrosti, spatřil jsem v jednom městě budovu s nápisem Dílna lid-skosti. Pochopil jsem, že je to škola, i vešel jsem tam a zaklepal na dveře ředitelny. A vešel dovnitř a představiv se jako cizinec, prosil jsem muže, kterého jsem tam spatřil, o poučení, jak se řídí střední škola v Zemi Moudrosti. A on mne vyzval, abych setrval v jeho přítomnosti celé dopoledne: tak že budu moci na vlastní oči viděti, jak se řídí takový ústav. I počal jsem se omlouvati řka, že nechci překážeti, neboť vím, co spočívá na bedrech ředitele ústavu: úřední akta, statistiky, kvalifikační tabulky, očkovací seznamy, objednávky uhlí, jednání s natěrači a drogisty, revise školního, přehledy a výkazy. On však se usmál a mávl rukou. I udivovalo mne nemálo, když jsem zpozoroval, že ředitel se celé dopoledne zabývá jen nepatrnými osobními věcmi: telefonoval do cukrárny, aby poslali nějaké dobroty sekundánovi, který si vymkl nohu v tělocviku a ležel v nemocnici; zavolal si septimána, který napsal básničku do místního týdeníku, a pochválil ho za jeho snaživost; měl rozhovor se školníkem, ptal se ho na různé věci a nakonec mu půjčil román, který podle jeho mínění by se líbil jeho ženě; pět minut hovořil s jedním třídním profesorem, v jehož třídě se poslední měsíc projevil špatnější prospěch, a nakonec vyslovil přesvědčení, že třídní profesor za to nemůže a že v příštím měsíci se to určitě zlepší; přijal pozvání kvintánů, kteří hodlali koncem týdne uspořádati fotbalový zápas se sextány; domlouval se se seniorem profesorského sboru, že

by v sobotu večer se hodilo, aby profesorský sbor se sešel k přátelskému večírku, jehož by se zúčastnily i manželky pánů profesorů.

Tak uplynulo dopoledne. Poděkoval jsem řediteli za jeho laskavost, ale nezdržel jsem se, abych se ho nezeptal: »Zabýváte-li se, pane řediteli, jen takovými maličkostmi, kde, prosím, vezmete čas, abyste skutečně řídil ústav?« - »Řídil ústav?« tázal se ředitel. »Přece jste viděl, že jej skutečně řídím!«

Jak umírá gramatik

Umíral slavný německý gramatik Ploetz, autor známé francouzské mluvnice. Když cítil, že se blíží jeho poslední hodina, povolal k sobě své přátele a žáky a pravil jim: »O mes amis, je meurs! On peut également dire: je me meurs. Oboje je správné.« Ano, tak umírá gramatik.

Jakpak by to řekla maminka?

Vyšla nová pravidla českého pravopisu. Znamenají vcelku obrat od gramatiky k mluvnici, to je od řeči umělé a na základě historických textů konstruované, k řeči všední, hovorové a obecné. A tak se dostává pozdního, ale krásného zadostiučinění onomu profesoru češtiny, kterého jsme měli, když jsem chodil do primy. Ten říkával: »Hoši, nevíte-li, jak co vyjádřiti nebo jak utvořiti větu, ptejte se sami sebe: Jakpak by to řekla maminka?«

Senectus ipsa est morbus

Terentius, Phormio 4, 1, 9

Až ze mne bude opravdu starý profesor - jednou to přece jenom bude - možné, že už vám nebudu rozumět, milí studenti, vy mně také ne. Snad budu dědečkovsky shovívavě omlouvat všechny vaše neplechy a vašim záludnostem už nepřijdu na kloub. Možná, že vám všem budu psát jedničky a až se bude pan ředitel divit, že právě v mém předměť je

prospěch tak znamenitý, řeknu mu: »Za to já nemohu, pane řediteli, že ti hoši mě mají rádi a ty druhé pány ne.« Jako odměnu za dobré chování budu na konci školního roku dávat v dívčí třídě předčítat nějakou »dojemnou« kapitolu své knihy - a ty dívky budou plakat dojetím, jenže já nepostřehnu, že si stříkají do očí cibuli, a budu plakat také. A též je možno, že mi budou studenti »vyřizovat« pozdravy mých bývalých žáků, s nimiž se »náhodou« setkali a kteří na mě stále vzpomínají, a já nepoznám, že si to vymýšlejí pro svou zábavu. To bude, přátelé, melancholický, ale zasloužený konec starého laxisty.

Proč jsem tak mlád

Má-li nějaký profesor mladického ducha, vysvětlují si to nezasvěcenci tím, že je v neustálém styku s mládeží. Takovéto vysvětlování by se mohlo učeně nazvati psychologickým determinismem, založeným na kausálním způsobu myšlení. Mysletí kausálně je zcela v pořádku a domnívati se, že to, s čím jsme denně ve styku, nás ovlivňuje, je zcela oprávněno, zvláště když víme, že lidská duše jest přizpůsobivá. Ale proti tomu je třeba říci, že žádný vychovatel není ve škole pouhou fotografickou deskou ani pouhou rezonanční bedničkou. Vychovatel není principem trpným, nýbrž činným a tvůrčím. Učitel, který jest jen ozvěnou mládí a ničím více, neučí. A neučí proto, že nemá dosti vnitřní svobody a samostatnosti, aby utvářel a přetvářel k podobenství svému. Mládí se tedy ve škole nezískává. Mládí se do školy přináší. Dobrý vychovatel rozumí mládeži ne proto, že stykem s ní omládl, nýbrž proto, že jest mlád. Není mu dáno mládnouti ve škole. Stárne-li však a dokonce chce-li stárnouti, budiž, ale to jest mu dovoleno jen za školou.

Chvála romantismu

Charakterologové rozeznávají všelijaké typy duševní. Některé jejich definice se ujaly, jiné upadly v zapomenutí.

Rozborem životopisů vynikajících badatelů přírodních dospěl Wilhelm Ostwald rozlišení typu klasického a romantického. (*G r o s s e M ä n n e r*. 3-4 Aufl., Leipzig 1910, S. 44.) Klasický typ se vyznačuje vnitřní uzavřeností, věcností a vědeckou hloubkou. Typ romantický vyniká původností, vynalézavostí a životností. Klasický typ je zaměřen k hledání pravdy, romantický k působení na lidi.

Ostwaldovo rozlišení: klasický - romantický převádí C. G. Jung na svůj oblíbený protiklad: introvertní - extravertní. Typ klasický jest mu typem introvertním, obráceným do sebe, typ romantický pak typem extravertním, obráceným na venek. (*P s y c h o l o g i s c h e T y p e n*. Rascher-Verlag. Zürich und Leipzig, 10. Taus., 1942, S. 470.)

„Člověk obrácený do sebe se nehodí do školy. Je to člověk věru klasický - a tudíž starý.“ Dokladů není nedostatek. Helmholtz na příklad nebyl dobrým učitelem přes své velké vědění. Na otázky žáků nikdy neodpovídal hned: obyčejně si vyžadoval lhůtu k odpovědi. A odpovídal až po několika dnech, když už zájem žáků byl obrácen jiným směrem, a dokonce odpovídal způsobem, z něhož bylo zřejmo, že otázce žáků vůbec neporozuměl. Matematik Gauss měl zvyk říkati posluchačům, kteří se u něho hlásili do kollegia, že přednášky se asi konati nebudou, jen aby se jich zbavil a aby pak pro nedostatek přihlášek nemusil přednášeti.

(Do školy patří typ romantický, poněvadž romantika je mládí, pohyb, cit, otázka, pochybnost, touha - a život. Klasikové buďtež ponechání svým problémům a retortám - tam jest jejich pravé místo a jejich potěšení: jejich výsadou jest v ě d ě t i, právě jako výsadou romantiků jest p o v ě d ě t i.

Den se nachýlil

Znal jsem jednoho strojuvůdce, který velmi miloval své zaměstnání - přesněji řečeno: svoji lokomotivu. Opatroval ji jako oko v hlavě, zle plísnil topiče, nedal-li jí v náležitém

množství a jakosti, co jí patřilo a co k dobré jízdě potřebovala: »Člověče,« říkával mu, »ta mašina taky potřebuje své jakpak má táhnout, když jí kručí v břicho nebo vrže v kloubech?« Ale, což naplat, náš strojuvůdce zestárl a musil do výslužby. Z počátku mu to nedalo, aby si nezašel občas do výtopny podívat se na svůj stroj, pobručet na toho halamu topiče a povrtět hlavou nad počínáním nového strojuvůdce, který jako by neměl v ruce cit - tak štípat dříví, to by ho ještě nechal - ale řídit stroj, jeho stroj - - A nakonec se náš strojuvůdce vůbec už nemohl dívat, jak mu tu jeho mašinu »zčiňují«, a už do výtopny nechodil. Raději chodil na procházku s psíkem, kouřil z krátké dýmky a plival na všechny strany. Příští jaro se roznemohl a umřel. Tento strojuvůdce zahanbil svou smrtí všechny profesory, kteří na odchodu do pense prohlašují, že jsou rádi, zbaví-li se těch ničemů, prozrazující tak, že nikdy nebyli pravými muži na pravém místě.

Ovšem, co má dělat vychovatel, který za svým titulem počíná psát písmenka v. v., to není lehké říci. Příručka k tomu dosud vydána nebyla. Někteří profesori ve výslužbě se věnují vědecké práci. Píší drobné články do vlastivědných sborníků. Jiní pořádají své soukromé sbírky brouků, kamenů nebo poštovních známek. Jiní vykonávají funkci pokladníků v dobročinných organizacích nebo zakládají spolky na ochranu zvířat. Jiní vykonávají pečlivé pozorování meteorologická nebo si zařizují akvarium. Jiní chodí do kavárny číst noviny a povídat si s jinými pensisty. Jiní kutí něco v zahrádce svého domku. Jiní vypravují pohádky svým vnoučatům. A tak všelijak. Můžete mi uvést ještě tisíc jiných možností. Přikývnu vám a řeknu: Ano, to vše se hodí pro bývalého profesora a to vše je dobré pro ukrácení dlouhé chvíle - ale říkám otevřeně, že pro svou osobu nejsem nadšen pro nic z toho všeho. Neboť to nejkrásnější jste zapomněli: starý profesor v. v. vzpomíná na školu!

Jakého druhu jest tento pták?

Shakespeare, Jak se vám líbí? 2, 7

Nejkrásnější typ starého profesora ve výslužbě vylíčil V. Delaporte v básni *Le vieux professeur de seconde*: denně přichází do městského sadu - vrabci už ho znají, neboť jim přináší něco v kapse. Slétají se k němu s velikým křikem, jakmile se objeví na pěšině:

Ce bruit, dit le bon vieux, m'amuse et me délasse;
quand j'entends babiller ces petits polissons,
je me crois aux vieux temps, où dans ma vieille classe
j'émiétais de bon coeur le pain de mes leçons!

V tom šumu, šeptá stařík, bavím se a pookřívám,
když slyším tyto uličníky cvrlikat;
a v duchu v minulost se vracím, ve své třídě bývám,
kde výkladů svých chléb jsem drobíval tak rád!

Ach, jakým trápením jest cestování!

Scribe, *Frà Diavolo* 1, 1

Kterémusi profesoru ve výslužbě, na zlou nudu nařikajícímu, radil jeden nerozuma: »Vždyť byste mohl, pane profesore, cestovat!« Nevěděl ovšem, že tento pan profesor trpí rheumatismem a střevním katarom, kteréžto nemoci nepřipouštějí, aby podnikal delší cesty. »Vždycky jsem toužil podívat se dál do světa,« odpověděl melancholicky ten pan profesor, »když jsem byl mlád - ale nebylo na to peněz. Teď bych peníze měl, ale zas nemám zdraví!« A ukončil svůj stesk povzdechem téměř epigramatickým: »Když jsem mohl, tak jsem nemohl; a když mohu, tak nemohu!«

Die Müh ist klein, der Spass ist gross!

Goethe, *Faust* I

Námět pro příručku rad bývalým profesorům - jen pro filology. Zjistit, jak to vypadá v literatuře s přechodníkem.

Vybrat řadu knížek českých autorů, novějších i starších a počítat, kolik přechodníků připadne na sto stránek. Škoda, že tento námět přichází poněkud pozdě, poněvadž jeden pan universitní profesor tuto práci již vykonal sám a zjistil, že u Morávka připadne 127 přechodníků na 100 stránek, u Konráda 98, u Durycha 97, kdežto u Kožíka jen 17 a u Glazarové jen 9. Srovnával také, jak používají nebo používali přechodníku spisovatelé novější i starší, a zjistil, že proti 44 přechodníkům přítomným na 100 stránkách textu bylo dříve 78. Proti 6 přechodníkům minulým nyní bylo jich dřív 35. Tedy zvláště u přechodníku minulého je ústup velmi značný a nápadný. Přechodníky budoucí napočítal na 8000 stránkách jen tři, a to ještě u autorů, kteří milují archaismus.

Pane rado, ta káva jest výtečná!

Profesor ve výslužbě by se mohl zaměstnávat také tím, že by přijímal návštěvy bývalých žáků. Haha! Zasmějete se. »Copak jste blázen, člověče? Myslíte, že bývalí žáci navštěvují své bývalé profesory? Vidět, že nevíte...« To nevadí, povím vám příklad. V našem městě žije bývalá profesorka chemie a matematiky, která odešedši do výslužby provdala se za staršího osamělého pána v zajištěné existenci. Nu, a k této paní profesorce přicházejí občas její bývalí žáci k intimní besedě. A vzpomínají. Pan Š. dokazuje paní profesorce, že ho tehdy a tehdy mylně podezřívala tvrdíc, že při komposici opisoval. »No dobře, neopisoval jste, ale počkejte, já se pamatuji, že jste byl vyvolán jednou v chemii a vůbec jste nevěděl atomovou váhu uranu.« - »Možná, že jsem to nevěděl, ale...« Vtom přichází do salonu manžel paní profesorky, který vyznaje se v chemii užité mezitím v kuchyni připravil znamenitou kávu - -

No ano, řeknete, to je výjimka, tahle paní profesorka a tihle mladí muži, ale kdopak jim může věřit - možná, že tam chodí jen kvůli té dobré kávě!

Longum iter per praecepta

Seneca, Epist. 6

Profesor ve výslužbě si může krátiti čas také tím, že dává rady svým bývalým žákům. Příklad ze skutečnosti. Pan T., účetní finančního ředitelství, prochází se městskými sady s dívkou velmi spanilou. Pojednou, kde se vzal, tu se vzal, profesor S. stojí před ním, kývne na něho prstem na znamení, že si přeje mluvit s ním soukromě. »Kdo jest tato dívka?« táže se profesor v. v. svého žáka v. v. »Prosím, pane profesore, to je, to je...« - »Jest to tvoje sestra?« - »Prosím, ne.« - »Jest to tvoje sestřenice?« - »Prosím, ne.« - »Jest to snad tvoje snoubenka?« - »Prosím, ne.« - »Kdo jest tedy ona dívka?« - »Prosím, prosím, to je, to je - moje známá!« - »Tedy tvoje známá. Setkal jsi se s ní náhodou nebo podle předem pojatého plánu?« - »Prosím, tak trochu náhodou... ona totiž, já někdy...« - »Dobře,« praví pan profesor, »radím ti toto: opusť tuto dívku ještě dnes; bude to lépe, než kdyby ona zítra opustila tebe!«

A kdo že chce tvrdit, že tato rada nebyla dobrá?

Quandoque bonus dormitat Homerus

Horatius, Ars poet. 359

Měli jsme na gymnasiu spolužáka, říkali jsme mu Kubík. Měl staršího bratra, který kdysi také studoval na našem ústavě a učiteloval na jižní Moravě. A ten pan učitel se občas přicházel zeptat pana ředitele, jak se Kubík učí. Pan ředitel nás učil řečtině. Po jedné takové návštěvě přišel pan ředitel do třídy, začal zkoušet z Homéra. A když to zrovna nešlo, pravil: »Dnes zde byl jeden můj bývalý žák a svěřil se mi, že dosud si čte denně aspoň stránku z Homéra - a vy?«

Ten bývalý žák byl Kubíkův bratr. Brzy jsme se dověděli, jak to bylo. Ten pan učitel přijel ráno do Brna a šel na snídani do kavárny. Tam si přečetl noviny. V těch novinách byl feuilleton a v tom feuilletonu citát z Homéra:

»Co dítěti mléko, to muži dospělému víno.« Zaplativ šel pan učitel do školy zeptat se, jak se učí Kubík. Pan ředitel se při řeči zajímal, kde pan učitel působí. A pan učitel jmenoval své jihomoravské městečko. »Tam se rodí víno,« poznamenal pan ředitel, »to jistě už jste se naučil pít ten mok ohnivý.« - »Naučil, pane řediteli,« odpověděl pan učitel. A vtom si vzpomněl na citát z Homéra, který ráno četl v novinách. »Řídím se, pane řediteli, tím, co říká Homér: Co dítěti mléko, to muži dospělému víno,« - »Ano, říká to Homér,« pravil pan ředitel poněkud překvapen, »ale pokud vím, zpěv, ve kterém se vyskytuje tento verš, se ve škole nečítá.« - »Ovšem, pane řediteli,« odpověděl hbitě pan učitel, »některé zpěvy se vynechávají, ale mne vždycky zajímal Homér celý. Ještě dosud v něm denně čítám aspoň stránku,« selhal bídě pan učitel ad captandam benevolentiam mysle si, že tak prospěje svému, pro Homéra méně nadšenému bratru. Ale my jako třída jsme to odnesli, poněvadž od toho dne nám pan ředitel začal ukládati místo obvyklých čtyřiceti veršů šedesát. Tento pravdivý příběh ukazuje především, že se nemá lhát. Za druhé, že ani pan učitel nemá lhát. Dále, že feuilletonisté si mají hledět svého a nechat Homéra na pokoji. A konečně: nechci nikoho podezřívát - ani toho feuilletonistu, ani pana ředitele, ale pořád se mi zdá, že tohleto o tom víně Homér nikde neříká. Nu, prolistovat Illiadu a Odysseu nemám kdy, z Homéra nečítám denně ani stránku, ale zjistiti to bylo by pěkné zaměstnáníčko pro některého klasického filologa v. v.

Mors sua quemque manet

Propertius, Eleg. 2, 21, 58

Ne, nemluvte mi, hlasové z podvědomí, o nudě výslužby, o náhražkovém zaměstnání a teskném vzpomínání: to není nic pro mě; chci umřít v primě nebo sekundě za katedrou, před lavicemi rozšumělými šepotem štěbetavých děvčátek a

kutěním nezbedných kloučků ve chvíli, kdy už se končí hodina a já ukládám lekci na budoucí hodinu s poznámkou, že budu přísně zkoušet. Přísně? táží se těkavé a dovádivé oči mých žáčků. Ne, tomu oni nevěří. »Přísně!« opakuji, ale jaksi slabě a ztišeně - třída už to neslyší a ani já už neslyším, že se rozezvučel zvonek oznamující konec vyučování...

3

Na pomezí vědy

Spem retine!

Disticha Catonis 2, 25

Základem filosofie jest důvěra v lidský rozum a zároveň nedůvěra v něj. To je vnitřní paradox filosofického usilování. Filosof jest hledač. Hledati pravdu jest ctnost, poněvadž pravda je dobro. Touha po dobru jest naděje. Filosof je tedy nejen ten, jenž miluje, ale i ten, jenž doufá. Kdo doufá, musí se vystříhati dvou úskalí. Nesmí očekávati příliš mnoho, neboť to by byla opovážlivost. A nesmí očekávati příliš málo, neboť to by byla nedůvěra. Hlavní ctnosti filosofa jsou pokora a důvěra: »Jest nepochybně,« píše Aloys Wenzl v závěru své poslední knihy, »že důležitá rozhodnutí v zápasech o poznání ještě padnou, ale že přesto budou dále otázky nezodpověděné. Považujeme však dobu za zralou a příhodnou, aby se v ní naše vědění sestavilo v přehledný řád a utvářilo v odpovědný obraz světa, v němž zaniknou mnohé protiklady, jež se zdály nepřeklenutelnými, jen když zachováme střední cestu mezi vysokomyslností a malomyslností a když překonáme nedůvěru v ducha, byvše dostatečně varováni před jeho bludnými cestami.« (Aloys Wenzl, *Philosophie als Weg. Von den Grenzen der Wissenschaft an die Grenzen der Religion*. F. Meiner, Leipzig 1939, S. 186.)

Mnoho mudrování, málo moudrosti

Jsme tvorové neharmoničtí, k různým krajnostem a jednostrannostem náchylní. Jsou mezi námi lidé rozumu, lidé

vůle, lidé citu, lidé smyslů, lidé ducha a lidé hmoty. Tyto krajnosti se odrážejí i v lidském myšlení. Dějiny filosofie nejsou přece nic jiného než dějiny myšlenkových jednostranností a dějiny úsilí o střed pravdy.

Tak se jeví filosofie jako scientia humanissima, jako věda, v níž se nejzřetelněji zrcadlí lidská nehotovost, nedokonalost, polovičitost a nedotvořenost. Proto prvním pravidlem zdravé filosofie je i dosud Sokratovo: *Poznej sám sebe!* Nemůže dobře filosofovat, kdo se nezná a kdo neví, k jaké krajnosti je nakloněn. Jen kdo to ví, je schopen zabránit, aby se neobjevila v jeho systému.

Co je pravda?

Jan 18, 38

Psal mi venkovský student: rád by věděl, existuje-li nějaká cesta k dorozumění mezi filosofy o obecných jevech života - anebo jest jen Babel, zmatek, v němž každý má jen svou pravdu. Odpověděl jsem mu krátce: »Filosofie se snaží proniknouti k podstatě věcí a poznati podmínky jejich jsoucna, a to ve světle přirozeného rozumu. Rozum má však své meze a není schopen poznati všechny příčiny a podmínky jsoucna. Odtud ona částkovost a neúplnost přirozeného poznání. Odtud zmatek v názorech filosofů.« Nakonec jsem mu doporučil, aby nečekal spásu jen od filosofie: hlavní jest žít čistě a plnit povinnosti k Bohu a bližnímu. Ne ti, kteří něco vědí, budou viděti Boha, ale ti, kdo jsou čistého srdce.

Poslal mi nový dopis, v němž píše:

»Snažím se stále mít na mysli, co píše sv. Pavel v epištole, která se dnes předčítá: „Fornicatio autem, et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis ...hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator aut immundus aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei.“ A aby člověk nikdy nepřestal být na stráži, k tomu nás nabádá čtení o svaté Marii poustevnici, jejíž svátek se také dnešního dne připomíná. Proto se snažím

zařídít si svůj život podle příkladů a poučení, které jsem poznal z Hoornaerta, Majocchiho, Pelikána a j. Také na otázku o smyslu vědění se mi dostalo odpovědi, když jsem omylem v životech svatých našel čtení na 16. dubna o sv. Benediktu Labreovi: „Bože, jenž jsi svého vyznavače Benedikta touhou po pokoře a lásce k chudobě pohnul, že se tobě samému oddal: propůjč nám na jeho přimluvu a pro jeho zásluhy, abychom věci pozemských málo si vážili a stále po nebi toužili.“ Tak také promlouvá hned v prvních kapitolách *Následování Tomáš Kempenský*. A ani vy neříkáte nic jiného, když pravíte: „Filosofie sama o sobě není cestou ke spáse člověka.“ Myslím, že je to tak i s jinými vědami. Aspoň Majocchi to přiznává: „A ve skutečnosti nutno doznati, že chirurgická věda a operatérská práce nejsou způsobilé k tomu, aby naklonily mysl k víře v nadpřirozeno...“ A přece se četbou zabývám, věnuji jí všechn svůj volný čas. A myslím, že bych se brzy nijak nelišil od ostatních neřestných venkovských chlapců (nehanobím nijak venkov, ani sebe nevynáším - prostě vidím). Četba mysl povznáší, zušlechťuje srdce, zaplňuje fantasií a brání zahálce. Jak taková četba povznáší ducha a učí se dívat na svět pokorně: Hevenesiho *Jiskry* nebo *Guardiniho Křížová cesta* (právě znovu vydaná) - jaké to nevyčerpatelné bohatství myšlenek a pobídek k lepšímu životu! I když se za to stydím, musím se přiznat, chci-li být upřímný, k této vášni. Avšak pro nekřesťana neexistuje tento myšlenkový svět - a přece také má nebo chce mít jasno v určitých otázkách a chce mít pravdu. Co je tedy pravda a kde je?« Na to mu odpovídám: »Nekřesťanu ovšem nezbývá jiná cesta, než je cesta přirozeného poznání. Ale toto poznání není nikdy jistotné. Je rozdíl mezi jistotou matematickou a jistotou filosofickou. Evidence důkazů matematických jest nutková, evidence důkazů filosofických nikoliv, poněvadž ve filosofii proti každému ano lze postavit ne.

Těm, kteří všechno chtějí mítí „dokázáno“, stačí dáti otázku, jak dokázati pravdivost věty: „Všichni lidé jsou smrtelní.“ To je věta zkušenostní a jako taková má platnost jen statistickou a jest tedy jen velmi pravděpodobná. Vědecká biologie má ovšem mnoho důvodů pro tu větu, ale ona platila již v době, kdy ještě nebylo vědy, za všech dob a u všech národů. Přímou dokazatelnou není, poněvadž se nijakým pokusem nemůžeme přesvědčiti, jsou-li vskutku všichni lidé smrtelní. Ba nemůžeme ani o všech lidech, kteří kdy žili, dokázati, že vskutku zemřeli. A konečně, když řeknu „všichni lidé“, míním i sebe - a ani o sobě nemohu nijak dokázat, že jsem smrtelný, poněvadž dosud žiji. - Ač je to tak zřejmé, ač nikdo o smrtelnosti všech lidí nepochybuje, přece není matematického důkazu smrtelnosti všech lidí.

Poznání filosofické zůstává v oblasti lidské nejistoty a nezajištěnosti, v temnosvitu tvora, který není ani ryzím duchem ani ryzím živočichem a který takřka není doma ani v říši ducha ani v říši hmoty. Stará zásada: „Quidquid cognoscitur, ad modum cognoscentis cognoscitur,“ má hluboký smysl metafysický, neboť jasnost a dokonalost přirozeného poznání závisí na člověku samém; úkon poznání vyžaduje totiž krajního oddání předmětu a pokorného mlčení před objektivní mluvou skutečnosti, ale také rozhodnosti a odvahy k jejímu zkoumání. A tak lze říci, že filosofie není věda jako jiné vědy. Principy, jež jiné vědy pouze předpokládají jako platné a dokázané, musí filosofie dokazovati a také je dokazuje; tak se jeví jako královna věd, jako věda nejvznesenější. Jelikož však se nedopracovává důkazů stringentních, jsou její jistoty nejistotné, a tak se jeví jako věda nejnebezpečnější - rozvíjející své snahy mezi dvojím úskalím, z nichž jedno je podceňování rozumu, a to vede ke skepsi, a druhé jest přeceňování rozumu, a to vede k duchovní pýše, ne-li dokonce k luciferské hybris.

Ani jsoucnost Boží nepoznáváme přímo a empiricky, nýbrž

jen nepřímo a úsudkově. Ke klasickým důkazům Boží existence, jež všechny budují na zásadě příčinnosti, sotva lze ještě co přidati. Ty důkazy však nejsou stringentní, nutkavé. Kdyby byly, zjevil by se nám Boží majestát v drtivé síle - pak už by nebylo možné Boha popíratí. Ale stali bychom se podobnými loutkám, jež sice dobře gestikulují, ale v nichž není života, a ztratili bychom možnost svobodného rozhodování. Tajemství Boha jest tedy nerozlučně spjato s tajemstvím lidské svobody. Bůh nás nenutí, abychom ho uznali, poněvadž větší mravní cenu má, uznáme-li ho a rozhodneme-li se pro něho nejsouce donuceni.«

Filosofie a víra

Víra není filosofie. Žádná filosofie na to nesmí zapomenuti. Jinak jí hrozí nebezpečnost, že upadne do pokušení mythisovati a racionalisovati víru. Musí se sama chrániti jakéhokoliv vnikání gnose. Avšak věřící člověk zůstává člověkem a člověk filosofuje podle Platona celou svou bytostí, a to nutně. V knize *Der Umbbruch des Denkens* (Fr. Pustet, Regensburg 1936, S. 163-4) zdůrazňuje Theodor Steinbüchel, že »člověk i ve víře zůstává člověkem se svou schopností a se svou potřebou mysliti. Čím hlubší jest jeho víra v Boha, tím hlubší jest jeho odpovědnost k myšlení, jež jest přes všechny bludy a zmatky i v padlém člověku Božím darem člověku. Jest podle Tomášova hrdě skromného slova „malým světlem“, jež do nás „bylo vloženo“, ale jest světlem. Filosofovati ve víře a z víry není ani zbytečné ani opovážlivé, třebaže filosofie není cestou k „spáse“ člověka. Neboť víra neubíjí a neodsuzuje myšlení, poněvadž neničí myslícího člověka. A ve víře nejeví se myšlení jako něco, co nemá smyslu, nýbrž jako vznešený dar božského Logu, skrze něhož všecko, i myšlení, učiněno jest.«

I moucha je tvor Boží

Bzučí-li moucha mysliteli v jeho pracovně a ruší ho v jeho úvahách, může se zdáti tvorem neúčelným. Znepokojuje-li táž moucha lenocha při jeho odpoledním pochrupování, může se jeviti jako tvor účelný. A tak se zdá, že je velmi opovážlivé posuzovati zařízení a běh světa, neznáme-li všechny účely. A rozhodně nesmyslné, známe-li jen účel svůj.

Des Todes rührendes Bild steht nicht als Schrecken dem Weisen und nicht als Ende dem Frommen

Goethe, Herrmann und Dorothea

Neznáte Lenku H.? To je škoda. Ona sama by se vám představila svým způsobem, a to podle kritických postřehů maminčiných: »No, taková povídavá sekundánka, nestojí za nic, vraští čelo, vrže zuby, nosí ruce v kapsách jako kluk a klátí se po chodníku.« A mami říká: »Máš chodit rovně a přívětivě se tvářit!« A když se maminky na něco ptá, odbude ji a říká: »A ty jsi ještě hloupá.« A když to říká tatínkovi, začne zívát a někdy i usne. Lenka je, slovem, filosof. Svěřuje se s tímhle: »Já si nedovedu představit, že bych mohla umřít. Mně se zdá, že neumřu. No, a když to někomu řeknu, každý se mně směje.« - »To snad ne,« namítám, »možná, že se někdo směje způsobu, jak to říkáš.« - »Tož já nevím!« vzdychá Lenka. Mám v ruce hodinky - takové rozdělavací. Dám Lence poslechnout, jak tikají. »Slyšíš?« - »Ano.« - »Tak podívej se!« Odšroubuji natahovací hlavičku, odchlípím plášť i sklo a vytáhnu strojek. A přikládám Lence k uchu. »Slyšíš ještě?« - »Ještě líp než předtím.« - »Vidíš, jdou stále. A podívej se: ten plášť a to sklò - to je naše tělo, a ten strojek - to je duše. Ten strojek nepřestal tikat: to tikání - to je život, tluk srdce, vědomí, poznání a chtění. - Rozumíš?« - »Tak proč se mi smějí?« - »To není docela nic k smíchu,« těším ji. »Naopak: to je důležité - cí-

tíme, že nemůžeme zaniknout - jsme bytosti nesmrtelné. Nejlepší důkaz je právě v tom pocitu.« Vzpomínám často na Lenčinu filosofii. A říkám si, že moudřeji nemohla říci, co cítila - vždyť je dítě. Ale zrovna totéž říká Jacques Chevalier, když zdůrazňuje, že nesmrtelnost není utvořený pojem, nýbrž původní předmětná idea; Paul Ludwig Landsberg, když tvrdí, že nejlepším důkazem nesmrtelnosti jest úzkost před smrtí, jež jest úzkostí o bytí samo; Maurice Blondel, když pohlašuje, že nevíra v osobní nesmrtelnost, životní nihilismus jest pro člověka naprostou nemožností. A říká-li Lenka: »Já si nedovedu představit, že bych mohla umřít,« říká totéž, co tito filosofové. A kdo se jí směje, neví, že Otec mnohé věci skryl před moudrými a opatrnými a zjevil je maličkým. (Mat. 11, 25.)

Theorein

Někteří theoretikové vychovatelští, příliš zaujati ideálem hospodářského utilitarismu a eudaimonismu, těžko se smiřují s výchovným příkladem filosofů. Jakýmpak vzorem jest Diogenes, který bydlil v sudě a dokonce zahodil i svůj dřevěný pohárek, když uviděl malého hochu píti z dlaně - neodvadí-liž takový vzor od soudobého úsilí o zvýšení životního standardu, k němuž patří také zdravé, vkusné a pohodlné bydlení? Nebo jakým příkladem jest Archimedes, který sice vynalezl všelicos v oboru techniky, ale těmito svými vynálezy pohrdal podobně jako Thales, který úspěšnou spekulací »v oleji« dokázal, co by dovedl vydělávat, kdyby o to stál, nebo Hero, který vlastně znal princip parního stroje, ale se svou bání si jen pohrával, jakým příkladem jsou ti muži v době, která vidí vrchol štěstí ve zpeněžování myšlenek? A jaký příklad dal Sokrates, který místo aby doma řezbařil a týdenní výdělek odevzdával své manželce, potloukal se ulicemi a rozmlouval s přihlouplými mladíky athénskými, ano, jaký příklad dal ten muž době, která

zřizuje nákladné ústavy pro zvelebování průmyslu a živ-
nosti?

Ne, před zrcadlem vydělkářského, výrobnického a ob-
chodnického komfortismu neobstojí ani jeden z těch starých
filosofů. Studium jejich života a názorů může prý i zhoubně
působiti na dnešní mládež, která musí míti na zřeteli tak
zvanou tvrdou skutečnost a která musí býti vychovávána
pro cíle praktické. Ovšem, měři-li se vše pouze výnosností,
užitkovostí a praktičností, je zřejmo, že veškerá činnost ryze
duchová se jeví jako lenost, zahálka, maření času a plané
theorisování. Tak se prohlašuje prvenství činu nad myšlen-
kou, πράττειν se staví nad θεωρεῖν, akce nad kontemplaci,
činnost nad nazírání. To však vede k bludařství činnosti:
zcela se zapomíná, že správné jednání může vycházeti jen
ze správného myšlení. K čemu má sloužiti technika, vyná-
lezy a vymoženosti, není již otázka technická, nýbrž mravní.
Technika sama nám nepomůže. Neholedbejme se tolik svou
činností. Nevychloubejme se tuze svou hospodářskou vyspě-
lostí. Nazírání je konec konců také činnost; kontemplace je
také akce. »Nečinnost«, vede-li k poznání pravdy, jest čin-
ností nejdůležitější. A »činnost« je vlastně nečinností, ne-
ví-li se, jaký jest její poslední smysl. Ať si člověk vyniká
v matematice, ať si je architektem, konstruktérem, obchod-
níkem: jestliže ten člověk nikdy nepohlédl k hvězdám a ne-
dal si otázku: »Odkud je to vše a k čemu je to?«, ten člověk
snad není ani na úrovni psa, štěkajícího na měsíc.

Špatné myšlení

Špatné jednání je výsledkem špatného myšlení. Základní
a první věci jest vždy pěstiti zdravé myšlení a pravou filo-
sofii a vybřednouti ze všech nejasností a polovičatostí, do
nichž nás moderní filosofové uvedli svými zmatenými pojmy
a svou neurčitou terminologií. Důrazně to připomenul ne-
dávno Alois Dempf ve své knize o křesťanské filosofii: »Po-

máhá-li si filosofie k svému kouzelnému umění vyjadřovati názorně věci nadsmyslné a neviditelné slovy a pojmy, které jsou určeny právě k tomuto cíli, jest to její dobré právo, zrovna tak jako má každé poctivé řemeslo dobré právo užívati svého zvláštního názvosloví. Tato mluva západní filosofie byla vytvořena Platonem a Aristotelem. K naučení této mluvě se počítal dříve rok až dva roky, z toho však zbyl, bohužel, jen nejasný pojem „filosofického roku“ jako úvodu do všech věd a do theologie. Teprve počínajíc stoletím sedmnáctým, kdy se počala budovati nová filosofie, vytvářeli si novodobí filosofové pro svou novou filosofii i novou a vlastní mluvu. Pokud jako dobří matematikové, jimiž většinou byli, všechny své pojmy přesně určili, nebylo by příliš mnoho, co by se mohlo namítati. Ale rozumí se, že se od té doby stalo ještě těžším naučiti se mluvě těch četných filosofů a že se filosofie právě proto stala zvláštním odbo-rem studijním. To však znamená, že ztratila svůj vliv na život a že musila úkol obecného vzdělání, který jí právem přísluší, přenechati populárním filosofům mimo veřejnou školní filosofii. Ti však, jako třeba Schopenhauer a Nietzsche, udělali své štěstí tím, že byli velkými umělci slohu a slova a že mluvili jako živí lidé bez školní a umělé mluvy od člověka k člověku. A tím se stalo, že „životní filosofie“ nebo světový názor mnohem více ovlivňuje mnohé o pravdu zápasící lidi než to, co ještě dosud můžeme nazývati skutečnou filosofii.« (Alois Dempf, *Christliche Philosophie*. Verlag der Buchgemeinde, Bonn 1938, S. 216-7.)

Pythagorova věta

Když našel Pythagoras svou slavnou větu, obětoval prý bohům na poděkování hekatombu. K tomu poznamenává Börne, že od té doby se třesou volové, je-li vyslovena nová pravda.

Filosofický slovník

Z jedné přednášky: »Pánové, principiálně basíruji na totalitě lidského komposita a neguji všechny divergence, které direktně netangují realitu člověka a fundují na zcela subjektivních kombinacích. Tím končím a příště přijdu k intelektu« (česky: k rozumu).

Ukaž mi svůj klobouk a já ti povím, kdo jsi

Ještě koncem devatenáctého století tvrdili někteří antropologové, že inteligence člověka je v přímém poměru k velikosti a váze mozku. Pokoušeli se dokonce dokázat, že duševní pracovníci mají větší lebku než lidé pracující tělesně, a naplňovali svá pojednání statistikami o průměrné váze mozku dělníka, řemeslníka, rolníka, úředníka, lékaře, profesora. V knize Otty Ammona *Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen* 1895 můžeme na straně 141. čísti toto tvrzení: »U vynikajících osobností nejvyšších vrstev shledáváme mimořádně veliké rozměry hlavy. Skutečnost, že pro dělníky se dodávají zpravidla mnohem menší čísla klobouků než pro vzdělance, mi potvrdila jedna velká německá továrna na klobouky.« Tito učenci si představovali hlavu lidskou jako skladiště vědomostí a ty vědomosti si patrně představovali jako hmotné částice vecpané do mozku. S těmito dnes už spíše zábavnými než nebezpečnými pověrami se moderní věda navždy loučí, zkoumajíc velmi kriticky poměr činnosti mozkové a duševní. Nevidí přímého vztahu mezi kvantitou mozku a inteligencí a zjišťuje, že na příklad paměť, která je základem inteligence a duševní činnosti, nelze vysvětlovati jako řadu stop, vrypů či engramů do mozku, jak dosud se zdálo. Významné slovo pronáší o této věci Hans Driesch v knize právě vyšlé: »Ať už bychom to vrýpnutí stop do mozku chápali jakkoliv, je jisto, že nauka o engramech si

představuje „stopu“ jako tvar h m o t n ý a tudíž útvar l o k a l i s o v a n ý. Neboť všechny hmotné útvary jsou lokalisovány, jsou „zde“ a ne „tam“. Avšak zkušenosti, které máme právě s poruchami vzpomínání a znovuzpůsobování v jejich spojitosti s poruchami mozku, ukazují, že o specifické lokalizaci stop nemůže být řeči.« (A l l t a g s r ä t s e l d e s S e e l e n l e b e n s. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart-Berlin 1938, S. 76.)

Mit dem Genius steht die Natur im ewigen Bunde!

Was der eine verspricht, leistet die andre gewiss.

Schiller, Gedichte: Columbus

O lidech geniálních se dočítáme, že učitelé je nechápali, současníci zneuznávali, vlastní rodina zavrhovala. Skoro každý životopisec geniálního člověka vypravuje, jak mladý genius měl spory s rodiči, profesory a vůbec s celým svým šosáckým okolím. Vychovatelé mladých geniů zpravidla bývali hlupáci, školometové a nesnesitelní despotové. Ale zapomíná se, že ti vychovatelé byli i v právu, jestliže požadovali od svých svěřenců, o jejichž budoucí genialitě neměli tušení, pořádek a sebevládu. Zapomíná se, že nemůžeme chtít od současníků mladého genia, aby byli tak moudří, jako je životopisec, který má již celý jeho život před očima. Ať tedy přijde ten povýšený pán do školy a rozezná mezi těmi neukázněnými, zarputilými a výstředními hochy budoucího genia. Mnozí z nich mají cosi podobného s duševními rysy mladých geniů: jejich sebevědomé chování, odbojná gesta a divadelní postoje by docela dobře mohly zdobit první kapitoly biografie geniálního člověka - a přece se z nich později nevyvine genius, nýbrž nepatrný a bezvýznamný ztroskotanec, zběhlý student, kavárenský literát, prázdný mluvka, ne-li duševně úchylný člověk. »Smějeme se často učitelům mladých geniů,« píše Ernst Kretschmer, »prorokují-li jim, že přijdou do káznice, a vidí-li v nich jen

za školu chodící ničemy, ale ne veliké duchy. Tito učitelé mají docela pravdu, neboť člověk zčásti nepravidelně ustrojený jest již v nejranějším mládí zde a zřetelně se projevuje, avšak genius se musí z něho vyvinouti teprve později. Výjimečná založení, jak založení vedoucí ke genialitě, tak založení vedoucí k sociálnímu vykojení, bývají v mládí zcela souběžná. To poznali sami geniové. Tak řekl Bismarck jako student: „Ze mne bude buď největší darebák nebo nejslavnější muž Pruska.“« (Ernst Kretschmer, *Geniale Menschen*. Springer-Verlag, Berlin 1942, S. 16.)

Genius není nic jiného než trpělivost

Buffon, Discours de réception à l'Académie, 1733

Geniální, ale blázen - to bývá obyčejně vše, co lidem napadne, mluví-li o geniích. Lombroso se ani nemusil tuze namáhati, aby shledával doklady v životě básníků a filosofů od antiky až po dobu nejnovější, že genius je šílenec. Většina lidí by mu uvěřila i tak.

Jiné běžné mínění o geniích hlásá, že jsou to lidé, kterým vše bylo darováno. Toto mínění je zvláště oblíbeno, neboť dispensuje od úsilí a boje a jest obecně přijatelným vysvětlením vlastní pohodlnosti a průměrnosti. Značné nedorozumění vzniká také tím, že se představa genia spojuje s výjimečnými výkony na poli umění, vědy, techniky a politiky. Správně tvrdí Berd'ajev, že i láska muže k ženě, láska matky k dítěti může býti geniální, právě tak jako láska k bližnímu nebo úsilí o mravní vzestup vlastní osobnosti. (Nicolas Berdiaeff, *De la destination de l'homme*. Éditions Je sers, Paris 1935, p. 172.) Genius je člověk, který je dokonalejším obrazem Božím než člověk průměrný. Život geniů právě tak jako život světců se nám nesmí jeviti jako něco cizího a nedosažitelného, nýbrž naopak jako něco nám blízkého, co každému z nás ukazuje smysl a cíl života. Proto je tolik pravdy ve větě, že genius je práce nebo že genius

je trpělivost. V každém člověku je alespoň jiskra geniality. Ale mnoho z těch jisker se zadušuje v popeli zbabělosti, lenosti a netečnosti. Rozdíl mezi geniem a průměrným člověkem není rozdíl podstatný, nýbrž jen stupňový. Spojuje-li genius v sobě pronikavý důvtip a živou obraznost, věčný neklid a úpornou trpělivost, nejvyšší odvahu a nejjasnější rozvahu, není to nic, k čemu bychom nemohli a neměli směřovati všichni bez rozdílu.

Legem brevem esse oportet

Seneca, Epist. 94

Vypravovali mi studující práv, že jejich examinátoři na univesitě nedbají tuze na vědění získané učením nazpaměť. Spíše zkoumají soudnost a obecnou orientaci kandidátů. A k tomu cíli slouží tak zvané »špeky«, to jest otázky důvtipné, které vypadají někdy složitě, ač odpověď na ně jest jednoduchá, jindy zase vypadají jednoduše, ač odpověď na ně je složitá. Že někteří páni examinátoři tnou někdy do živého a zkoumají spíše kandidáta samého než vědomosti kandidátovy, činí snad nejen pro potěšení uváděti někoho do horkých rozpaků, nýbrž i z určitého rozmyslu: člověk - to nejsou jen určité vědomosti, nýbrž i způsob, jak jich užívá, a konec konců i vědomí životního cíle, k němuž to vše má směřovati. Tedy jeden z těch pánů examinátorů zkoušel kohosi z církevního práva. Ptal se nejdříve, co jest Církev. Pan kandidát odpověděl, že ethická společnost. Potom se ho ptal pan examinátor, je-li katolík. A když přisvědčil, dal mu takovéhohle »špeka«: »Jak zní desatero Božích přikázání?« Pan kandidát to nesvedl. Pan examinátor se ušklíbl. A potom zkoušel kandidáta z jiných věcí.

Nevědomost kandidátova ve věcech tak základních se dá vysvětlovati různě. Především nedostatky náboženského vyučování. Za tyto nedostatky kandidát nemůže. Ostatně známe doktory práv, kteří neumějí pravopis a nikdo se nad tím

zvlášt' neušklibuje. Úšklebek pana examinátora by mohl platiti také kandidátově slabé či špatné paměti. Ale konečně v jiných věcech, na které byl tázán, osvědčil paměť dobrou. Zdá se tedy, že examinátorský úšklebek znamenal v tomto případě asi toto: »Vy, pane kandidáte, jste katolík, ale neznáte základních pouček ethické společnosti, jejímž členem jste. Je nepochybně, že jste je znal kdysi jako malé dítě. Ale zapomněl jste je. Proč jste je zapomněl? Proto, že jste se jimi přestal řídit. To je tedy můj „špek“ čili examinátorský žertík.«

Problémem paměti ovšem takový »špek« býti nepřestává. K tomu, abychom si něco zapamatovali, nestačí míti paměť: k tomu je také třeba míti úmysl zapamatovati si to. Musíme na tom míti nějaký zájem. I zcela obchodnický praktický Američan to ví a v příručce pro obchodní zaměstnance píše: »Všichni se snažíme zapomenout naučení nepříjemné. Učíme se nesnadněji a zapomínáme rychleji, co je nepříjemné, než to, co je příjemné. Máme sklon zapomenout to, co se přiči hluboce vkořeněné víře, co zasahuje rušivě do příjemného zvyku, co vyvolává bolestné vzpomínky nebo to, co odporuje nějakému našemu přání. Je nám lépe, když si to nepamatujeme, a proto necháváme to upadnout v zapomenutí.« (J. F. Norris, *P a m ě ť a j a k j í u ž í v a t*. Tisk, Zlín 1939, str. 24-5.)

Předsudek

Některé názory přejímají lidé od rodičů, učitelů, kamarádů, z knih, časopisů, obrázků, a to již v raném dětství. Dětská mysl jest jako měkký vosk, do něhož se vrývají lásky i nenávisti dospělých a často po celý život ovládají smýšlení člověka. Kterýsi univ. profesor podnikl o této věci dotazníkovou zkoušku mezi svými posluchači. Výsledek byl zajímavý. »Když jsem byla malá,« psala jedna studentka, »řekl mi kdosi, že v protestantských kostelích jsou uscho-

vána děla proti katolíkům. Od té doby, ač mám několik evangelických přítelkyň, nemohu se zbaviti tohoto prvotního dojmu.« Jiná studentka psala, že byla velmi zaujata proti černochoům, protože četla v amerických novinách příšerné povídačky o násilnostech, jichž se černoši dopouštěli na běloších. Jeden student psal, že nenávidí Španěly, a to pro ukrutnosti, jež páchali v Jižní Americe. Podobné byly i odpovědi ostatních dotazovaných osob. Ve všech případech to bylo slovo, poznámka, vyprávění, obrázek, úsměšek, který hluboce zapůsobil na dětskou duši. Takové dojmy raného dětství dřímají v zákoutích duševního života a projevují se jako »názory«, »osobní přesvědčení«, »koncepce« a bůhvíco. Jsou to prostě předsudky. Je velmi těžké, ne-li nemožné, vykořeniti je. To se nejčastěji ukazuje při výkladech dějepisných. Byl-li někomu již jako dítěti někdo vylíčen jako mravní hrdina, který umřel pro pravdu, je jisto, že již nikdy nebude cele přístupen objektivnímu hodnocení a nestrannému výkladu historickému té osobnosti. Neboť úsudek lze vyvrátiti, předsudek nikdy.

Bylo by největší chválou, mohlo-li by se o někom říci, že jest člověkem bez předsudků. A je známo, že není málo těch, kdož se sami za takové pokládají. Předsudky kotví spíše v obraznosti a citu než v rozumu. Snad je v duševním životě cosi podobného jako ve vývoji tělesném. Nadměrné zbytnění jednoho orgánu bývá provázeno nedotvořeností orgánů ostatních. Je známo, že mládež získává své názory většinou z knih beletristických, z románů a povídek, tedy z děl, která přímo ovlivňují obraznost a cit. To může míti za následek ubývání soudnosti a úhlonu rozumové stránky duševního života vůbec. Lidem takto jednostranně se vyvíjejícím se pak nedostává jak pravého vědění, tak správného úsudku. Nezřídka se u nich projevuje nechuť k hlubšímu studiu; místo solidních znalostí mají své »přesvědčení«, místo skutečnými znalostmi se holedbají svými »osobními

názory«. Nevědí, že přesvědčení a názory mají cenu jen tehdy, jsou-li správné, a hodny úcty jen potud, pokud jsou získány poctivou duševní prací. A proto u mladých lidí nás nemůže zajímat pouze, jaké jsou jejich názory, nýbrž také, jak k těm svým názorům přišli. To první jim obyčejně lichotí, to druhé někdy pokládají za urážku.

Podobenství

Jednomu ze svých dialogů (Paul Claudel, *Rozhovory o životě a smrti*. Atlantis, Brno 1939) dává Claudel tento rámeček: zastavuje se auto na břehu Loiry mezi Chaumontem a Amboisem. Nějaká porucha. Ager zkouší stroj. Nejsou to ani svíčky, ani karburátor, ani magnet. Florence navrhuje spolucestujícím, aby si sedli do stínu třešně a čekali, až přijde nějaká pomoc. Všichni souhlasí. Usednou pod třešeň a hovoří o moderní architektuře, o stavbách z železového betonu, o smutku civilisovaných zemí, v nichž žijí lidé obklopení umělkovaností a fabrikací jako chovanci přísně standardisovaných tělesných potřeb, o termištích amerických mrakodrapů, o životě měst podobných velkým průmyslovým podnikům, o jazzu, který je erupcí pohybu doprovázenou kdesi vespod supáním parního stroje, a o jiných bezduchých věcech. Zatím co tak rozprávějí, obírá se Civilis autem, aby našel příčinu pohromy. A nachází ji konečně: došel prostě benzin. To je řečeno hodně po lopatě. Naše civilisace se vši svou technickou dokonalostí a organizační vyspělostí se podobá bezvadnému stroji - jemuž však chybí to nejpodstatnější: hnací síla. A čtenář mého druhu pociťuje živou touhu posedět také ve stínu stromu a zúčastnit se toho rozhovoru se svou troškou, s troškou řeči třeba o moderní civilisační škole. Zdá se mu, že by to tam jaksí patřilo - jen jednu odchylku by si dovolil od hovořící společnosti - nejedl by ukradené třešně.

Vesmír v atomu

Věda formulovala v poslední době teorii hmoty, která se z počátku zdá zarážející. Závěry její nejen že převyšují to, co zjišťují naše smysly, nýbrž tomu přímo odporují. Naše oči a prsty nám říkají, že tento mramor je pevný. To je blud! praví nám věda. Atomy jsou tak nepatrné částičky hmoty, že bychom jich potřebovali k naplnění krychlového milimetru sextiliony! To znamená, že sedm milionů lidí, kteří by je počítali po dvou atomech za vteřinu a kdyby tak pracovali dvanáct hodin denně, byli by hotovi s prací za více než 100 let. Nuže, každá z těchto malých částiček byla by, jak říkají, jakýmsi slunečním systémem, který by měl uprostřed slunce, které nazývají iontem, a ve vzdálenostech relativně nesmírných byly by planety, které nazývají elektrony a které se otáčejí kolem svého slunce rozličnými rychlostmi, a tak mohou dosáhnouti 297.000 km ve vteřině a vykonati asi 500 trilionů otoček, tedy mnohem více otoček za vteřinu, než kolik vteřin uplynulo od éry křesťanské. Nuže, kdybychom zvětšovali celý systém tak, aby každý elektron měl milimetr v průměru, elektrony by byly jeden od druhého ve vzdálenosti více než 20 metrů. A přece tyto malé částice, které tvoří hmotu a dávají našim smyslům pocit něčeho pevného a spojitého, jsou úměrně svým velikostem právě tak vzdáleny jedna od druhé, jako shluky sluncí a planet, které obíhají vesmírem. Podivné!

Na základě zajímavých pokusů a bystrých odůvodnění specialistů můžeme míti za to, že je to dokázáno. Avšak líbilo se nám více počítati se k davu nezasvěcenců, kteří takovým důkazům nerozumějí, říkejme si resignovaně, že to vše se jaksi předkládá k věření jako jiné vědecké domněnky. Ale ať je to dokázáno nebo ne, je jisto, že teorie atomová nám usnadňuje lepší chápání zákonů již známých a srozumitelněji z nich odvozuje nové. Slovem, je užitečná.

Výkyvy

Dějiny lidského myšlení nejsou nic jiného než dějiny kolísání lidského ducha mezi materialismem a spiritualismem, realismem a idealismem, sensualismem a mysticismem. Každé upříližení vyvolává reakci a pohyb opačný, jenž však má střed jako kyvadlo a přechází v krajnost protilehlou. To se obráží i v dějinách věd přírodních. Nejnovější výsledky vědeckého bádání, zvláště pokud se týkají složení atomů a vyzařování, přinášejí nový tón. Určitá forma pragmatismu a racionalismu, která triumfovala před třiceti lety, jest nyní překonána. Čirý fakt, jak smysly jej zjišťují, ztrácí neustále význam a stává se nakonec jen ověřovacím, téměř nepotřebným prvkem. Vědy směřují k velikým synthesám, jejichž pojmy pronikly i do oblastí mimovědeckých. Učenci, kteří jsou velmi vzdáleni jakékoliv náboženské obediencie, jako Lanevin, připouštějí nejen mez nepoznatelna, nýbrž i pravého nevysvětlitelna, tajemství, před nímž se věda cítí bezbrannou. To jsou zřejmě jen základy metafysiky, kterou by měl nějaký spiritualistický filosof co nejdříve vybudovati (názory Meyersonovy jsou jen prolegomena), ale je aspoň možno pokládati tyto skutečnosti za první krok k oné »metafysické« době, kterou očekáváme.

Mehr Licht!

Umírající Goethe

Viditelné světlo se dnes chápe jako vlnění elektromagnetické podle theorie Maxwellovy, ověřené pokusy Hertzovými. Četné úkazy však nás nyní nutí, abychom světlu přisuzovali kromě podstaty vlnivé i podstatu tělískovou, čímž se názor na světlo přibližuje staré Newtonově theorii emisní. Světelné vlny se chovají současně jako vlny i jako kvanta energie, jejichž síla je úměrna kmitočtu. Prakticky však není chybou pokládati světlo za vlnění elektromagnetické, obdobné proudu střídavému nebo vlně rozhlasové. Vln elektro-

magnetických je nesmírně mnoho a různých podle délky. Délkové rozpětí těchto vln jest od 50, příp. 1000 km, až do pouhých 0,000000003 mm. Dlouhé vlny známe z techniky proudu střídavého a techniky rozhlasové, nejkratší známe pod jménem paprsků Röntgenových a paprsků gamma. Z obrovské oblasti elektromagnetických vln od délky vlny 1000 km až k délce 32 miliontin mm jest pro nás viditelný jen nepatrný úsek, jenž není široký ani tisícinu mm. Z celého světelného vidma postihuje naše oko jen asi šedesátinu. Lidské oko nereaguje v noci na světlo, které za slunného dne bylo pohlceno zemským povrchem a osvětlenými předměty, kdežto fotografická deska je zachycuje bez obtíží. Prostorem prochází ustavičně nescíslné množství rozhlasových vln vysílaných četnými rozhlasovými stanicemi a naše smysly z nich nevnímají pranic. A ku podivu, stále se setkáváme s člověkem, který říká: »Věřím jen tomu, co vidím.« Není tvrzení nevědečtějšího a omezenějšího.

Pane, ať se otevrou oči naše!

Mat. 20, 33

Helmholtz prý kdysi řekl: »Kdyby mi optik dodal přístroj tak nedokonalý, jako je lidské oko, odsoudil bych ho pro jeho naprostou neschopnost!« Ale to se nemůže bráti jako výtky Tvůrci, když se uváží, že přizpůsobení oka jen určitým kmitům je pro člověka nejvyšší účelné a výhodné. Kdyby oko lidské nebo jiný jeho smysl byl utvářen jako přijímač zachycující miliardy kmitajících vln, jež v každém okamžiku rozehvívají ether, musil by člověk zahynouti oslněn záplavou světla a přívalem neumdlévajících zvuků.

Fiat lux!

Podle hrubých smyslových dojmů pokládáme hmotu za něco nezměnitelně stálého a pevného. A přece nové fyzikální poznání nás poučuje o »nehmotnosti« či nehmatatel-

nosti hmoty. Hmota je vlastně prázdný prostor prostoupený silokřivkami. Několik řídce rozsetých elektrických nábojů vibrujících s úžasnou rychlostí předstírá smyslům hmotnost, pevnost a tělesnost. Tak jako astronomie pokládá nesmírné propasti ve vesmíru, obrovské vzdálenosti mezi hvězdami, za prakticky bezhmotné, tak i nová fyzika učí, že hmota sama o sobě je vlastně bez pevných částek. V tomto novém fyzikálním obrazu světa jest hmota jen svým vlastním stínem, jenž ustoupil všemoci všude vibrujících kmitů energie. Proti biblické zprávě o stvoření světa se namítalo, že Bůh již prvního dne stvořil světlo a teprve čtvrtého dne slunce, měsíc a hvězdy - jak mohlo být světlo, když nebylo zdrojů světla? Tato námitka padá, když víme, že podstata světla a podstata hmoty je táž: elektromagnetické vlnění. Tvůrcovo: »Budiž světlo!« přeloženo do jazyka moderní fyziky zní: »Bud'tež elektromagnetické vlny!« Stvoření hmoty a stvoření světla je totéž. Nevystihuje to i genius našeho jazyka, když z jednoho a téhož kořene vydává dva výrazy: svět a světlo?

*Sieh, so ist Natur ein Buch lebendig,
unverstanden, doch nicht unverständlich*

Goethe, Kunst: Sendschreiben 25-26

Příkře proti sobě stojí dvojí názor na svět: optimismus a pesimismus. Filosofičtí optimisté, jako Malebranche a Leibniz, se domnívají, že svět jest nutným projevem Boží dobroty a moudrosti a že je tudíž absolutně nejlepším světem. Zlo spočívá podle jejich názoru jen v konečnosti věcí. Ale kdyby svět byl naprosto dokonalý, byl by Bohem a nebylo by podstatného rozdílu mezi Bohem a přírodou. Filosofičtí pesimisté, jichž posledním mluvčím jest Schopenhauer, tvrdí, že tento svět je naprosto špatný, poněvadž jeho podstatou jest vůle a vůle jest příčina bolesti, takže není jiného úniku před bolestí než popření vůle. Ale světová vůle, která se živelně uplatňuje v tvorech a v nich má patrně zase svou vlastní

silou býti popřena, jest nesmysl. Kdyby měli pravdu optimisté, musil by svět býti dokonale harmonický a božský. A kdyby měli pravdu pesimisté, musil by svět býti naprosto disharmonický a d'ábelský. Ve skutečnosti není ani takový ani onaký.

Daleko reálněji než filosofičtí extremisté se dívají na přírodu a její dějství nefilosofující badatelé přírodní. Zejména jedna z nejmladších věd přírodních - oekologie - se zahleděla okem zbystřeným na dějství přírodní a nevidí je jinak než jako dějství harmonické a neharmonické zároveň, »jednotné a nejednotné, uspořádané a neuspořádané, ale tak, že na vlastnostech kladných je důraz. Mohlo by se tvrditi, že v tomto důrazu jest rozhodnutí badatelovo. Ale tvrzení „svět jest nejednotný“ se méně blíží pravdě proto, že jednotnost světa uzavírá, přijímá, zpracovává a vyrovnává nejednotnost. Aspoň na naší oběžnici stále přibývá jednotnosti, jelikož stále větší množství hmoty se oživuje; na druhé straně staví se jednotnosti přírody na odpor člověk svými zásahy do jejího řádu. Svět naprosto uspořádaný, dokonale harmonický, v němž by se vše pohybovalo ve vytčených drahách, by byl hodinový stroj. Právě tato veliká svoboda jedince při pevném řádu celku představuje velikou přednost přírody proti mechanisaci, jež ovládá náš hospodářský život. Svými mechanismy sleduje člověk cíle jednotlivé, kdežto příroda dovede spojití nescíslné, i navzájem protikladné cíle, a to tak, že cíl jest i zároveň prostředkem. Každá přírodní bytost počíná si sice tak, aby zachovala své bytí, ale poněvadž všechny ty různé tendence z valné části si odporují, určují si navzájem hranice a vytvářejí harmonii.« (Dr. Karl Friederichs, *Ökologie als Wissenschaft von der Natur oder biologische Raumforschung*. J. A. Barth, Leipzig 1937, S. 44-5.)

Parsifal se dívá na lučinu

V knize *Values* (B. Grasset, Paris 1936, p. 326) mluví André Suarès pantheistům do duše:

»Bůh se vám zdá býti prázdnou a marnou představou. A v témže okamžiku děláte boha z přírody. Co jest pro vás příroda? Vy, já, nekonečná řada smrtí a bolestí, a všechna bída světa, všeobecné požívání, nekonečný okruh rození pro hnutí a hnutí pro rození, smrt pro život a život pro smrt: taková jest příroda, takový jest tedy váš bůh: nestačí mi. Indové, ač pohříženi v přírodu více než jiní, nechtěli tohoto boha: hledali za velkým klamem přírody; zdála se jim býti tak krutou, že dali nicotě přednost před ní. Kdo si dělá boha z přírody, připravuje se na nicotu. Miluji divadlo přírody, poněvadž jsem básník. Je tkaninou vyšívanou všemi sny a já ji zavěšuji jako záclonu mezi děs ze všeho a vědomí. Jest nádherou lásky a ozdobou mého snu: tak Ježíš chystaje se na kříž ukazuje učedníkům hrající si děti a polní lilii. Tak se dívá Parsifal na lučinu zelenající se v úsměvu jara. Avšak pohled Parsifalův na lučinu jest zamlžen slzami jako ona. Duben a úsměv jsou v jeho srdci, ale ne v přírodě. Jeho jest láska, jedině jeho jest květ. Tolik krásy jest novým křížem, na němž se křížuje. Proto pláče. Krása přírody jest políbení, jež jí dává: ale dobře zná nekonečnou hrůzu, již se jeho duše něžně dotýká. A proto, ač se sklání před dětským úsměvem lučiny, myslí na Věčného; povstává, aby ho našel a kráčí na smrt.«

Hans Driesch

Zemřel největší německý biolog Hans Driesch. Byl průkopníkem vitalistického směru v biologii: proti mechanistům, kteří se domnívali, že život lze vysvětliti jako pouhý výsledek sil fysikochemických, zastával názor, že každá živá bytost jest řízena činitelem nadmechanickým a psychoidním: po aristotelsku jej nazýval entelechií. V posledním, krátce

před smrtí vydaném díle *Biologische Probleme höherer Ordnung* (J. A. Barth, Leipzig 1941), které jest takřka jeho vědeckou závětí, obrací se proti positivistic-kému dogmatismu, podle něhož skutečné jest jen to, co jest ověřeno smyslovým poznáním: »Jen v rámci formálně logického a matematického myšlení víme předem, co může býti a co ne. Nejhrubším takřka sebeomezením v bádání jest dogmatický mechanismus; avšak nepodjatý badatel musí dokonce počítati s možností, že kromě mechanická nejen že jest duševno a jako v biologii i něco na způsob duševna (*das Seelenartige*), nýbrž že jsou zcela a ryze neznámé útvary bytí a dění a takové neznámé útvary že jsou rozličné. Bohužel, mezi lidské nectnosti náleží lenost: jak dlouho musila o uznání bojovati nauka o sugesci a jak dlouho teprve parapsychologie? A přece jest to vše - a jak mnohem více ještě může býti? Jako každá ústrojná bytost, tak má podle Uexküll-a i člověk svůj právě sobě vlastní, zvláštní, převážně na své smyslové ústrojí vázaný svět (*Umwelt*), i když tento svět, jak jasně ukázal Gehlen (*Der Mensch*, 1940), jest mnohem méně určen a specificky omezen než u zvířat. Od smyslového ústrojí závisí, kteří činitelé mohou působiti na organismus a kteří ne. Smíme se domýšleti, že na nás působí vše, co jest? Vždyť nemáme ani vnímacího ústrojí pro elektromagnetické vlny, s výjimkou jedné oktávy, jež nám zprostředkuje vnímání světla. Není naše vnímání v témž poměru k úhrnu skutečna jako vnímání červa k našemu, ba není naše vnímání a vnímání červa úže spřízněno než naše vnímání a poznání Bytosti, již je dostupno vše, co jest?« (S. 70-71.)

Dítě v jámě

Obyčejná příhoda na ulici: dítě spadne do jámy. Exaktnímu přírodnímu badateli jest tato událost řadou smyslových vjemů, podmíněných a nepodmíněných reflexů, svalových

stahů a uvolnění, a konečně příkladem volného pádu tělesa plastického a pružného. Sociologu jest tato událost průsečíkem funkčního okruhu dítěte a stavebníka, jenž svými následky zasahuje do životních zájmů rodiny, rodu, národa. Pro stavitele jest ta událost otázkou povinného ručení. Pro právníka případem policejním, právním a soudním. Pro byrokrata úředním aktem. Pro lékaře a zaměstnance záchranné stanice případem léčebným. Pro rodiče a jejich sousedy neštěstím - a tak pro každého něčím jiným podle toho, k jakému životnímu prostředí a zájmovému okruhu náleží.

Jak učí současní biologové, Uexküll, Friederichs, Petersen, má každá živá bytost své osvětí (Umwelt), to jest zájmový okruh, významový svět. Stéblo trávy jest mravenci něčím k lezení, krávi něčím k žrádлу. Jiné jest osvětí mravence a jiné krávy. I člověk má své osvětí. Každý z nás žije v omezeném světě poznání a zájmů. Tato omezenost vlastního osvětí nám nedává právo, jak připomíná Petersen, popírati existenci osvětí jiného: »Při jiné organizaci jest bohaté osvětí právě tak skutečné jako osvětí chudé. Kdo tedy žije v ježovčím světě stínů, atomů, molekul, reakcí, energetických bodů a vln, jakož i matematických rovnic, nemá práva upírati druhému jeho osvětí, které kromě oněch významů a výrazů obsahuje ještě světla a barvy, tóny a melodie, rostliny a zvířata, krajiny a životní společenství, významové vztahy, útvary, účely, plány a hodnoty.« (Dr. Hans Petersen, *Die Eigenwelt des Menschen*. J. Barth, Leipzig 1937, S. 11.) Svět básníka jest bohatší než svět nebásníka, svět hudebníka bohatší než nehudebníka, svět věřícího bohatší než svět nevěřícího. Tím více je člověk člověkem, čím více věci pro něho znamenají.

Myšlenka vývoje a filosofie

Vývoj se dá definovati jako »změna«. Ale definujeme-li změnu jako sled různých pozorovatelných vlastností, prak-

ticky vylučujeme problém vývoje, jak jej biologové obyčejně vyslovují. Jeden profesor říká, že »ve vývoji jest jakýsi hlavní směr stupňující vyšší úroveň, jíž život dosáhl, vzhledem k různým vlastnostem, jež napomáhají k větší vládě nad sebou a nezávislosti na okolí«. Tato věta se dá do určité míry hájiti na filosofickém základě, ale těžko by přečkala přesné vědecké vyjádření, v němž je stěží možno rozlišovati mezi ústrojenstvím a jeho okolím nebo hájiti pojem přizpůsobení, neřku-li pojem postupného vývoje. V ustavičně se měnících údobích soustavy pohybujících se těles není podle výkladu Mr. H. W. B. Josepha místa pro rozdíl mezi více vyvinutým a méně vyvinutým, mezi vyšším a nižším, ba ani ne pro rozdíl mezi pravdivým a klamným.

V knize *Science and Common Sense* (Longmans Green, London 1937, p.232) připomíná W. R. Thompson, »že bez filosofie není možno hájiti oprávněnost pojmu vývoje v biologii. Fanatické zavržení filosofických method a zásad by nakonec učinilo z vědeckého díla pouhý kinematografický záznam dějů a vědce uvedlo v postavení Cratyla, jehož bláznovství dostoupilo takové výše, že nepokládal za vhodné něco říkati, nýbrž chtěl-li co říci, hýbal jen prstem; neboť se domníval, že pravda, kterou chtěl vysloviti o nějaké věci, pomine dříve, než by slova byla pronesena. Zničení filosofie znamená odlidštění vědy a odlidštění vědy znamená konec konců odlidštění člověka.«

Evolucionisté nemají smysl pro humor

Kolem jdoucí theolog: »Rád bych věděl, který to byl Otec nebo Učitel církevní, jenž řekl: že nic nemáme bráti vážně mimo Boha?« Pravda jest, že popřeme-li Boha nebo neznáme-li ho, nic není vážné a člověk už nejméně ze všeho. Člověk už není ani předmětem humoru, poněvadž už v něm není protiv, nýbrž jen pouhá bezútěšná bída, nesmyslná a beznadějná. Co činí člověka komickým a dokonce jediné

komickým mezi živými bytostmi, jest podle výkladu Andrého Bremonda »protiklad prvku živočišného a božského v něm. Nižší živočich je zajímavý a leckdy i směšný svým nepokojným úsilím přiblížiti se lidství a lidstvím k božské skutečnosti, jež jest smyslem všeho... Avšak pro nevěřícího evolucionistu nic není doopravdy směšné. A co je směšné, jest ustavičná nezviklatelná vážnost určitých nevěřících a dogmatických mudrců.« (André Bremond, *La querelle des humanités*. Études, 20. Oct. 1936, No 20, p. 176-7.)

Kontrapunkt přírody

Příroda jest skladba polyfonní, v níž nesčetné samostatné melodie se proplétají vytvářejíce harmonické souznění. Živé bytosti jsou na sebe vázány a doplňují se podle zákona kontrapunktu: četné případy symbiosy, soužití lišejníků a řas, mšic a mravenců, péče rostlin o hmyzí larvy v hálkách, jsou věci, jež udivují a nutí přírodního filosofa, aby mluvil o »služebné účelnosti v zájmu vyšší jednoty a řádu« (Becher). Vzájemná služba, kterou si prokazují květiny a hmyz, utváření květu pro hmyz a hmyzu pro květ, poskytuje Uexküllovi průhled i do spleť otázky vývojové:

»Jak se můžeme vždy znovu přesvědčiti, jest u většiny živočichů velmi složitá stavba těla podmínkou, aby se subjekt mohl hladce spojit se svým protějškem. Stavba těla není nikdy dána od počátku, nýbrž každé tělo počíná svou stavbu jako jediná buňka, jako jediný zvoneček zvonkové hry, který se dělí a člení podle určité útvarové melodie ve znějící zvonkovou hru. Jak je možno, že dvě věci tak odlišného původu, jako na příklad čmelák a květ hledíku, jsou tak stavěny, že se k sobě hodí ve všech jednotlivostech? Zřejmě je to tím, že obě útvarové melodie se vzájemně ovlivňují - že melodie hledíku jako motiv zasahuje do melodie čmeláka a naopak. Kdyby tělo čmeláka nebylo květinové, jeho vývoj by

se nikdy nezdařil. Uznáme-li tuto základní větu přírodní techniky, jest i otázka, je-li v přírodě vývoj od nedokonalého k dokonalému, rozhodnuta ve smyslu záporném. Neboť jestliže cizí významové motivy utvářejí svými všestrannými zásahy vývoj živočišstva, nelze připustiti, že by na tom mohla co měniti sebevětší řada pokolení.« (J. von Uexküll, *Bedeutungslere*. J. A. Barth, Leipzig 1940, S. 57-8.)

Nam et ipsa scientia potestas est

Francis Bacon, *Essays* 2, *Meditationes sacrae* 11

Ani věda se neobejde bez mravních základů. »Za vědce se nehodí,« píše A. Dratvová ve své nové knize, »kdo je netrpělivý, prospěchář, člověk předpojatý nábožensky, filosoficky nebo národnostně, kdo nemá lásky k věci, není schopen věnovat se vědecké práci přes překážky a neúspěchy. Většina vědců má radost ze samotné objevitelské práce a je velmi skromná. Když na příklad Purkyňovi na Nový rok 1869 přinesla deputace Umělecké besedy adresu, kde bylo psáno také o nesmrtelnosti jeho jména, odpověděl: „S tou nesmrtelností jména nesmí se to bráti tak doslova. Možno, že za sto let málokdo bude vědět o Purkyňovi. Ale to nevadí: my také nevíme, kdo pluh vynašel, ale přesto dělá dále službu člověčenstvu.“ Etika vědecké práce vyžaduje, aby vědec pracoval samostatně, nežíval prací cizích, na něž by připojoval své jméno bez uvedení pramene. Dějiny plagiátů jsou temnou stránkou v dějinách vědecké práce. - Ve spojení s náboženskou vírou je připomenouti o poslání vědce, že jednou z důležitých opor pro člověka klesajícího pod tíhou úkolů jest přesvědčení, že jeho povinností jest, aby svou hřivnu rozmnožoval, nikoli zakopal.« (Albína Dratvová, *Filosofie a přírodovědecké poznání*. Česká grafická Unie, Praha 1939, str. 59-60.)

Za hranicemi prostoru

Já vím, jak se má vyučovati: tak, aby žáci nebyli jen trpnými posluchači. Ctižádostí didaktika má tudíž býti, aby vzbudil zájem třídy a přiměl ji k součinnosti. Ovšem, didaktik jest jen člověk - a žáci jsou také jen lidé. Uváží-li se to obojí, nedivno, že žáci někdy skákají do řeči a didaktik se rozčiluje. V tomto osvětlení je třeba chápati nedávnou moji příhodu. Vykládám a zmiňuji se o názoru moderní fyziky, podle něhož prostor světový jest konečný a uzavřený - slovem, prostor jest prostorem, pokud v něm něco jest. Za hranicemi prostoru - nic. Vpadne mi do řeči Lidka S. otázkou: »A prosím, co je to - nic?« V té chvíli člověk ve mně nabývá převahy nad didaktikem, ano, člověk velmi člověcký: divným sdružením představ mi zatane na mysli úsloví, jehož původ je neznámý a nejasný: »Dvakrát nic umořilo osla« - a já odpovídám Lidce zcela po lidsku: »Nic - to je přesně polovice toho, co umořilo osla.« Součinnost třídy se projevuje známým a při podobných příležitostech obvyklým mimopřirozeným řehotem.

Vím, neměl jsem to tak říkat. Měl jsem říci asi takto: »Nic není jen konec nebo ohraničení jsoucna, nýbrž i popření jsoucna. Je nic fyzické a je také nic metafyzické. Nemůžeme si nic mysliti jinak než jako popření něčeho. Nicota jest pojem druhotný: prvotným pojmem jest něco. Všechn zápor předpokládá klad. Nicotu nepoznáváme přímo, v sobě, nýbrž jen nepřimo, na něčem.«

Dnes, milá Lidko, kdy už nejste mou žákyní, odprošuji vás v duchu, vzdálenou rušitelku, ve chvíli osamění a vzpomínání a uznávám, že jsem svým vtipem trochu chybil. Já, který jsem přece studoval Heideggrovu filosofii nicoty a produmal mnoho času nad záhadou úzkosti před nicotou a bytí k smrti, já, který vím, že tato strašná filosofie vnukla mnohým mladým srdcím touhu postavit se proti údělu ni-

coty s kyjem odhodlání v ruce - nyní uznávám, že i nic je něco, s čím neradno žertovati.

Recept na mlhovinu

Jsou mezi profesory učenci. Ale jejich věda zůstává ve škole čímsi mrtvým, neboť neumějí, jak se říká, »podat věc«. Didaktika jest veliké umění. Staré kazatelské pravidlo, »ut veritas pateat, placeat et moveat«, by se mělo rozšířiti i na vyučování. Jen se netopit ve faktech, jen se umět vymanit z odbornické terminologie! Takový Eddington začne svou přednášku o mlhovinách takto: »Povím vám nejprve recept na mlhoviny. Vezmi asi deset tisíc milionů hvězd. Rozptyl je tak, aby světlo potřebovalo tak asi tři nebo čtyři roky, než by dospělo od jedné k druhé. Přidej přiměřené množství roztaživého plynu mezi ty hvězdy. Vyválej to všechno na plochu. Sviň to jako závin. A tak obdržíš věc, která pozorována z dostatečné vzdálenosti bude více nebo méně pravděpodobně vypadati jako spirální mlhovina.« (Sir Arthur Eddington, *New Pathways in Science*. Cambridge, University Press 1935, p. 206.) To je vědecké, názorné, zajímavé i zábavné podání. A hlavně: je to didaktické.

Jak taková »názornina« utkví v paměti i po desítiletích, mám doklad z vlastních studií. Náš profesor češtiny - trochu podivín, ale výborný učitel - nám jednou vykládal o původu písně *Hospodine, pomiluj ny*. Zmínil se také o záznamu Kosmovy kroniky, podle níž při nastolení prvního pražského biskupa Dětmara vedle oltáře svatého Víta lid volal *Kerlessu* (Krleš) a kněží zpívali »*Te Deum laudamus*«. Co je Krleš? Zkrácené *Kyrie eleison*. Ted' přišlo to hlavní. Pan profesor vytáhl kapesník, rozestřel jej před námi a drže jej za cípky, pravil: »Toto je *Kyrie eleison*.« Potom kapesník zmačkal v hrsti, ukázal nám jej zmačkaný v kouli a řekl: »A toto je Krleš.« - Dej mu Pán Bůh věčnou slávu.

Krásně píše o didaktickém úkolu J. Lefèvre ve své právě

vyšlé vysokoškolské učebnici biologie: »Podle více nebo méně uvědomělého přání svých žáků jest profesor biologie povolán, aby před nimi stavěl budovu poznání. Taková stavba nemůže býti pouhým nahromaděním fakt. Je to umění, umění vybíratí nejdříve stavivo, a pak je vhodně upravovati. Profesor se tak jeví ve své vědě jako pravý mistr, poněvadž jen jemu přísluší úkol posuzovati hodnotu fakt přicházejících z laboratoře vzhledem k místu, jež mohou zaujmouti v řádu poznání. Ve vědách není otrokem nikoho. Opovrhuje jak těžkopádnou erudicí, tak i pyšným dogmatismem, hledě shůry na domněnky a tyranské soustavy, bude jich užívati jen opatrně a v té míře, v jaké slouží jeho dílu, podrobě je nejprve úzkostlivé kritice. Chybí-li »staviteli« nějaký kámen, je to on, jenž ukládá učenci, aby hledal a vyplnil tak onu mezeru. A má-li štěstí býti profesorem i badatelem zároveň, je třeba, aby v jeho vlastním soudu profesor řídil badatele.« (J. Lefèvre, *Manuel critique de biologie*. Masson et Cie, Paris 1938, p. 14.)

Adam první filolog

Profesor List měl nedávno přednášku v rozhlase, v níž oceňoval studium latiny jako znamenitou školu jasného myšlení a přesného vyjadřování. Takové ocenění z úst starého technika něco váží a je přirozeno, že si profesori otiskli celou jeho přednášku ve svém odborném časopise »Střední škola«. Profesor List správně zdůraznil, že nezbytným základem vědecké činnosti jest dávatí věcem správná jména. To se ovšem nedokáže bez filologické průpravy. Není tedy správné dívatí se na latinu jako na předmět, který není pro život, nýbrž naopak, jako na předmět velmi užitečný, praktický a životný.

Poznávati a ovládati přírodu může člověk jen jako bytost myslící a mluvící. To naznačeno již v Genesi, kde se vypravuje, jak Bůh představil Adamovi živočišstvo: »Stvořiv tedy

z hlíny všechny pozemské živočichy a všechny nebeské ptáky, Hospodin Bůh přivedl je k Adamovi, aby viděl, jak by je nazval: jméno pak každého živočicha mělo býti takové, jaké mu Adam dá. Dal tedy Adam všem krotkým živočichům, všem nebeským ptákům a všem divokým zvířatům jejich jména.« (Gen. 2, 19-20.)

Přivedl je k Adamovi, aby viděl, praví Písmo: to znamená, že nejprve měl živočichy pozorovati, přihlížeti k jejich vlastnostem a povaze a dle toho přiměřeně a výstižně je pojmenovati. Pojmenování jest výsledkem pozorování. Jmenování bez pozorování jest více nebo méně libovolná slovní hra. A právě tak pozorování bez pojmenování jest jen pouhé vnímání smyslové a ne dovršené poznání rozumové. A tak ti, kdož podceňovali filologii a přeceňovali zoologii, neznali asi sami sebe, to jest základní podmínky a úkony lidského poznání.

Le style, c'est l'homme

Buffon, Recueil de l'Académie 1753

V exposici moderního románu čteme: »A ještě je tu tichá osobnost Karly Zimové, která přitahuje malý a hlasitý svět služek a domovnic svou moudrou a rozšafnou bytostí.« Osobnost - přitahuje svou bytostí. Nedalo by se to říci prostěji? Dalo, ale nesmí se zapomínati, že ten román napsala spisovatelka, která je zároveň i herečkou a vůbec velmi kultivovanou dámou. A mimo to: jazyk se vyvíjí, není-liž pravda? Dříve se řeklo: »Nemáme na služku.« V novodobé mluvě: »Pro nedostatek finančních prostředků jest problém pomocnice v domácnosti pro nás neřešitelný.«

V tělocviku uspokojivý

V nedávno vydaném březinovském památníku je také snímek vlastnoručního Březinova opisu maturitního vysvědčení. (S t a v i t e l c h r á m u. Památník básníka a myslite-

le Otokara Březiny. Čin, Praha 1941, str. 48.) Samé výborné, jen v tělocviku - prospěch uspokojivý. Březina nebyl člověk tělesně zdatný. Často se ve školách cituje heslo: »Mens sana in corpore sano.« Podle něho má zdravý duch přebývat ve zdravém těle. Heslo je vzato z Juvenala (S a t i r a e 10, 356), ale na původním místě a v souvislosti, z níž je vytrženo, má poněkud jiný smysl: »Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.« Je třeba prositi bohy, aby dítěti tělesně zdravému dali i ducha zdravého. Ale i tak máme proti němu své výhrady, zvláště chceme-li býti právi soudobým výzkumům medicinským. Z nich vychází stále určitěji najevo, že nelze s bezpečností říci, co je zdravé tělo, a ještě méně, co je zdravý duch.

Ze zájmu, který je snad všetečností, uváží-li se, že nejsem lékař a že o věcech lékařských mohu souditi jen s velmi omezenou autoritou laického pozorovatele, jsem pročetl Lumièrovu knihu o tuberkulóse. Zvláště pozoruhodna jest v ní kapitola 6., pojednávající o vlivu tuberkulósy na vznik různých chorob chronických. Zjišťuje-li se tuberkulósa jen podle přítomnosti bacila Kochova, nemusí se zjistiti vůbec. Opíraje se o objevy, jichž se dopracovali Cornil, Babès, Roux, Nocard, Mečnikov, Ferran, Levaditi, Much, Calmette a jiní, dokazuje Lumière, že bacil tbc se nevyskytuje jen v klasické podobě Kochově, nýbrž i v jiných podobách, čili že je to bacil mnohotvárný. Typ Kochův zdá se býti jen konečným útvarem ve vývoji bacilu tbc. (Auguste Lumière, *Les horizons de la médecine*. Albin Michel, Paris 1937, p. 89-91.) Celá kniha pak působí dojem, že k nezvratnému zjištění tbc je potřebí velmi složitých a zdlouhavých method, asi takových, jakých užívá Lumière ve svých laboratorních klinikách. A tu je doklad, jak těžko je říci, které tělo je zdravé.

Ab ovo

Základní podmínkou studia jest nadání. Slovo samo naznačuje, že je to dar. Je to po rodičích? Je to po předcích? Těžké otázky pro lidi, kteří by rádi všechno převedli na matematický vzorec a o všem měli předem jistotu. Dědičnost je splet' tisícerych vlivů, z nichž mnohé se podobají ponorné řece, která tu zaniká pod povrchem zemským, onde se opět vynořuje. »Představte si,« tak vykládá jeden profesor biologie, »že máte v rukou karty: esa, krále, dámy, a to ostatní, a že ty karty představují různé vlastnosti a schopnosti lidské. Vstoupíte v manželství. Představte si tedy, že i manželka má takové karty. A teď si myslete, že se ty karty smíchají a že dítě z toho manželství obdrží polovici těch karet, či vloh, které představují. Výsledek může býti potěšující i zarmucující, podle toho, které hodnoty jsou v podílu dítěte více zastoupeny, zdali vyšší či nižší.«

Ale to vše je ještě mechanika a matematika, to jsou variace, permutace a kombinace, jak je známe z počtu pravděpodobnosti. A pan profesor užívá tohoto matematicko-mechanického přirovnání jen proto, aby příliš nenudil starostlivé maminky, které by rády měly chytré děti.

Spíše by jim měl vysvětliti, že duše lidská je podstata nadhmotná, jejíž vznik a bytí se nedá vyvozovati z dějství chemicko-mechanického, a že tudíž výrazy »vývoj« a »dědičnost« ve smyslu biologickém nemohou platiti o principu duchovém, jímž jest duše lidská, nýbrž jen o ústrojích těla, jež duše utváří a jichž užívá. A právě spojení duše a těla, určité příbuzenství a souvztažnost mezi výstavbou tělesnou a duševními vlastnostmi, jak ji vystopoval zejména Ernst Kretschmer (*Körperbau und Charakter*. 16-16 Aufl., Springer-Verlag, Berlin 1942), dovolují usuzovati, že i duše jest, byť nepřimo, zapojena do řádu dědičnosti, jemuž je podrobena vše živé. »I vyšší duševní činnost jest,« jak

zdůrazňuje Herrmann Muckermann, »přes svoji svézákonnost, jež se zakládá na duchovní bytnosti lidské duše, závislá na zděděném mozku a nervovém systému, takže ani nejpronikavější vlivy výchovné nemohou překročiti meze zděděných možností ústrojů. Jsme dokonce tak daleko, že můžeme stále směleji předpovídati, jaké budou děti z výběrového manželství. To platí především o rodech, které se vyznačují dědičným zdravím. Platí to však také o jiných, které následkem vlivů, jichž povaha se dnes ještě zkoumá, pozbyly cenných vloh. Připomínám dědičnou slabomyslnost, schizofrenii, vrozenou epilepsii, manicko-depresivní pomatenost, dědičnou hluchoněmost a slepotu, tuberkulosu, která podle nejnovějších výzkumů jest nemocí nakažlivou, ale zároveň souvisí s určitými zděděnými dispozicemi, a ne v poslední řadě zločinnost, která rovněž může více nebo méně býti podmíněna dědičně.« (Die Lehre von der Entwicklung und Vererbung und das Christentum. Zeitschrift Das kommende Geschlecht VII/4-6.)

Můžeme stále směleji předpovídati - ale to není výpočet. Toto dítě je nadané a je to dědičnost. A toto dítě má bratra nenadaného a je to také dědičnost. Tu není místa pro výpočty. Jen si to vypočítejte: otec surový alkoholik, matka nevzdělaná, zakřiknutá žena. Mají dítě. Počítáte: to dítě bude spratek zatížený všemi neřestmi. A to dítě jest Ludwig van Beethoven.

Seines Fleisses darf sich jedermann rühmen

Lessing, Hamburgische Dramat. 101, 4

Kromě nadání je třeba ke studiu píle. Píle je vytrvalá snaha uskutečňovati hodnoty. Jsou hodnoty vyššího řádu, jichž uskutečňování nazýváme kulturou: to jsou hodnoty náboženské, mravní, vědecké a umělecké. A jsou hodnoty řádu nižšího: hodnoty hospodářské, výrobní, technické a užitkové; ty tvoří podstavbu snažení kulturního a jejich usku-

tečňování nazýváme civilisací. Jen úsilím o hodnoty se člověk rozvíjí jako mravní osobnost. Civilisace a kultura jsou plody píce. Od pilného rolníka a sadaře až k pilnému vynálezci a spisovateli je možno viděti bytosti lidské ne nepodobné mravencům, již budují své sídliště, ne nepodobné včelám, jež naplňují svůj plást. Píle není cílem. Jest jen prostředkem k cíli. Pravá píle jest láska k hodnotě a touha po dokonalosti: přiči se jí polovičatost, povrchnost a nehotovost. Jako každá mravní ctnost musí i píle býti řízena moudrostí. Věnuje-li kdo píli vytváření věcí škodlivých nebo neužitečných, nemůžeme ho nazvati pilným. I ďábel je pilný, ale ne jako princip tvořivý, nýbrž ničivý. Je třeba znáti cíl i prostředky a správně jich užívati, usilovati o dokonalost v celku i částech, pracovati úměrně silám a nadání. To je píle usměrněná moudrostí.

Dříč

Karikaturou člověka pilného je dříč. Jest několik druhů dříčů. Jsou lidé, kteří jako by byli posedlí činností: nedají si pokoje, stále něco studují, zkoušejí, opravují a kutí; bývají to lidé bez pravého vnitřního života, bez vlastních idejí a bez smyslu pro řád hodnot. Dovedou se zabývati věcmi nejmalichernějšími a utrácet čas zájmy nejnicotnějšími. Jsou pak dříči, které bychom mohli nazvati pracovníky bez metody. Pachtí se tam, kde jiný počítá a pracuje s výhodou; neumějí rozeznat věci důležité od nedůležitých; nemají pracovní obráznosti, neznají fortelů a neumějí vzít věc do ruky: celkem budí dojem oduševněných robotů. A jsou dříči, kterým jde hlavně o výkon a výdělek. Jejich hlavní snahou jest předstihnouti jiné pracovníky, zavděčiti se zaměstnavatelům a představeným anebo prostě hodně vyzískati. - Snad jsou ještě jiné druhy dříčů. Ale vyhledávati je a popisovati - to už by nebyla píle, nýbrž dřina - proto punctum, satis.

Umění největší

Ušchlý fík

»Živ jsa neotec, umřeš nečlověk.« To napsal básník české tradice Josef Holeček zachytiv kus lidové moudrosti. Výrok ten nemůže ovšem platiti o otcovství jen ryze tělesném, které je pouhou přírodní skutečností bez mravní hodnoty. Platí o otcovství duchovním nebo o otcovství duchovním a tělesném zároveň. Otcovství - to je moudrost a prozířetelnost, to je péče a starost, to je přísná láska a laskavá přísnost. Kdo žije nikomu nejasa učitelem, rádcem, pomocníkem, zachráněm a příkladem - v sebe uzavřený samotář, nepřejný sobec, lhostejný divák, skoupý bohatec - zdaž neví, že Pán proklel neplodný fíkovník a v něm všechny, kdož nechtějí býti dárci života a rozmnožiteli radosti? »Ráno pak vraceje se do města zlačněl. A spatřiv strom fíkový podle cesty, šel k němu, nenalezl však na něm nic, leč toliko listí. I řekl jemu: Nerodiž se z tebe ovoce na věky. I uschl hned fík ten.« (Mat. 21, 18-19.)

V předsini Ambrosiany

Andrea Majocchi vzpomíná na zesnulého papeže Pia XI.: »Také jinou vznešenou osobnost jsme viděli růsti v Miláně a odtud rozpínati křídla k letu: osobnost, na niž jsme také hrdi... don Achille Ratti... Poznal jsem ho s tímto prostým titulem před mnoha lety, když byl krátce předtím jmenován doktorem Ambrosiánské knihovny; vídal jsem ho skoro každodenně, poněvadž jako gymnasijský studentík jsem byl

stálým návštěvníkem onoho temného sálu, vytapetovaného knihami, a shledával jsem pohodlným prodlévati tam v teple po dlouhé hodiny zimních odpolední a pracovati tam své italské a latinské úkoly. Četl jsem a psal, a když jsem zvedl hlavu od svých sešitů, viděl jsem tam pod oknem dona Achilla Rattiho, zataraseného horami knih a kodexů, stále zabraného do studia, jako člověka nedbajícího jakéhokoliv rozptýlení. Několikrát, maje důvěru v jeho zdvořilost, jsem si dovolil poprositi ho za vysvětlení a radu, když jsem se setkal s obtížemi při svých školních pracích, a on mi s vlídnou dobrotou odpovídal a pomáhal. Neušetřil mě jednou malé otcovské důtky za provinění..., které vskutku nebylo moje. Žádal jsem k četbě *P a m ě t i* Carla Gozziho, které nebyly mládeži dovoleny, poněvadž byly označeny jako frivolní. Musil jsem se ospravedlniti vysvětlením, že jsem je žádal jen proto, poněvadž profesor italštiny uložil žákům, aby vypracovali thema mající vztah k těmto Pamětem. Potřásl hlavou a poznamenal, že pan profesor mohl vybrati k recenzi knihu nevinnější, ale na konec mi knihu přece půjčil s vhodnými a otcovskými radami.« (*Ž i v o t c h i r u r g ů* v. *Novina v Praze 1939*, str. 255-6.)

Nelze se dosti obdivovati pedagogickému taktu Achilla Rattiho. Věděl, jakou přitažlivost mají knihy nedovolené. Učinil správně: půjčil studentovi tu knihu, poněvadž ji vskutku potřeboval, ale s vhodnými a otcovskými radami. Snadno si můžeme domysliť, co by se asi stalo, kdyby mu byl knihu odepřel. Student by si ji byl opatřil jinde a - co nejhoršího - ztratil by navždy důvěru k Achillu Rattimu.

Vitae discimus

Vyrovnejte se nějak s těmi, kteří v hodinách literatury vás učili obdivovati pečlivá průpravná bádání, jaká k svým románům konali Balzac a Flaubert, nebo dlouholeté studie, jimiž mechaniku svého ducha utvářel Valéry - a za celou

dobu svého profesorování vám nepověděli ani slůvka pro život ze samého strachu, aby se neřeklo, že moralisují.

Z dílny tesařské

Velikým vzorem vychovatelů jest svatý Josef. Hello jej nazval mužem mlčení. Opravdu, není v Evangeliiu zapsáno ani jediné slovo, které by byl svatý Josef promluvil. Jsou tam zapsány jen jeho činy: péče o božské Dítě a jeho Matku, útěk do Egypta, návrat do země izraelské, hledání dvanáctiletého Ježíše. A více už o něm Evangelium nemluví. To vše je významné. Ne mnoho slov. Více skutků. Magna vixit, nihil dixit - to staré rčení platí i o svatém Josefu.

A ty skutky svatého Josefa jsou skutky muže spravedlivého, moudrého, rozvážného, statečného a trpělivého. Je třeba mnoho mysliti a mnoho činiti. Ale není třeba mnoho mluvit. Mnoho řečí zakrývá obyčejně jen duchovní prázdnotu a má nahraditi nedostatek činů.

Veliký tento vychovatel má v ruce sekeru a pilu. Remeslo tesařské se zakládá na prozíravé a bedlivé promyšlenosti. Dvakrát měř a jednou řež - to úsloví varuje před ukvapeností a vyzývá k opatrnosti. S každým kusem dřeva je třeba zacházeti účelně a úsporně. Řez - ano, ale na pravém místě. Sek - ano, ale v pravé míře. Odřezává se a odsekává, co přebývá a přečnivá, ale jen to a nic více, jak vyžaduje měřický tvar. A ty zářezy, záseky, zádlaby, čepy a vazby je třeba dělati uvážlivě: ne příliš těsné, neboť dřevo někdy nabobtnává, ne příliš volné, neboť dřevo se někdy sesychá. Dřevo, jak se říká, pracuje. A to je obraz činnosti vychovatelské: tak se vytvářejí povahy - s mírou a v míře, s rozvahou a předvídavostí. Ať odpadávají odřezky a odletují třísky - autority a přísnosti, kolik je třeba, svobody, kolik je možno. Kdo vychovává, řeže a teše; kdo vychovává, spojuje a váže. Řezati, tesati, vázati - ano, ale věděti, že i dřevo »pracuje« - ponechati mu volnost a prostor - to je nezbytno.

O mladých lidech se říkává, že rostou jako dřevo v lese. Jsou mladí lidé, které sluší nazývati klacky a neotesanci. Ti všichni patří do dílny svatého Josefa. Když jsem byl malý, měli jsme doma obrázek svatého Josefa, an pracuje ve své dílně. Ježíšek mu pomáhá. Panna Maria přede. Svatý Josef měl zástěru. Tužku za uchem neměl, ale zdá se mi, že v kapse zástěry měl skládací metr. K řemeslu tesařskému patří míra. K vychovatelskému také. Sekat a řezat - to ještě neznamená vychovávat. Především je třeba měřit - dvakrát měřit!

Vy nebo ty?

K nejmocnějším dojmům primánským náleží ono vznešené *vy*, kterým páni profesori oslovují své žáky. To *vy* je jako povýšení do šlechtického stavu. Jsou však také profesori, kteří nedbají předpisů a tykají i oktavánům. A vykají, jen když mají zlost nebo když přijde inspekce. Ale nechme toho. Setkal jsem se nedávno ve vlaku s bývalým spolužákem, nyní farářem na moravské vsi. Je ve své farnůstce spokojen a netouží po změně, ač podle svých schopností by zasloužil místo význačnější. »Nejlépe jest zůstat na jednom místě,« řekl mi. »Lidé, které jsem učil na obecné škole a kterým i nyní mohu říci *ty*, mají ke mně mnohem větší důvěru a snad i úctu, než by měli ti, ke kterým bych přišel jako člověk nový a neznámý.« Zcela správně, pane faráři. Ale ten vtip není konečně ani v tom *vy* ani v tom *ty*, nýbrž v onom dobru, které jste lidem prokázal a pro které vás ctí. A z toho by se dalo vyvoditi i pravidlo vychovatelské: Jednej se svými svěřenci tak, aby jim tvé *ty* nebylo a nemohlo býti urážkou!

Povídka

Dva manželé měli zahrádku. Ženě přišlo na mysl: Můj starý jí rád zelené fazole, osázím jimi zahrádku a tak ho překvapím. A učinila tak. A muž si myslil: Moje stará má

k smrti ráda zelený hrášek - nasázím hrachu. A učinil tak. Po několika dnech šla žena do zahrádky podívat se, zdali fazole již klíčí. Tu něco vzchází - ale to nejsou fazole, je to jistě plevel, řekla si a vytrhala rostliny i s kořínky. Brzy poté přišel do zahrádky muž, aby se podíval na svůj hrách. Ano, už cosi klíčí, ale to přece není hrách. A také on vytrhal domnělý plevel.

Naučení. Tak je to i s dětmi, když matka chce, co otec zakazuje, nebo naopak. Tak je to i se studenty, když jeden profesor vyvrací ve třídě, čemu druhý je naučil.

Starožitnosti

Ve své poslední knize *M o s t r a P e r s o n a l e* (Morcelliana, Brescia 1942) vypravuje Papini, že znal sběratele, potrhleho blázna - jako jsou všichni sběratelé - kterému se podařilo pomocí cest, tvrdohlavosti a sterlingů opatřit si tyto vzácné starožitnosti:

Hodiny sestavené císařem Karlem V.

Klíč a zámek vyrobené králem Ludvíkem XVI.

Pár bot, které udělal Lev Tolstoj.

Doubek, který porazil a otesal jeden bývalý panovník.

Následkem různých pošetilostí upadl onen sběratel do bídy a jednoho dne chtě nechtě musil použití svých vzácných starožitností. A tu seznal, že hodiny Karla V. ne a ne jít; že klíč Ludvíka XVI. se nehodí do zámku, že v botách Tolstého se nedá chodit a že doubek bývalého panovníka se nehodí k zatopení, poněvadž je zpuchřelý.

Je-li v tomto pravdivém příběhu obsažena přehlídka pedagogických symbolů čili nic, mají podle přání Papiniho posouditi laskaví čtenáři sami.

Romance čejkovská

Víno je ušlechtilý nápoj přímo od Boha lidem daný, i nesluší se, aby je lidé pili bez přiměřených úvah, patřičného

rozmyslu a vhodné obřadnosti. Již Otec vlasti dal příklad správných způsobů, když podle Nerudy »víno ku půnání tisk' a po jazyku válel«. Nevím, jakého původu je zvyk přiřukávati sklenicemi. Ale když jsem jednou okoušel révy rodného kraje ve sklepech čejkovských, a to s jedním velmi učeným přítelem, počali jsme uvažovati o smyslu přiřukávání a nakonec se shodli v názoru, že se ten zvyk zakládá na samé přirozenosti lidské. Pijeme-li víno, je to především lahoda smyslů: hmat se uspokojuje držením sklenice, zrak viděním barvy, čich vnímáním vůně, chuť okoušením opojné síly - jen sluch by byl pomínut a ošizen. Ale i on si přijde na své: jemu zní jasný cinkot poháru. Jen tak - práv všem smyslům - jest doušek vína tím, čím býti má, obveselením srdce lidského.

Ale toto není vymyšleno a poznamenáno jen pro pijáky vína: ti již mají potěšení své. Tu je třeba více než kde jinde v těchto zápiscích sklenouti oblouk filosofické koncepce: celý člověk má okoušeti daru Božího: duše se obveseluje prostřednictvím smyslů a žádný z nich nemá býti pomínut. Tedy integrita. To by měli konečně pochopiti všichni, kdož vychovávají člověka. Celého člověka třeba vychovávat, nejen část. Nejen tělo, ale i duši. Nejen paměť a rozum, ale i vůli a cit. Výchova musí být zaměřena k celosti a uměřena všem složkám lidské bytosti. Jen z celosti a úplnosti se rodí harmonie. A radost je dcerou Moudrosti, jež zve tvory lidské:

Pojďte, pojídejte pokrmů mých
a pijte víno, které jsem smísila vám.

(Přísl. 9, 5.)

Kdo pije víno jako vodu, není hoden je píti

Naši vinaři již si osvojili moderní vědecké metody, neznámé ještě v mém dětství. Jejich sklepy se začínají podobati chemickým laboratořím. Dovedou i z vína nevhodného udělati mok chuti znamenité, stále ve sklepech něco ku-

tíce: zakvašující, přetáčejíce, filtrující, sterilisující, alkoholující. Všecky tyto procedury se nazývají školením. Výraz vzatý z vychovatelství. A je v něm nejen úcta k vínu jakožto daru Božímu, ale i jakési ocenění umění vychovatelského.

Ano - sud je škola. Kvasí to, syčí to, rozpíná se to v něm jako to mládí ve škole. Ale sud nepovolí. Železnými obručkami svírá tu bouři. Hled'te, lidé - jen v kázni lze školiti. Jen ze sudu dubového, železem obitého, nepovolného a vytrvalého vychází víno zušlechtěné a vpravdě vyškolené.

Ať si povídají vychovatelští modernisté, že výchova jest nebo má býti pouhým vybavováním, nebo že zájem žáka a ne výchovný a naukový cíl má býti hlavním vodítkem školní práce, pravda jest, že bez kázně není výchovy: vychovatel, který neukázňuje, to jest neztvárňuje, nehněte a nepřetvořuje, takový vychovatel nevychovává.

A louče se s vinaři-krajany, prosím je, aby ony pedagogy, kteří dbají kázně, pokládali za kolegy a občas je pozvali na sklenku vyškoleného. A modernistům doporučuji členství ve spolcích abstinentních, neboť voda teče, kde a jak chce.

Bednář je velký umělec

Před pověstným heidelbergským, r. 1750 vybudovaným sudem, lze spatřiti i menší sud - nemající obručí. Že sud drží pohromadě i bez obručí, udivuje ovšem jen toho, kdo nerozumí práci bednářské. Každý dobře dělaný sud drží i bez obručí, jsou-li dna dobře zasazena do útorů. Sud, který drží pohromadě jen v obručkách, není dobře udělán.

To je podobenství. Sud představuje přirozenost, obruče kázeň. Mladý člověk musí býti vychováván tak, aby se choval ukázněně, i když není hlídán, poháněn a donucován.

In vino natura

Léta Páně 1930 k počtě vína pro svoje přátele a příznivce vydala firma Jos. Oppelt a synovec v Praze neprodejnou

knížku o víně. V té knížce je mnoho vtipu a pijácké moudrosti: k rybám moselské, k úhoři madeira, k masu bordeauxské, k zvěřině a beefsteaku burgundské, k drůbeži rýnské, k desertu tokajské - to jsou rady, které starého pedagoga tuze nezajímaly, ač pochází z kraje vinného. Zapůsobil na něho jen článek Zdeňky Foustkové-Wattersonové, napsaný *Z p o v ě ě n e p i j á k a v í n a*. Tato dáma je totiž dcerou muže, který svůj život zasvětil boji proti alkoholu. Nepil a své děti vychovával k tomu, aby se jim sám pach alkoholu stal nesnesitelně odporným a aby se jim pohled na lidstvo alkoholem nepřírozeně rozjařené stal ještě odpornějším. Avšak nechť k alkoholu není dědičná jako pihy nebo zrzavé vlasy, a tak se podařilo dítkám zásadního abstinenta časem aspoň částečně překonati tyto uměle vštěpované odpory, a autorce, byť ji životní úděl zavál do země prohibicionistické, navždy utkvěla v duši touha umět pořádně pít víno, neměla-li by se mezi pijáky ploužiti s pocitý stávkokaze...

Toto tedy zajímá starého pedagoga: proč dítky abstinentů jsou pijáky a dítky pijáků abstinenty? Čili, proč synové a dcery nekráčeji vždy ve šlépějích rodičů? Patrně proto, že se těm dítkám něco příliš důrazně vnucovalo, takže pocitovaly tím větší chuť na ovoce zapovězené. Taková výchova je proti přirozenosti a vede jen k nepřirozeným zvrátům a úchylkám. Pijáci vína říkávají: *I n v i n o v e r i t a s*. Ve víně je pravda - to rčení však neberme v omšelém významu jako výraz zkušenosti o pravdomluvnosti a upřímnosti pijáků. Trochu jinak: nejlepší víno jest víno přírodní. Vylisuje se, nalije do sudů, nechá kvasit a nic víc. A nejhorší je víno upravované, sířené, slazené, barvené, kořeněné a míchané. Z toho je pálení v útrokách a bolení hlavy. Je rozdíl mezi vinařem a vinařem. Je rozdíl mezi vychovatelem a vychovatelem. Dobré víno je dar Boží, ne chemický výrobek. Vychovávati znamená především zachovati přirozenost a zu-

šlechtiti ji přirozeným způsobem. Co nad to jest, ze zlého jest. Máme-li špatné výsledky ve výchově, je to zpravidla tím, že znásilňujeme přirozenost: síříme, kořeníme a sladíme. *In vino veritas. In vino natura.* A dobrý vychovatel jest onen ženich ze svatby v Káně, jenž dobré víno zachoval až dosavad. (Jan 2, 10.)

Duch vane, kde chce

Jeden pan profesor si dal udělat tak zvané Exlibris. Vtipný malíř mu namaloval obrázek profesora, jak trychtýřem nalévá vědomosti do navrtnané hlavy studenta. To se rozumí, že tomu studentovi namaloval odstávající uši a dal mu výraz co nejhloupější. Nevím, jak ten student k tomu přijde. Ale malíři už jsou takoví: jejich umění spočívá na předpokladu, že člověk je takový, jak vypadá. V tom si podávají ruce s všelijakými fysiognomiky, lebozpytci a chiromanty. Pokolení takových lidí je prastaré. Již ve starých Athénách byli fysiognomikové. Jeden z nich, Zopyros, vyčetl prý z obličeje Sokratova náchylnost k neřesti. Jiný, Polemon, pokládal Sokrata za hloupého, poněvadž neměl důlky podél klíčních kostí. Alkibiades měl z těchto diagnos zábavu. Ujímám se tedy studenta s odstávajícíma ušima a popírám, že by byl hloupý. Vezme-li se věc důkladně a po křesťansku, musí se uznati, že není mezi námi nikoho, kdo by nebyl svým způsobem hloupý. Nepřiznávat se k tomu znamená nemíti pokory. A správně řekl kdysi psycholog E. Becher, že hloupá může býti jen bytost psychickologická: kámen není »hloupý«. Tož jaké kejkle s odstávajícíma ušima?

Trychtýř nasazený do hlavy žáka jest symbolem činnosti vychovatelské. Učitel si podrobuje žáka, tak jako si sochař podrobuje kámen, z něhož chce vytvořiti sochu. Ale je duch kámen? Je duch mozek? Je duch hmota? Nebylo řečeno, že duch vane, kde chce? A my všichni, kdož berem do ruky trychtýř vychovatelský, neměli-liž bychom se tázati, víme-li

vůbec co kloudného o vztazích ducha a přirozenosti? Neměli-liž bychom si uvědomiti, že jedna a táž přirozenost může býti sídlem ducha rozličného? Vzpomeňme jen, co víme o konversích v životě velkých světců, o proměně Šavla v Pavla, Augustina manichejce v Augustina učitele Církve, Inniga v Ignáce! Vychovávati neznamená znásilňovati. Vychovávati znamená odhadovati možnosti. Ne lámati, ale přetvářeti, ne ničiti, ale zušlechťovati přirozenost. Přirozenost není ani dobrá, ani špatná. Vše záleží na tom, jakým duchem ji naplníme.

I ošklivé činí láska krásným

Pedagogie není jen věda, nýbrž i umění. K úkolu vychovatelskému nestačí míti jen theoretické znalosti z biologie, fysiologie a psychologie: jde o to, jak jich užívati. Ale ani to není vše. Vychovatel musí umět dobře pozorovat, vmýšlet se, vcítovat se a vžívat do vnitřního života dítěte. Vždyť nikdy nemá před sebou dítě, žáka, studenta in abstracto, nýbrž konkrétní osoby a osůbky, Pepíky, Jarky, Karly, Vlasty. Nezná-li jejich zvláštností, vášní, náklonností, předností a nedostatků, nemůže jim býti učitelem a rádcem. Musí je znát a musí to s nimi umět. Poznání není však jen úkon čistě rozumový, jak se obyčejně myslívá, neboť k tomu, aby-chom něco poznali, je potřebí zájmu a zájem je plodem duchovní srovnosti, příbuznosti a souznění.

A tak lze říci, že ve vychovatelství platí: věda bez umění je málo. A bez lásky docela nic.

Dilexit eum

Herečka M. Ptáková, známá představitelka maminek a ba-biček, přednášela v rozhlase o své divadelní činnosti. Správně poznamenala, že herečka, která sama matkou není, nemůže dobře hráti mateřské role. Zajisté. A na divadle se konečně láska jen hraje. Herci jen dělají, jako by byli pro-

niknutí a ovládnání určitými city a vzněty. Je to jen jakési předstírání. Ale ani to není dobře možno, leč na základě skutečného prožití. To je poučení i pro vychovatele. Především proto, že první a základní ctností vychovatelskou je láska. Tak ukazuje Pán, když říká: »Nechte maličkých přijít ke mně!« Podobně i v rozmluvě s bohatým jinochem: »Pohleděl na něj s láskou.« Vulgata: Intuitus eum dilexit eum. Původní text: ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτόν. (Mar. 10, 21.) Neřekl mu sice, že ho miluje, ale pohleděl na něj laskavě (dilexit eum). Snad tu je náznak dobrého poučení. Něco jiného jest lásku mítí a něco jiného ji projevovati. Vychovateli stačí lásku mítí. Projevovati ji nemusí. Projeví se totiž sama. Vychovatel jest člověk, který má a dává. Mítí a nedávati je sobecké. Nemítí a dávati je směšné. Pravá láska je vždy cudná. Nevykřikuje. Říká-li někdo mladým lidem, že je má rád, chápou to obyčejně jen jako projev slabosti. A chce-li jim dokonce ukázati lásku tím, že je k nim shovívavý, vykládají si to ovšem jako znamení, že nemusí poslouchat. Láska vychovatelská je láska vnitřní, utajená, hluboká, mlčenlivá a přísná.

Problém výchovy nápravné

Přichází ke mně bývalá žákyně M. S., rozumí se, že »s velkou prosbou«. Mám sice na jazyku řečnické prohlášení, že jsem ochoten jí splniti i prosbu malou, ale pozor, vždyť ta prosebnice už není malé dítě, nýbrž dáma. Spokojuji se tedy vyslovením domněnky, že ta prosba asi nebude velká a že mi nebude nemožno ji splniti. Nuže, M. S. se bude vdávat a prosí, abych jí sezdal: »Já vím, že si to nezasluhuji, já jsem byla veliká dareba a moc jsem vás ve škole zlobila.« Na to já shovívavě: »Já jsem to tak nebral, musí se přece rozlišovat: něco jiného je zlá vůle a něco jiného živý temperament - no, snad jste byla trochu živá.« - »Já jsem byla víc než živá,« povídá M. S. s kajícím téměř vý-

razem ve tváři, »já jsem byla rozpustilá!« Povzdechne a odmlčí se na chvíli. Najednou jí v očích vzplane oheň náhlého rozhodnutí: »Ale budu-li já mít děti a budou-li ty děti po mně, já jim ukáži, já to z nich všechno vytluču!« Znamennité odhodlání, myslím si, patrně je snadnější potíratí špatné vlastnosti v potomstvu než v sobě. Ale M. S. si ke mně nepřišla pro sentence, a proto neříkám nahlas, co si myslím, a raději slibuji, že rád požehnám jejímu sňatku a ještě raději jejím vychovatelským záměrům.

Problém dozoru

Dvě studentky na prázdninách: jedné je šestnáct, druhé osmnáct. Ta osmnáctiletá prý dostala od maminky příkaz, aby dávala pozor na tu šestnáctiletou. Plní svůj úkol svědomitě. Pořád tu svou sestřičku okřikuje, napomíná, varuje: »Nebrouzdej se, rozmočíš si boty; nesedej si do borůvky, zamažeš se; nelez tam, spadneš; neplav tak daleko, utopíš se!«

A tak jsem si dovilil tu starší napomenouti, aby se tak tuze nestrachovala o svou sestřičku: jednak je už velká, jednak že ta její přílišná péče a starost je v rozporu s přesvědčením křesťanským, že každý má anděla strážného a ten přece chce také něco dělat a jistě to dovede lépe než my lidé. Z toho napomenutí měla ta mladší velikou radost. Ale ta starší se durdila, že prý jsme všichni stejní, totiž jaksi nerozumní. »Kdo všichni?« smál jsem se, »anděl strážný, vaše sestřička a já? Nuže, je-li mezi námi anděl strážný, bud'me tedy nerozumní!«

Dítě je tvoje, pokud je dítětem

Z rozmluvy dvou otců ve vlaku:

»Máte děti, pane?«

»Ano, mám synka.«

»Kouří?«

»Ne.«

»Chodí do kavárny?«
»Ne.«
»To vám gratuluji! A toulá se?«
»To ne. Hned po večeři chodí spat.«
»To musí být báječný hoch. Kolik je mu let?«
»Let? Teprve dva a půl měsíce.«
»Ach, tak!«

Hele

Jedu z Prahy vlakem. V mém oddělení hošík a děvčátko s rodiči. Hoch vypadá tak na primána. Chová se velmi slušně - zřejmě dobře vychován. V Kolíně vyhlédne z okna. Na nástupišti uvidí spolužáka.

»Hele, kluk Štěrbum!«

Otec se táže vážně a káravě: »Kluk Štěrbum? Snad - kamarád Štěrba?«

Výtečný otec. S výchovou k slušnosti a úctě k bližnímu je třeba začít co nejdříve, myslím si. A hlavně: tato výchova jest úkolem nejen školy, nýbrž i rodiny. Především rodiny. Obyčejně to dopadá tak, že student je neslušný a nezdvořilý - a lidé dávají vinu škole, ne rodičům.

Člověk, tvor společenský

Návěští z r. 2043: »Společnost nadpsů pro návrat k přírodě pořádá svůj tradiční ples. Ráz: bez řetězu, čili pryč s konvencí. Úbor: žádný. Tance po dvou nohách zakázány. Hudba: pod psa. V přestávkách ukázky prapsího bafání.«

To není fragment zvířecí satiry, jež by šlehala, jak se říká, dnešní módu nebo moderní taneční hudbu. Nikoliv - pouhý profesorský nápad. Je totiž potřeba si všimati, že člověk naší doby utíká ze salonů do lesa. Klasická symfonie ho nudí a zcela mu vyhovuje několik bicích nástrojů, doprovodných lkavý a rozcítlivující saxofon. Slovem, člověk naší doby jest příliš civilisován, aby ho ještě bavila civilisace.

Odtud jeho odpor ke konvenci, šněrovačce a filosofii. Možná, že v našich konvencích je mnoho nepřirozeného a strojeného. Snad by stálo za přemýšlení, jak vytvořiti nové, prostší, upřímnější a oduševněnější formy společenského styku.

Jednu ze svých italských cest jsem skončil ve Veroně. Přijel jsem tam k večeru velmi unaven. Vrátný v hotelu se mne ptal, nechci-li jít večer do opery. »Do opery?« - »Ano, hraje se Pucciniho Turandot.« - »Děkuji,« řekl jsem, »do opery v tomhle horku?« - »Ne, pane, to je venku v Aréně.« - »V Aréně - to bych mohl zkusit,« řekl jsem si v duchu.

A když jsem po večeři vyšel do středu města, viděl jsem zástupy lidí prouditi do Arény. Koupil jsem si tedy lístek za 6 lir a šel jsem také. Stará římská aréna. Téměř plná. Vejde prý se tam dvacet tisíc diváků. Sedí se na kamenných schodech. To tlačí, pravda. A tak vidím, že někteří návštěvníci si přinášejí z domu podušky, aby neseseděli na holém kameni. Ostatně za dvě liry lze si takovou podušku vypůjčit. Hlavní pravidlo: pohodlí. Jakýpak duchovní prospěch z opery, sedíte-li v dusném vzduchu? Jakápak hudba, tlačí-li vás boty? Tady platí: Zaříd' se jako doma. Kouří se cigarety. Dojídá se večeře přinesená v papíře. Pije se aranciata. Šumivý hovor. Skvělé obecenstvo. Dámy a páni - to je trochu nevýstižné slovo. Zde se musí říci: lid. Ve Veroně chodí na operu lid: dělníci, řemeslníci, služky, prodavačky, šoféři, pradleny, vojáci, karabinieři. Opera je lidová zábava.

Zahřmí obrovský orchestr dole. Ozáří se veliké jeviště, na němž je vybudováno celé čínské město. Náhlé a naprosté ticho v hledišti. Tu a tam ještě zablikne světélko baterky. Pozoruji mladíky sedící vedle mne. Je zřejmo, že jsou to studenti: sedí pohodlně, svlékli si kabáty - zuli boty, dopíjejí svou aranciату. A nakažen touto nekonvenčností a vida, že to tak dělají i jiní, nejen studenti, nýbrž i dámy, sezouvám i já své polobotky, abych ulevil utlačeným nohám.

A k tomu Pucciniho hudba, nádherné, temně fialové nebe nad námi, svěží noční vánek - ó ty jižní prostoto, v níž slušnost a pohodlí je totéž - jedna z mých nejkrásnějších vzpomínek!

Ach, der Zorn verderbt die Besten

Schiller, Gedichte: Das Siegesfest 8

Člověk, který kdysi předstíral pomatenost, a to s takovým zdarem, že i lékaře oklamal, se přiznal, že nakonec už sám nevěděl, má-li zdravý rozum či ne. To není jen tak, dělat, jako by. Děláš, jako by a najednou to jako by zmizí a děláš to doopravdy. Mám dvě, tři neposedné třídy. Krotím je přísnými pohledy, varovnými gesty, kárnými slovy. Ale má-li to už působit, musí se to dělat doopravdy - tak aby ti neposedové nebyli ani na okamžik v pochybnostech, že to myslím vážně. Jenže ty vnější projevy přísnosti uvádějí člověka do jakéhosi hněvného stavu a já shledávám, že chci-li na ně opravdu být přísný, musím na ně mít tak trochu vztek!

Je hněv hříšný a je také hněv spravedlivý. Hněv spravedlivý je mravně dovolen, vždyť se neobrací přímo proti osobě, nýbrž proti špatnému jednání osoby. Domníváme se většinou, že jen mírnost je hodna chvály, nikoliv hněv. A přece mírnost je vlastně jen krajně umírněný hněv. Kdo neví, co je hněv, nemůže ani vědět, co je mírnost. Jisto je, že hněv spravedlivý nejen že je dovolen: je ho i potřebí. Je naší povinností nejen milovati dobro, ale také nenáviděti zlo. Hněv spravedlivý má své nejhlubší kořeny ne v samé vášni hněvu, nýbrž v lásce k pravdě, dobru a kráse. Roztříštil-li Mojžíš kamenné desky Zákona a zpřevracel-li Pán stoly penězoměncům, byl to hněv spravedlivý, vycházející z úcty a lásky k Bohu. Spravedlivý hněv nemůže býti jiný než opravdový. Nelze jej předstírat. Jinak i sama láska k dobru byla by jen zdánlivá, ne skutečná. Ostatně hněv umělý nedojímá. Nikdy však není hněv bez nebezpečí. Můžeme se klamati v samé podstatě hněvu a mylně pokládati hněv hříš-

ný za hněv spravedlivý. Také se můžeme klamati v předmětu hněvu: hněvati se jako na zlo, co není zlem, nebo zlobiti se pro malé věci mnoho a pro velké věci málo.) Můžeme se také klamati v pohnutce hněvu a pokládati za hněv spravedlivý, co ve skutečnosti vychází ze žárlivosti, nenávisi, nedůtklivosti a ješitnosti. Nic těžšího než dobře se hněvati! A někdy nic potřebnějšího, zvláště ve škole. Snad trochu černě zní výrok připisovaný svatému Janu Zlatoústému: *Si ira non fuerit, nec doctrina proficit nec judicia stant nec crimina compescuntur.* (Hom. 11, Op. imperf.)

»Bez hněvu učitel nic nedokáže, nikdo si neváží zákonů a zločiny nelze držeti v mezích.« Denně by se měli modliti vychovatelé: »Pane, nauč nás hněvati se!« A denně si připomínati: »Hněvati se smí jen láska!«

Uměl Plato dávat pohlavky?

Všeho druhu byliny se objevují ve zkumavkách na chodbě našeho ústavu. Pan profesor je shledává v neděli po mezích, lukách a lesích, přináší v pondělí do školy, nadpisuje příslušné názvy české i latinské na tuhé listěčky a rozestavuje na lištách, aby si žáci mohli všechny ty rostlinky prohlédnouti v přestávkách.

Ale to byste neznali naše sekundány! Jednoho dne si dovolí malý žertík: zaměňují na liště listěčky a dělají z javoru koniklec a z plicníku lékařského sasanku lesní. Pan profesor přijde, podívá se - a v první chvíli se zdá, že se rozzlobí - ale ne. Má nápad: čím kdo hřeší, ať jest i trestán. Dá odnésti celou lištu do třídy a listky nechá pomíchány. Sedne za katedru a začne: »Tyto byliny jsou označeny nesprávnými nápisy. Budu vás nyní zkoušet, a to tak, že kdo bude vyvolán, přijde sem a bude dávat listky na správné místo.« Tak je hezky »převezl«.

Ale co je mnoho, to je mnoho. Za nějaký časek nastrkal

kterýsi sekundánek do jedné zkumavky množství různých bylinek a na lísteček napsal: Studentská směs. Snad to udělal jen pro pobavení spolužáků a měl v úmyslu tu věc zase odkliditi. Ale pan profesor se k tomu nějak namanul, pachatele zjistil a věren své zásadě: čím kdo hřeší, tím ať trestán jest, zadržel si kloučka na chodbě, poslal ostatní žáky do třídy a osaměv s ním dal mu jeden pohlavek, jeden zá-tylek a jeden rýpanec do žeber řka: »Tak tu máš p r o f e- s o r s k o u směs.« Tohoto pana profesora mají studenti velmi rádi. Hlavně se jim líbí, že si s nimi všechno vyřídí na místě, a to způsobem přiměřeným, řekněme, jejich kluko- vosti. Nestěžuje si třídnímu, nezapisuje do třídní knihy, ne- hrozí špatnou známkou z mravů, nevzkazuje si pro tatínky. Dává pohlavky. To snad může pohoršovati zásadní odpůrce tělesných trestů a rozcitlivovati členy Spolku na ochranu zvířat a jiné sentimentální lidi. Ty kluky v sekundě to ne- pohoršuje a nerozcitlivuje. Trestati jen »na duši« je konec konců jakási gnosticko-platonská herese.

Člověk není jen duše. Člověk je duševně tělesná jednota. Celý člověk chybuje: celý člověk má býti trestán. Nejlepší trest je tedy trest integrální. Ovšem to samo, zdali trestati na duši či na těle nebo na obojím, není ani zdaleka tak zá- važnou otázkou, jako je otázka trestu přiměřeného a spr- vedlivého - neboť trest má výchovnou hodnotu jen tehdy, je-li i trestaný si vědom své viny a uznává-li vnitřně oprá- věnost trestu.

Člověk smeká

Čínská pohádka vypravuje o sporu větru a slunce. Vítr se chlubil bouřemi, smetenými střechami a vyvrácenými stromy. Slunce stepními požáry, žhavým pískem pouští a prachem cest. Nakonec se shodli oba soupeři, že zkusí svou sílu na člověku. Vítězem bude ten, kdo dříve shodí poutníku klobouk s hlavy. Začal vítr. Dul ze všech sil. Ale poutník

si vždy hlouběji stahoval klobouk do čela. Marné byly pokusy větru. Potom zkoušelo svou sílu slunce. Mírně a lahodně svítilo poutníkovi na cestu. A když se blížilo poledne a tepla přibývalo, poutník sám sňal klobouk s radostí v srdci, že je tak pěkně a teplo.

Tu se napovídá v krásném symbolu, co otvírá srdce: láska a vlídnost. A co zatvrzuje: přísná a studená slova, tvrdé poručnickování a chladné donucování. Teplo lásky - toť jediná a pravá cesta výchovy. Vlídlost a trpělivost - metoda všech method: bez ní a mimo ni vše jest jen vnější podrobení, vynucená kázeň, vnější pořádek, ale ne vnitřní a opravdový přerod. Co pomůže lomcovati mladými dušemi a srážeti s nich květy i ovoce, nedostává-li se jim paprsků laskavého pochopení, tak nezbytného k jejich rozvoji a růstu? Staré přísloví praví výstražně: »Nevyhlaďíš - nevyvadíš.«

Život je víc než hra

Ve svých vzpomínkách na Mošnu se zmiňuje Jaroslav Hurt také o tom, že Mošna dovolil svým synům jíti na představení, ve kterých vystupoval, teprve až měli po maturitě. Proč, neříká, ale snad by se to dalo nějak vysouditi. Možná, že si nepřál, aby si zvolili povolání otcovo. Anebo přál-li si to, nechtěl, aby ho viděli jako úspěšného herce, dokud byli ještě malí - lehko by se mohli oddati domněnce, že povolání herce je snadné, snadnější a při tom slavnější než jiná povolání. Vedl je asi především k práci a střízlivému názoru na život a kromě ctižádosti divadelní měl patrně i ctižádost vychovatelskou. Vytvořiti postavu pro jeviště znamená konec konců jen »baviti národ«. Avšak vytvořiti postavu pro život jest více: sloužiti národu.

Pojištění

Ptám se jedné terciánky, která měla pěkné pololetní vysvědčení, co za ně dostala. - »Pětatřicet korun.« - »Proč

právě pětatřicet?« divím se. - »Prosím, tatínek mi slíbil za každou jedničku pět korun, ale povídal, že za každou dvojku si deset korun srazí. A tak jsem, prosím, dobírala pětatřicet korun.«

Hle, myslím si, kterak se pedagogie snoubí s matematikou. Jak by ne, vždyť tatínek je ředitelem pojišťovny. Jen když to takhle dopadlo: horší by bylo, kdyby dceruška měla doplácet. Ale že ještě tatínek nepřišel na myšlenku zavést pojištění proti propadnutí ve škole? Řekněme, že by se žák pojistil na 1000 K. Kdyby propadl, dostal by prémii 1000 K, 400 K by dal na školné a ještě by »dobíral« 600 K. Co není, může být.

Chceme vidět papouška!

Jeden pan kolega rád vykládá studentům o moderním umění výtvarném. Přináší s sebou do školy i všelijaké obrázky a ukazuje žákům různé ty výtvary kubistické, futuristické a expresionistické. »To jsou směry, jež znamenají odklon od realismu: jejich zastánci nechtějí napodobovat skutečnost vnější, nýbrž spíše vyjadřovati skutečnost vnitřní« - tak vykládal ten pan profesor oktavánům a oktavánkám, ukazuje jim expresionistický obrázek, který měl název Papoušek. Ovšem papouškovi to nebylo ani dost málo podobné. »Prosím, to vůbec nevypadá jako papoušek,« namítal žák Foltýn. Pan profesor se zaškaredil, ale neříkal nic. »Prosím, kdyby mu bylo vidět aspoň nožičky!« žadonila žákyně Miládka Juráková. A to už pana profesora dohřálo: »Tak když chcete mermomocí vidět papouška, tak si jděte do přírodopisného kabinetu, pan kolega Šťastný tam nějakého má - i s nožičkami - já vám tady ukazuju umělecké dílo - a dost!«

Kubismus

Když jsem studoval teologii, měl zvěčnělý prelát Dr Josef Pospíšil také několik přednášek o krásnu. Přišla také

řeč na nové směry malířské, zejména na kubismus, který byl tehdy v rozkvětu. Mluvílo se pro i proti. Pan prelát rozřešil diskusi tak, že napsal mistru Úprkovi, aby se jako slavný malíř a odborník vyjádřil, co soudí o kubismu. Mistr Úprka odpověděl lístkem, na který nakreslil dvě krychle, jednu větší, druhou menší. Pod větší bylo napsáno: Matka. Pod menší: Dcera. Dole: »To soudím o kubismu.«

Muž, který nemá hudbu v duši a není jímán sladkými souzvuky, je k zradě náchylen, lupu i vraždě

Shakespeare, Kupec benátský 5, 1

V páté knize své *Politiky* mluví Aristoteles o výchově, a to v sedmi kapitolách. Z nich čtyři (3., 5., 6. a 7.) jsou věnovány výchově hudební. Čtyřem hlavním předmětům se učili mladí Řekové: mluvnici, tělocviku, hudbě, kreslení. Užitečnost výchovy hudební odůvodňuje Aristoteles tím, že přirozenost lidská potřebuje nejen, aby mohla býti správně zaměstnána, nýbrž také, aby měla správný klid. A dále tím, že je třeba dávat synům nejen vzdělání potřebné a užitečné, nýbrž také ušlechtilé a krásné. Hudba pak má sloužiti nejen zábavě a oddechu, nýbrž především katharsi, to jest očistě či úlevě od tísnivých pocitů a nálad. Z různých tónin dává Aristoteles přednost tónině dorské: ta se nejlépe hodí pro účely výchovné, poněvadž je nejstálenější a má mužný ráz (fis, g, a, h, cis, d, e, fis). Vedle dorské tóniny připouští však - podobně jako Sokrates v *Politei* Platonově (III 398 E) i frygickou, jež budí vášnivost a nadšení, avšak nadto, uznají-li to odborníci za potřebné, i lydskou, jež vyjadřuje měkkou náladovost.

Nad těmito kapitolami, starými přes dva tisíce let, je snad možno dáti si otázku, oč jsme dále ve výchově vůbec a v hudební zvláště. I když se přidalo hodin zpěvu na středních školách, je hudební výchova přece jen popelkou mezi ostatními předměty. To, co zpívá naše mládež - supavé taneční

šlágry a tramské uplakané popěvky o mámě a kamarádech, svědčí nejen o nedostatku hudebního vkusu, ale i o povážlivé zálibě v primitivismu a sentimentalitě; odtud je ovšem daleko k správnému poklidu i ke katharsi. A ještě dále k jemné aristotelské úvaze o »náznaku mravů« v písních či dokonce k rozlišování výchovných hodnot v různých tóninách. Heslem budoucí hudební výchovy, a nejen hudební, nýbrž vší výchovy by mělo býti: katharsí k dorské melodii - očistou k mužnosti!

I opisování je práce

Byla porada o tom, jak ukládati žákům úkoly pro domácí učení v době prodloužených prázdnin pololetních. A řeklo se: z předmětů filologických se budou ukládati překlady a četba, z ostatních studium vhodných částí, kterým se lze naučiti z knihy - o vykonané práci podají žáci písemnou zprávu s přehledem probrané látky. Ke slovu se hlásil jeden mladý pan profesor: »Prosím, pane řediteli, oni to opiší - jeden to vypracuje a druzí to opiší!« - »Nu, ano, pane kolego, je pravděpodobné, že to opiší - ale zde se jedná hlavně o to, aby vůbec něco dělali, a opisování už je také práce a něco při tom utkví i v paměti.« Toto moudré slovo zaslouží, aby bylo zaznamenáno.

Učí se bez učebnic

Bylo známo, že pramalé vážnosti se těší profesor, který neříká nic víc než je v knize. Studenti mívali někdy dojem, že ten profesor vlastně nic neví a že by se té látce sami mohli naučit z knihy i bez jeho výkladu. Byli ovšem i profesori, kteří se knihy nedrželi vůbec, měli svůj vlastní postup a své vlastní rozdělení látky - a studentům nezbývalo než zachycovati školní výklad poznámkami. Učebnice byla pak jen přítěží v aktovce a předmětem obchodní nabídky na konci školního roku. To jsou dvě krajnosti, z nichž žádná plně

neobstojí. Obecně se však dnes uznává prvenství živého slova ve výuce: ani nejlepší učebnice nemůže nahradit učitele. Učebnice jest jen berlička: pomůcka pro domácí opakování. Jest však třeba si uvědomiti, že to živé slovo ve výuce není ještě hodnotou samo o sobě, nýbrž také jen prostředkem, nástrojem, vodičem, jímž se spájí duch s duchem a srdce se srdcem. Především záleží na vnitřním poměru učitele k věci. Učí-li někdo něčemu jen proto, že je to v osnovách, a jen proto, že se mu to nařizuje, a ne proto, že sám tím žije a sám tím je proniknut, není možno mluvit o živém slovu. Je to slovo, ale ne živé. A druhá věc: úkolem živého slova není nacpat do hlavy určité kvantum vědomostí, které se časem zase zapomenou, nýbrž úkolem jeho jest buditi zájem o předmět, ukazovati, jak a kudy se lidský duch dobírá pravdy, jak postupovat od věcí známých k neznámým, slovem, jak duševně pracovat a jak se učit. Láska k duševní práci a umění učit se - to je to hlavní, co si má student odnést ze střední školy: a to mu ovšem nemůže dáti kniha, nýbrž jen učitel.

Učit se nemusíte, ale umět musíte

Dr F. zkoušival tak, že dal otázku a - zamyslí se. Žák spustil a zastavil-li se, dostal pětku. Vydržel-li mluvit, a to o čemkoliv, tak dlouho, dokud se pan profesor neprobral ze svých dum, dostal jedničku. Žák, který dostal otázku o koni, odpovídal třeba takto: »Kůň je překrásné zvířátko: je od hlavy k ocasu právě tak dlouhý jako od ocasu k hlavě. Na hlavě má toto zvířátko dvě oči: jedno pravé a druhé levé. Pravým okem se dívá napravo a levým nalevo. Také má na hlavě dvě uši: jedno pravé a druhé levé. Pravým uchem stříhá napravo a levým stříhá nalevo. Kůň se vyznačuje také tím, že má čtyři nohy, a to dvě přední a dvě zadní, dvě pravé a dvě levé, čili dohromady osm noh. Z kopyt koňských se dělají hřebeny, držátka a různé jiné náčiní. Z koňských

žiní se dělají smyčce, kterými se hraje na různé smyčcové nástroje, jako jsou housle, bubny, pozouny a harfy. Smyčcové nástroje rozeznáváme veliké, prostřední a malé. Z toho vidíme, že kůň je zvíře velmi užitečné...« - »Dobře, záče,« řekl Dr F., »je vidět, že jste se učil...«

Hrej si na pana profesora

Vydávají se knížky o methodě duševní práce. Ale není to ovšem nic pro primány. Příčina, proč někdy malí studenti neprospívají, nebývá vždy v nedostatku nadání, ba ani ne v nedostatku pile, nýbrž prostě v tom, že se neumějí učit. Umějí - podle svědectví rodičů - vysedávat nad knihou. Sedí a sedí - a myslí na kdožvíco. Radívám těm malým: »Učte se takhle: napřed si to přečtete z knihy; potom knihu zavřete a - hrejte si na pana profesora. Představte si, že máte před sebou třídu a že jí přednášíte jako pan profesor. Tu a tam budete ještě musit nahlédnout do knihy.« (V tom nahlédání ovšem netřeba, aby si brali příklad z pánů profesorů.) »Pak to zkuste ještě jednou, docela bez knihy a uvidíte, že budete vykládat krásně, zrovna jako pan profesor.«

Tento způsob má mnohé přednosti, třeba že se nehodí pro všechny předměty. Předně student nesedí, nýbrž stojí nebo přechází: a to je zdravější než sedění. Přesvědčuje se, zdali to vskutku umí; zvyká si souvislému vybavování; nabývá slovní pohotovosti a jistoty ve vyjadřování i vystupování. A hlavně: učí se hravě. Učení je hrou a hra je učním. Jen duše úzkostlivé by se snad obávaly, aby hoch hraním na profesora si nevytvořil životní ideál věnovati se profesuře. Takové obavy by měly důvod jen tehdy, kdyby nebylo krásné býti profesorem, to jest učiti ty, kteří se neumějí učiti.

Jeho Veličenstvo dítě

Papiniho Gog rozumuje, že žijeme ve věku vlády dítěte, tedy jakési pedokracie. Dětské záliby ovládají veškeren náš

život. Nejrozšířenějším útvarem slovesným je román: to proto, že lidé zdětinštěli a chtějí stále slyšeti nové a nové příběhy. Moderní malíři malují jako malí kluci. Co se vystavuje v galeriích, můžete spatřiti také v žákovských sešitech a na plotech kolem stavenišť. Nejhledanější zábavou je kino. Ale kino není nic jiného než zdokonalená dětská hračka, laterna magica. Sporty jsou také jen staré dětské hry, upravené pro potřebu dospělých a pojmenované anglickými jmény: cross-country, foot-ball, wolley-ball, base-ball, lawn-tennis, box, hockey. Nejrozšířenější stroje jsou auta: ale auto není nic jiného než zvětšený dětský vozíček a většinou slouží jen zábavě: autem se jezdí pro zábavu, pro potěšení z rychlosti, předhánění a houkání. Pedokracie vniká i do filosofie: jako zdroj poznání se místo rozumu zdůrazňuje intuice, inspirace, nevědomo, slovem iracionálně - což je vlastní věku dětskému. V obchodě se už neprodává za peníze, pěstuje se jen výměna: něco za něco, jak to dělají děti. (Giovanni Papini, *G o g*. Flammarion, Paris 1932, p. 205-208.) To je neprůkazné, řeknete, poněvadž *Gog* je kniha satirická. Dobře, vezměme tedy knihu nesatirickou a nepodezřelou. Může nám posloužiti třeba Huizingův *H o m o l u d e n s*. Tam čteme: »Denní život dnešní společnosti je přibývajícím měrou ovládán vlastností, která má několik společných rysů s hravostí a v níž bychom snad mohli odhaliti neobyčejně bohatě vyvinutý prvek hry v moderní kultuře. Je to vlastnost, kterou můžeme nejlépe označiti jako puerilismus, tedy slovem, jež vystihuje duševní stav předpubertálního věku a vyjadřuje něco mezi dětinstvím a jinošskou nevyrovnaností. Před několika lety jsem se domníval, že smím určitý počet zjevů dnešního společenského života shrnouti pod názvem puerilismus. (Im Schatten von Morgen, 5. Aufl., Zürich 1937, S. 140-151.) Tehdy jsem měl na zřeteli řadu činností, při nichž si moderní člověk počíná, jak se zdá, podle měřítek období pubertního nebo let klackov-

ských. Jsou to z největší části zvyklosti, které mají příčinu nebo popud v technice dnešního duševního styku. Sem spadá na příklad snadno ukojitelná, ale nikdy nenasycená potřeba všední zábavy, shon po hrubé sensaci. Na úrovni psychologicky poněkud nižší se připojují: živý klubovní duch se svými honosnými odznaky, hesly a parolami. Řada vlastností, jež mají ještě hlubší psychologické základy a jež lze rovněž nejlépe pochopiti jako puerilismus, jsou nedostatek smyslu pro humor, přehnané odpovídání na určitá slova naplněná odporem nebo i láskou, rychlý souhlas, podezírání těch druhých z nekalých záměrů nebo pohnutek, nsnášenlivost s cizím míněním, nesmírné přepínání ve chvále i haně a přístupnost každé ilusi, jež lichotí sebelásce nebo sebevědomí skupiny.« (J. Huizinga, *H o m o l u d e n s*. Versuch einer Bestimmung des Spielelementes der Kultur. Pantheon, Akademische Verlagsanstalt, Amsterdam 1940. S. 330-331.)

Goethe mluví s nepřítomnými

Goethe prý měl zvyk vésti rozhovory s nepřítomnými osobami: v duchu si zval někoho k sobě, nabízel mu místo a potom s ním navazoval živý rozhovor o věci, která ho právě zajímala. Při tom mluvil nahlas přecházeje po pokoji; pomyslný host seděl na židli, odpovídal, činil námítky a dával otázky, jež poskytovaly Goetheovi dalších podnětů. Lidé, kteří mají zvyk mluvit sami se sebou, připadají nám jako podivíni: ale psychologové nás ujišťují, že takový, byť imaginární rozhovor, může přinést duši úlevu a oproštění od tíživých a skličujících myšlenek, představ a nálad. Týž význam má pro některé lidi psaní deníku. Potřeba mít někoho, komu bychom pověděli, co nás těší a co rmoutí, je vlastní všem lidem, poněvadž člověk je bytost dialogická, celou svou bytností tíhnoucí k vyjádření sebe v rozhovoru. Hovor s nepřítomným nebo psaní deníku vyhovuje jaksí ná-

hražkově té potřebě vymluviti se a vypsati se. To obojí má ovšem své nebezpečí, neboť jak monology, tak deníkové záznamy vedou někdy k přílišnému a jednostrannému a tudíž i nezdravému sebepozorování. I Goethe to věděl, neboť řekl: »Člověk se musí naroditi zdatným, aby se mohl zabývatí svým nitrem bez chorobnosti. Zdravý vhléd do sebe samého, jímž však se člověk nezahrabává do sebe a dovede bohatým patřením, bez pošetilosti a bájivosti se nořiti do neprozkoumaných hlubin, jest řídký dar.« Ale obojí, jak monolog, tak deník, mohou býti dobrou pomůckou sebevýchovy, zvykne-li si člověk v takových imaginárních rozhovorech nebo zápiscích vydávati počet ze svého jednání, utvrzovati se ve svých předsevzetích, hodnotiti své činy a snahy nejen vlastním, ale i cizím měřítkem, a dívati se tak na ně se dvou stran.

Kvartán na rozcestí

Řikává se mladým lidem, že mají míti silnou vůli. Je možné, že si mladí lidé podle toho představují vůli příliš silácky jako nějaké svalové vypětí duše, činnost její jako činnost zápasnickou, vítězství její jako vítězství sportovní - s napjatými nervy a zaťatými zuby. Moderní psychologie však ukazuje, že síla vůle nevyrůstá tak z napětí vůle samé, jako z motivů, jež vůli řídí. Vezměme si docela všední příklad ze studentského života! Kvartán přijde ze školy domů, hodí aktovku do kouta a naobědvá se. Co odpoledne? Hoši povídali: »Přijď na cvičišťě, zahrajem si kopanou!« Kopaná - motiv jistě ne slabý. Ale náš kvartán se podívá na zítřejší rozvrh hodin: Matematika, franština, čeština, chemie, dějepis. To je druhý motiv: povinnost. Motiv ne silný. Kde je síla vůle? Zatím nikde. Ale teď! Vynoří se představy: Tak zítra je matematika. Máme uloženy tři příklady. Budu asi vyvolán. Už při posledním zkoušení se to blížilo ke mně. Pan profesor vyvolával jména písmenem P. Teď to přijde

na R. Rambousek! To jsem já! - Franština - opakování nepravidelných sloves. Paní profesorka onehdy říkala: »Rambousku, Rambousku, půjde-li to takhle dál...« - Čeština - to máme obsah Maeldunovy výpravy. To se bude zkoušet. A další představy: Tatínek říkal: »Kluku, nebudeš-li se učit, půjdeš na řemeslo.« Maminka napomínala: »Hochu, uč se, ať má tatínek radost!...« Tyto představy mají svůj účín. Motiv povinnosti, z počátku velmi slabý, se znenáhla zesiluje - až nabude převahy. A student se rozhodne: »Ne, nepůjdu si hrát, zůstanu doma a budu se učit.« Toto už je silná vůle. Tak jako životní organismy nemají svou životní sílu jen ze sebe, nýbrž i z živných látek obsažených v potravě, tak vůle nemá sílu jen ze sebe, nýbrž i z určitých představ, myšlenek a cílů. Nestačí tedy doporučovati silnou vůli; je třeba naplňovati duši myšlenkami a představami zdravými, jasnými a ušlechtilými. Slovem, vytvářeti příznivé vnitřní ovzduší. V něm teprve sílí vůle a stává se rozhodnou a pevnou. Ani křesťanská askese nezačíná tréninkem vůle, nýbrž rozjímáním.

Den Menschen macht sein Wille gross und klein

Schiller, Wallensteins Tod 4, 8

Enrica von Handel-Mazzettiová vydala před časem zápisky vězeňského duchovního správce Leopolda Arthofera pod názvem *Zuchthaus*. Arthofer se často vyptával mladých provinilců, co je přivedlo do trestnice. Ve většině případů dostával odpověď: kino, romány, kamarádi. Jejich neštěstí bylo v tom, že jejich duše se živila představami nezdravými. Bylo by divem, kdyby taková duše měla silnou vůli, to jest silnou k dobru. Je-li obraznost mladého člověka přesycena necudnými, smyslnými a nemravnými představami, roste v duši zlá žádostivost, a vůle, byť nebyla zlá, se stává její hříčkou.

Znamení doby

»To byste, prosím, nevěřil, jaké já mám trápení s tatínkem a maminkou. Myslíte, že je mohu dostat do kostela? Kdepak! Tati říká, že se musí v neděli vyspat a nebo že půjde až na jedenáctou. Ano, a potom jde do Besedy. A mami chodí jenom na veliké svátky. A ke zpovědi také nechce jít. Když jsme šli o velikonocích se školou, povídala jsem jí: „Tak, mami, viš co, pojd' s námi, bude tam víc velebných pánů, můžeš jít, ke kterému budeš chtít.“ Tak vám šla. V kostele si sedla do lavice. Já už jsem byla dávno hotová a ona pořád nic. Najednou se sebrala a ta tam. Bylas? ptám se jí doma. Kdepak! Vymlouvala se, že prý v tom kostele dostala veliký strach - ona už nebyla u zpovědi od svatby. Tak já nevím, co s ní...«

Nepřecházejž nikoho zrak ani sluch. To není, prosím, mýlka - ani žertovná záměna dcery za matku. Podměty těchto vět jsou v pořádku a na svém místě. Věrně zapisuji, co si mi stěžovala kvartánka Kamila N. Znamení času: děti jsou lepší než rodiče; děti vychovávají své rodiče; děti si stěžují na své rodiče. Je to smutné, řeknete si v duchu. Ano, ale je to také radostné.

Sportu zdar

Dopis sekundánský, zachycený při vyučování:

»Zichu, podívej se, my máme klub P ě t n e r o z l u č n ý c h a chceme psáti do M l a d é h o h l a s a t e l e, aby nás přijali za klub. Myslil jsem, že když máte také klub, že bychom se nemusili stále rvát. Mohli bychom proti sobě býti sportovně, ale jinak být přáteli. Tak odpověz na tyto otázky: Máte klub? Jak se jmenuje? A jestli se budeme rvát a nebo budeme proti sobě sportovně? - Roubal.«

Nuže, tento zcela autentický, sekundánský dokument, který je zde citován, ukazuje, že i ti malí hoši mají jakýsi smysl pro hodnoty a jejich řád. Rozlišují rvaní, to jest hru

hrubou, a sport, to jest hru ušlechtilou. Hry závodivé a bojové strhují k hádce a zuřivosti. V tom jest jejich nebezpečí. Ti hoši sotva vědí, že základní podmínkou sportovního chování je sebevláda, třebaže tuší, že sport je něco vyššího než rvaní. Jen ten, kdo umí sobě vládnout, je způsobilý, aby si s jinými hrál. Kdo to neumí, skončí vždy jen rvaním. Milí sekundáni: Sportu zdar!

Mor za korunu

My vychovatelé mluvíme mnoho o brakové literatuře - a ještě více proti ní. Ale kdo z nás ji čte? Můžeme ovšem své vychovatelské svědomí uklidňovati výmluvou na naprostý nedostatek času: ano, kdopak z nás má kdy čísti ty Rodokapsy, Rozruchy a všelijaké ty Morzakory?

Onemocněl jsem infekční chorobou a odvezli mě do nemocnice. Mou jedinou četbou po několik týdnů byly noviny, časopisy a výstřižky. Knihy mi dovoleny nebyly, poněvadž se nedají desinfikovat. A tak jsem se rozhodl, že budu čísti brakovou literaturu. A tak jsem přečetl 3,5, slovy tři celé, pět desetin dobrodružného románu. Na víc jsem se nezmohl. Byly to překlady starých amerických povídek: cowboyové na koních jezdí cesta necesta, pronásledují se bratr nebratr, střílejí z »coltů« hlava nehlava. To je tak hrubý dojem z toho čtení. Hlavní dějový motiv - pomsta. Každé bezpráví, ať domnělé či skutečné, musí býti pomstěno, »čest«, ať pravá či nepravá, obhájena, buď poctivě, buď úskokem. To je »zákon« divočiny: oko za oko, zub za zub.

Na základě půl čtvrtého sešitu nelze činiti tak všeobecné úsudky o tomto druhu literatury - namítám si sám.

Přicházejí za mnou k oknu infekčního pavilonu hoši ze sekundy.

Ukazuji jim, co čtu z dlouhé chvíle. Znají to čtení - jakpak by ne!

»Ale, prosím,« povídá Zdeněk M., »ono je to všecko na

jedno kopyto, pořád dokola!« Quod erat demonstrandum. Leda že by jakýmsi zpestřením mělo býti, když na př. v Hornově románu »Vítězné přátelství« v kapitole V. paní Flo Briscoeová jest zastřelena, ale v kapitole VII. už je zase živá a má zdravého synáčka, takže čtenář se dožívá radostného překvapení.

Ars longa

V milánské Ambrosianě jsem viděl před lety *Codex atlanticus* ohromnou knihu, obsahující nesmírné množství náčrtků a cvičných kreseb Leonarda da Vinciho a jeho žáků. Je dobré ukázati světu, že velcí mistři přistupovali k svým dílům po veliké přípravě a že umění není jen inspirace, nýbrž také práce. Zcela mylná jest domněnka, že umělecké dílo jest jen plodem jakéhosi dionysského opojení a nadšení: vždyť je to také *ars* - řemeslo, technika, dovednost: a ta se získává jen učením a cvikem. Říkávalo se sice: *poeta nascitur, orator fit* - básníkem se člověk rodí, řečníkem se stává. Je to jen polopravda. Básníkem se člověk rodí, ano, ale také je pravda, že básníkem se člověk stává. Znělo by sice nezvykle, ne-li směšně, kdyby mladý člověk prohlásil, že se bude učit básníkem, ale ve skutečnosti by to bylo stejně rozumné a oprávněné, jako kdyby řekl, že se bude učit malířem nebo sochařem. V dějinách literatury se sice mluví o »školách« básnických, ale těmi školami jsou míněny jen »vlivy«; vynikající básníci se sice nazývají »mistry«, ale nemají žáků, nýbrž jen napodobitele. Není hanbou napodobovat - neboť i to je práce. A není potřebnější rady, která by mohla býti dána mladému umělci nežli rada: *pracuj!* A určitěji: čím více se budeš pokládati za řemeslníka a čím méně za miláčka *Mus*, tím větším umělcem se staneš!

Papír dělí člověka od člověka

Píše mi bývalý žák: uchází se o jakési místo a prosí o přímluvu. Uznávám jeho důvody, ale zdá se těžkým, ne-li ne-

možným učiniti něco v jeho prospěch: můj vliv není takový, jak on se domnívá, okruh mých známostí je velmi omezen, ten a onen můj dřívější nezdár v takových věcech mne odrazuje - - - a odkládám dopis s myšlenkou, že sotva budu moci - - -

Za nějaký čas mne ten žák navštíví: opakuje prosbu, kterou mi přednesl již písemně. Zvuk jeho hlasu, tíseň, která je patrna v jeho výrazu, bezprostřední dojem, kterým na mne působí jeho přítomnost - to vše je mnohem více než pouhý dopis. Nemohu mu nic odepřít a propouštím ho se slibem, že podniknu vše, co bude v mé moci. A také podnikám.

Zamýšlím se nad rozdílem mezi dopisem a návštěvou. V dopise byl přece též myšlenkový obsah prosby - a zůstal jsem netečný a nerozhodný. Je velkou chybou odlučovati slovo od člověka. Aby působilo, potřebuje slovo tělesného media. Kniha nenahradí vypravěče, rozhlas nenahradí řečníka, linguaphone nenahradí učitele. Živé slovo nikdy neztratí svého prvenství. Vždyť ani Pán, Slovo vtělené, nepřikázal apoštolům: Sed'te a pište, nýbrž: Jděte a kažte - - -

Nech ptáka pípáti, ty však ber

Nepěkné jest - upejpati se. Skoro bych si přál, aby to u na počátku tohoto slovesa mělo význam dokonavý a sloveso samo se odvozovalo od pípáti, takže pro toho, kdo tak tuze pípá, by bylo zaslouženým trestem, kdyby se nakonec upípal. Ano, byl by s ním konec a svatý pokoj. Jenže podstatou upejpání jest, že člověk by něco rád i nerad, chce i nechce, jedl by, a říká, že nemá hlad. Hoši a dívky: neupejpejte se! Dává-li vám někdo něco, vždy berte. Berte hned a slušně poděkujte. Možnost je dvoji. Bud' vám ten dárce něco nabízí z upřímnosti a lásky - a pak mu uděláte jen radost, vezmete-li si. Anebo vám něco nabízí jen na oko, se skrytým přáním, abyste odmítli - a pak je také správné, abyste si vzali, neboť takový člověk musí býti potrestán.

In carcere et vinculis

Ve Skutcích apoštolských čteme, jak byl Petr vyveden ze žaláře. »Anděl Páně postavil se u něho a světlo zazářilo v obydlí; a udeřiv Petra v bok, vzbudil ho a řekl: Vstaň rychle.« (12, 7.) Nejprve zazářilo světlo. Ale Petr spal. Proto ho anděl udeřil v bok. To je snad trochu neandělské. Snad - ale anděl nebudil anděla, nýbrž člověka. A člověk je duše - tělo. Proto zazářiti je málo: je třeba udeřiti. Je-li tato exegese příliš sublimní, prosím pány bibliсты za odpuštění. Ale každý má právo na svou zkušenost. A my, kteří vychováváme, víme až příliš dobře, že světlo stačí snad jen těm, kdož bdí, ale ne těm, kdož spí, ba dokonce ne těm, kdož jsou spoutáni řetězy, řetězy netečnosti, lenosti a smyslnosti.

B A

Ve studentském románu Francesca Emiliana *Calzoni corti* (Anonima Veritas Editrice, Roma 1941) se dočítáme o tajném spolku sedmi hochů ve studentském internátě, který měl své stanovy, hesla a tajná znamení. To vše nemálo poděsilo představené, když na to přišli. Ale ukázalo se, že hoši nezamýšleli nic zlého, nýbrž že dali jen dobrodružnou formu svým ušlechtilým a odvážným záměrům. V jejich tajném znamení *B A* se neskrývala pražádná zlomyslnost, nýbrž pěkná zásada: *Buoni amici* - dobří přátelé: napřed dobří a pak přátelé. Správně: neboť pravé přátelství je možné jen mezi dobrými.

Moudrost kasuistů

Je jisto, že pouhými zákazy nikoho nevychováme. Athénští pedagogové prý vychovávali mládež k střízlivosti, ukazující jí opilé heloty. Budití hrůzu a ošklivost z hříchu je také potřeba, ale daleko více je třeba budití lásku k dobru.

Nevím, který učenec vykonal originální pokus s čichem.

Nejdříve oznámil posluchačstvu, že bude konati pokusy k zjištění rychlosti, s jakou se šíří vůně. Hodlá užiti tekutiny vydávající silnou česnekovou vůni a prosí přítomné osoby, aby zvedly ruku, jak ucítí česnek. Potom nařídí chronometr a otevře láhev. Ta obsahuje jen destilovanou vodu. Avšak za několik vteřin tam i onde v sále se zvedají ruce: všude je cítit zápach česneku. Četl jsem o jednom studujícím medicíny, který musil zanechati toho studia, poněvadž pociťoval příznaky všech nemocí, o kterých přednášel profesor pathologie. Myslím, že cosi podobného je i ve výkladech pathologie mravní. Přednáší se o hříchu - a výsledek je, že je všude cítit zápach hříchu a nikde vůni ctnosti.

Ctnost je dcera mravní svobody

Je třeba vychovávat především k dobru, ctnosti, mravní svobodě a statečnosti. Svoboda není jen metafysická a psychologická skutečnost, nýbrž také mravní úkol. Bylo by velikým sebeklamem, kdyby někdo zaměňoval svobodu a nevázanost. Pravá svoboda není v tom, aby se člověk oprostil od mravního zákona a vyhnul se svým povinnostem, nýbrž v tom, aby překonal překážky a obtíže, které mu znesnadňují či dokonce znemožňují konati dobro. Nejde tedy o to, od čeho se chceme osvoboditi, nýbrž k čemu. Pravá svoboda není možnost činiti cokoli či dokonce činiti zlo, nýbrž možnost činiti dobro. Kdo hledá svobodu v nevázanosti, nenajde touženou volnost, nýbrž otroctví. Lenož válející se v posteli je vlastně otrok svého těla. Pijan je otrok své nezřízené vášně. Lakomec otrok zlata. Člověk stydící se vyznati svou víru otrok veřejného mínění. Svoboda je výsledek kázně. Kázeň pak je v tom, že nižší je podrobena vyššímu a vyšší nejvyššímu. A proto silná a svobodná osobnost se nevytváří jen vypětím vůle, nýbrž podrobením člověka Bohu. Podle křesťanské nauky není mravních selfmademanů, nýbrž jsou jenom synové milosti. Modlitba - jakkoliv ne-

zvykle to zní - jest nejdůležitějším cvičením vůle. Předsevzetí sama nám nejsou mnoho platna, nepoklekne-li a nepoprosíme-li za osvětlení, sílu, odpuštění a mír. Kdo se nemodlí, zápasí sám. Kdo však v modlitbě se spojuje s Bohem, má Boha na své straně. Já a Bůh - jaká přesila! Míváme někdy dojem, že ctnost je cosi trpného, jakási nuda zbožných duší. Ctnost však směřuje k činnosti, k uskutečňování mravních cílů. Ovšem od úmyslu k činu je cesta daleká. Jen statečný se probouje k cíli. Bez statečnosti jsou námahy ostatních ctností marny. Bez statečnosti se nemůže člověk státí pánem života - spíše se stane jeho hříčkou. »Bojování jest život člověka na zemi.« (Job 7, 1.) Hodina statečnosti nastává, kdykoliv se na cestě k mravnímu cíli objeví překážka - ať je to únava, pokušení, posměch, hrozba, nepřítelství, zloba lidská, nemoc, smrt. Statečnost není jen ctnost vojenská. Statečnosti potřebuje každý: žena ve své těžké chvíli, muž v konání své denní povinnosti, student před těžkou zkouškou; chudák ve své bídě, boháč ve své odpovědnosti, jinoch ve svých mravních zápasech, stařec ve své mdlobě.

Ptejte se, co je lepší

»Prosím, je to hřích, když se v adventě tančí?« ptají se mne kvintánky. »Je-li to jen vyučování tanci, není to hřích. Je-li to taneční zábava, je to hřích, poněvadž v našich zemích je starobylý obyčej zdržovati se tance v adventě a postě: a ten zvyk má již povahu zákona. A mimo to musíte uvážiti: je to vhodné, tančiti v době, která má ráz kajicný? Kdyby vám umřela babička, nosily byste smutek a nechodily byste do zábav. Bylo by to, řekněme, nepietní. Cosi podobného je i v poměru ke Kristu Pánu. Je vhodné tančiti, když Kristus trpí? Církevní rok je právě mystické opakování a prožívání života Páně. Křesťan žije s Kristem. S Kristem narozeným se duchovně znovu zrozuje. S Kristem umírajícím odumírá tělu, světu a d'áblu. S Kristem vzkříšeným

povstává z hrobu svých hříchů. To je základ staré tradice o kajícím rázu doby adventní a postní.

A pak, milé studentky: nemám rád ty otázky: Prosím, je to hřích? To proto, že nechci, abyste se spokojovaly jen s jakýmsi nehřešením a dělaly to, co ještě ten nebo onen moralista může připustiti jako nehříšné. Chtěl bych, abyste volily vždy to, co je jisté a bezpečně dobré a z dobrého si zase volily to, co je lepší. O svaté Terezii praví Římský breviář: *Maxime arduum votum emisit efficiendi semper quidquid perfectius esse intelligeret.* Učinila velmi nesnadný slib, že bude vždy konati, co by poznávala jako dokonalejší. - Nechtěly byste to také zkusit?«

Nejsem však škarohlíd a měl bych si velmi za zlé, kdybych se díval na tanec jen jako na příležitost k hříchu. Víím, že v tanci se uspokojují r ů z n é, a to i vyšší potřeby a touhy: potřeba hudby, rytmického pohybu, slavnostního projevu, společenského styku, erotické symboliky. Na jednom dívčím prázdninovém táboře jsme slíbili dívkám, že si budou moci zatančiti, zachovají-li po večerní modlitbě řádné mlčení. A tak jsme uspořádali taneční večer při harmonice. A dívky tančily s velkým nadšením a potěšením. Jedna poznamenala: »Děcka, vždyť to jde i bez kluků a je to docela hezké!«

Maminky v tanečních

Vlasta z kvinty povídá: »Maminka mi říkala, abych prý trochu na sebe hleděla, že za rok budu chodit do tanečních. Budu-li takhle klackovitá, že prý mě tam nepustí, musila prý by se stydět. Hm! Však já o to nestojím. Já ani nevím, co bych tam dělala. Leda šlapat lidem po nohou, to by mě tak ještě bavilo.« Některé maminky se nemohou dočkat, až jejich děti dorostou. Ale jsou také maminky, které by si přály, aby jejich děti zůstaly stále dětmi - a bojí se doby, kdy

poodrostou a maminkám se odcizí. Ale děti nejsou čínští psíci, kteří stárnou, ale zůstávají pořád maličci.

Zpívající Arabie

Ty maminky! Ty vás strojí a vodí do tanečních hodin se zjevným nebo skrytým přáním, abyste se tam seznámily s nějakým slušným mladým pánem. I pro toto přání musíme mít porozumění, my moralisté. Na podzim jsem se sešel v sadech s jedním panem kolegou, který tam četl Josefa Heyduka *Zpívající Arabii*. Přečetl mi z Doslovu: »Arabský chudšas El Mohlek má tři dcery, které nemůže a nemůže provdat, i učiní poslední zoufalý pokus, kterého by se jinak nikdy neodvážil: pozve básníka El Aše a pohostí ho, jak nejlépe může. Druhého dne se hrnou do jeho domu bohatí nápadníci, z nichž každý chce býti zetěm muže, z jehož číše pil básník.« Tomu jsme se velmi zasmáli, či, lépe řečeno, pochechtali. Ten příběh je ovšem svědectvím téměř neuvěřitelným o úctě, jaké se těšil v Arabii básník. Škoda, že je receptem nepotřebným v naší střízlivé době, jež sice se vyznačuje nadbytkem básníků, ale naprostým nedostatkem úcty k básníkům. A tak nezbyvá než voditi dcery do tanečních hodin.

Bez matky

Člověk jeden měl dva syny tak začíná podobenství o marnotratném synu. Cosi tam chybí: není tam zmínky o matce. Ano, matka byla již mrtva. A kdyby žila, kdož ví, byl-li by mladší syn opustil dům otce svého?

Maličci tito

Přeli prý se jednou pravoslavný pop a katolický kněz, má-li kněz nositi vousy či nikoliv. Pop dokazoval, že ano, poněvadž prý i Kristus Pán nosil vousy. Katolický kněz se odvolával na slova Páně: »Nebudete-li jako maličci tito, ne-

vejdete do království Božího.« A děti prý jsou bez vousů, je tedy správné se holiť.

To je především ukázka, co všechno se dá odvozovati z příkladu Kristova a co všechno se může dokazovati z jeho výroků. Děti nám nejsou vzorem svou bezvousou tváří, nýbrž jinými vlastnostmi, jak je krásně vystihl svatý Hilarius ve svém komentáři evangelia Matoušova (can. 18, post in.): »Děti totiž následují otce, matku milují, nepřejí bližnímu zlé, pozemských statků nedbají, nenadýmají se pýchou, neznají nenávisti, nelhou, co jim kdo vypravuje, tomu věří, co slyší, to pokládají za pravdivé.« Jsou nám tedy děti vzorem svou upřímností, pokorou, nevinností, důvěřivostí, skromností. Pro mnohého z nás jsou to jen tvorové ušpinění, křičící, rámusící, vyrušující, dotěrní a obtížní. Jsou lidé, kteří nemají rádi děti. Rodina s větším počtem dětí těžko nalézá byt. S menším počtem psů a koček jej nalézá snadněji. Vstoupí do vlaku matka s malým dítětem. Cestující se na ni dívají jako na vetřelkyni, někteří hned odsedají nebo dokonce odcházejí do jiných oddělení. A skoro všem lze čísti z tváří: »Pročpak nesedí s tím harantem doma?« Vstoupí do vlaku dáma s pejskem: hned se na něj soustředí zájem všech: jakpak by ne, takové roztomilé zvířátko. »Jakpak se jmenuje, a co papá?« Jsou lidé, kteří nemají rádi děti - neřku-li, aby v nich viděli svůj vzor. A projevuje-li se v naší době neláska k dětem, souvisí to s tím, že nejméně jsou cenné nebo dokonce v opovržení jsou ony ctnosti, které nám představují děti, a že bují pravý jejich opak: přetvářka, pýcha, nestoudnost, nedůvěra a sobectví. Milujeme-li něco nebo někoho, je to na základě vnitřní příbuznosti, srodnosti a souhlasnosti. Má-li někdo rád děti, je to jistě dobrý člověk. Má-li někdo rád zvířata, možná, že je to slušný člověk. A má-li někdo raději zvířata než děti, odpusťte, ale to už vůbec není člověk.

5

Strom života

Deus semper maior

Jako mladý kněz jsem nějaký čas vyučoval náboženství na obecné škole. Chtěl jsem jednou těm nejmenším vysvětliti, že Bůh jest pouhý duch a že nemá těla. Začal jsem metodicky: nejprve vysvětlím pojem těla. Tělo se skládá z částí. Hlavní části těla jsou: hlava, ruce, nohy. To dohromady je tělo. »A teď pozor, děti! Má Pán Bůh hlavu?« - »Ne!« - »Má ruce?« - »Ne!« - »Má nohy?« - »Ne!« - »Má tělo jako my?« - »Ne!« - »Dobře! Pamatujte si: Pán Bůh nemá těla, a proto říkáme, že jest pouhý duch. Opakujte: Co jest Pán Bůh?« - »Pán Bůh jest pouhý duch!« Byl jsem spokojen a myslil jsem si: Vida, i ty nejtěžší pojmy lze vštípititi těm maličkým, jen je potřebí jít na to - metodicky, pěkně věc rozdělit a... Vtom se hlásí malé děvčátko. »Copak bys chtěla?« - »Prosím, já mám doma panenku, a ta je také duch!« - »Také duch?« táži se zkoprněle. »Ano, prosím, já jsem jí utrhla hlavu, ruce a nohy! Hihih!« Jsem v koncích, nenalézám slov. Zapomněl jsem na trup - vlastně nezapomněl, ale myslil jsem si, že zas bych musil vykládati zvláště, co je trup. Ano - to není jen tak pěstovat amatérskou anatomii. To není jen tak, vštěpovat představu ducha; čirého ducha my lidé si neumíme představit, poněvadž jsme bytosti duchově smyslové a věci duchové si dovedeme představit jen v obrazech smyslových. A naše představy o Bohu? Pouhá podobenství.

Tma Boží

Z dopisu bývalého spolužáka: »Co mne na náboženských představách nejvíce uráží, jest anthropomorfní zlidšťování Boha. Kdysi mne velmi zaujala myšlenka Karneadova ze střední platonské akademie, že si nelze mysliti Boha jakožto živoucí a myslící bytost, aniž bychom jí přiřítali vlastnosti a stavy, jež odporují jeho věčnosti a dokonalosti. Posunoval jsem tedy tuto představu výše, mimo protiklad jsoucna a nejsoucna. Tím mi na jedné straně odpadla tato možnost představy takové bytosti jakožto osoby, ale zároveň celá tato myšlenka se dostala do nebezpečné blízkosti naprosté nicoty, jejíž obsah mne děsil.«

Je jisto, že skutečnost Boha je vždy vyšší než lidské pojmy o Bohu. Naše představy o Bohu jsou vskutku jen pouhé anthropomorfismy a symboly. Právě-li Pascal, že Bůh jest kruh, jehož střed je všude a obvod nikde - chce naznačiti Boží nekonečnost: ale na první pohled je nám zřejma paradoxie a nedostatečnost tohoto měřického symbolu. Kruh Pascalův je pouhý pomysl, kdežto Bůh je skutečnost. Kruh, jehož střed by byl všude a obvod nikde, nebyl by kruh. Či lépe řečeno, nelze si takový kruh vůbec představit. A tak je patrné, že Pascalův aforism nevyjadřuje ani tak Boží nekonečnost, jako spíše naši nemožnost představit si Boha. Tím ovšem není řečeno, že Bůh jest nepoznatelný. Můžeme ho zcela určitě a jistotně poznati, ale toto naše poznání Boha není dokonalé. Svatý Řehoř Veliký sice vyznává, »že žvatlajíce, jak dovedeme, opakujeme vznešené ozvěny Boží«, svatý Jan Damašský sice »marně se pokouší vnoriti svůj pohled v to moře bytí, jímž jest Bůh«, Dionysius Mysticus mluví sice o »tmě, v níž Bůh přebývá«, theodicea čili přirozená theologie však mluví o Bohu termíny, jež vyjadřují pojmy vlastní z obecných (*conceptus proprii ex communibus*). Mluva pak následuje pojmu. Není jména, kterým

bychom mohli Boha plně a dokonale vystihnouti. Proto svatí Otcové nazývají Boha bytostí bezejmennou. Ale poněvadž nemůžeme o Bohu nemluvit, máme pro Boha různá jména odvozená z pojmů a dokonalostí nám známých, od nichž jest odloučiti a vzdáliti všechny nedostatky. A v tom smyslu Bůh se nazývá i jest mnohojmenným nebo všejmenným. Jelikož však věci stvořené, jejichž dokonalosti přisuzujeme Bohu, se Bohu podobají a zároveň nepodobají - Dionysius Mysticus je nazývá nepodobnými připodobněními (dissimiles similationes), - takže žádné jméno z nich odvozené Boha cele nevystihuje, je zřejmo, že Bůh jest nade vše jméno povýšen a tak slove a jest nadejmenný.

K otevřenému dopisu jest tedy říci: Pravda, že Boha nelze si představit, milý příteli. Posunováním představ mimo oblast bytí a nebytí dojde se jen v niveč.

Deus philosophorum

Bůh je bytost nadprostorová, bytující mimo jakoukoliv trojrozměrnou rozlehlost. Nemůže býti měřen žádným myslitelným rozměrem hmotným, jest bezvýhradně všemístný a všudypřítomný, takže si ho nelze mysliti jako vzdáleného od kteréhokoliv místa nebo nepřítomného na kterémkoliv místě.

Důmyslným spojením příčinného poměru Božího k věcem s představou více místní náplně a obsahu rýsuje obraz Boží nesmírnosti Hildebert de Lavardin:

<p>Super cuncta, subter cuncta, extra cuncta, intra cuncta: intra cuncta, nec inclusus, extra cuncta, nec exclusus, super cuncta, nec elatus, subter cuncta, nec substractus, super totus praesidendo, subter totus sustinendo, extra totus complectendo,</p>	<p>Nade vším, pode vším, vně všeho, uvnitř všeho, ve všem, ne však uzavřen, vně všeho, ne však vyloučen, nade vším, nejsa vznášen, pode vším, nejsa srážen, celý nade vším přednost maje, pode vším vše podpíraje, celý vně vše obsahuje,</p>
---	---

intra totus es implendo,
intra, numquam coarctaris,
extra, numquam dilataris,
super, nullo sustentaris,
subter, nullo fatigaris.

celý vnitř vše naplňuje,
uvnitř, ne však tísněn,
vně, však nerozšířen,
nad vším, ne však držen,
pod vším, ne však znaven.

V těchto pravdoucích myšlenkách o Bohu jest cosi velkolepého a závratného. Tento celý Bůh jest Bůh života a srdce našeho, jest milostí svou i skrytý Přítel náš, jest dobrý a laskavý Otec toužící přivinouti své dítky, byť zbloudilé.

Bůh živý

Mithridates Eupator, král Pontský, uměl všech dvaadvacet řečí své země a znal jména všech sedmdesáti tisíc svých vojáků. Žije-li na zemi přibližně dvě miliardy lidí, nejsou to před Bohem jen zrnka písku přenášená větrem ani sváté listí podzimu, jež pomalu ztlívá, nýbrž jsou to bytosti, jež Bůh zná a jejichž volání slyší. Bůh jest nekonečný mocí vědnou a zná každého z nás a ví o každém z nás tak, jako by jen ten jediný člověk pro něho existoval - po lidsku řečeno. Nevadí, že je nás tu tolik. Pěčí o každého jednotlivého člověka se jeho poznání netříští a láska nerozptyluje. Lidem, které velmi milujeme, říkáme, že na ně myslíme stále, dnem i nocí. Je to nadsázka, kterou chceme naznačiti velikost a hloubku své lásky. A to, co je v ústech lidských pouhé upřílišení, jest v Bohu ryzí skutečnost a pravda:

»Tys pravil Sijjone: Jahve mne opustil, zapomněl na mne Pán. Zdalipak dovede žena zapomenout na děcko své zrozené? Kdyby snad mohla ona zapomenout, nejsem s to nikdy zapomenout. Hle, na mých dlaních jsou vyryty obrysy veškerých hradeb tvých.« (Is. 49, 14-16.)

Osobní, důvěrný poměr člověka k Bohu by byl pouhou sebeúspěšnou ilusí, kdyby jeho základem nebyla milost víry v Boží vševědoucnost. Tu je nejlépe viděti, jakému omylu propadli, kdož chtějí odloučiti náboženství od dogmatu a

dogma od náboženství. Že Bůh je vševědoucí, je dogmatická pravda: teprve když je uznána a věřena, může se rozvíjet vědomí odpovědnosti k Bohu, jenž proniká srdce i ledví člověka, a důvěra k Otci, jenž miluje děti své a slyší jejich hlas.

Příroda o tobě neví

Agave se připravuje k rozkvětu dvacet pět let. A vloživši všechnu svoji životnost a sílu do květů a do semen z nich vznikajících, odumírá. V přírodě (pří-rodě) druh je vše. Zařízení její k záchově druhů jsou mohutná a nadbytečná. Stačilo by sedm plodnic pýchavky obrovské, aby zapýchovaly celý povrch zemský. Příroda pečuje pouze o »přírod«
druhů: jedinec jest jí zcela lhostejný. Slovo přirozeného života: jedinec nic. Slovo evangelia: Nejste-li více než kvítí polní?

Kosmos

»Stvořiv svět pohleděl Hospodin na vše, co byl učinil, a viděl, že vše je velmi dobré.« (Gen. 1, 31.) Kosmos, nádherne, nepřeložitelné řecké slovo to vyjadřuje skvěle: řád, krása, harmonie - to značí výraz kosmos jako opak chaosu, neladu, neskladu a neřádu.

Svět však není jen harmonický. Jest také disharmonický. Ale všechny disharmonie: horko, zima, tma, hlad, žízeň, nemoc, nebezpečí směřují k harmonii. Vyvolávají totiž v člověku určité napětí, a to napětí je tvůrčí. Nebýt disharmonií, nebylo by lidské práce a vynalézavosti: dům, dveře, klika, kamna, lampa by byly věcmi neznámými, nebylo by ani vědy, ani techniky, ani umění lékařského. Je ve světě mnoho na pohled neúčelného: ale při bedlivějším pozorování i to neúčelné se jeví jako účelné, uvážíme-li, že to nutí člověka k přemýšlení, vynalézání a tvoření. Kdyby člověk nebyl tvorem trpícím, nebyl by ani tvorem tvořivým. Matkou tvůrce je bolest.

Teprve se ladí

Vstoupíme-li do koncertní síně, slyšíme nejprve zvuky neladné a nelibé, neboť hudebníci teprve ladí své nástroje a přehrávají každý své, každý po svém a každý pro sebe. Ale nemrzíme se nad tím, neboť víme, že to vše přestane, jakmile dirigent zvedne taktovku. Tak by i křesťan měl chápat nelad a nesklad světa a života: ladění, příprava, chvilka.

Osel a vůl

Nejoblíbenějšími studentskými nadávkami jsou jména dvou domácích zvířat - osla a vola, již se zdají býti nejvýraznějšími symboly hlouposti. V Písmě (Is. 1, 3) jsou osel a vůl zahanbujícími symboly vděčné oddanosti k Pánu: »Zná vůl hospodáře, i osel pána svého: Izrael však mne nezná, lid můj rozumu nemá.« Vůl a osel projevují přichylnost k hospodáři - a tím zahanbují národ a člověka, který se k Bohu, Pánu a dobrodinci svému, nezná. Tímto veršem Isajášovým byla inspirována duchovní i umělecká tradice křesťanská. Gotičtí malíři zobrazující scénu narození Páně zpravidla dávají volu a oslu výraz rozumnosti a oku jejich pohled moudrý, zatím co postavy lidské na jejich obrazech vyjadřují spíše nechápavý úžas s rysy jakési duševní omezenosti. Osel a vůl představují v tradici křesťanské nehloupost, nýbrž rozumné poslušství (*rationabile obsequium*). Jenže právě toto *o b s e q u i u m*, oddanost a poddanost se člověku bezbožnému zdá býti hloupostí - a možná, že v tom odporu k poslušnosti a pokoře jest nejhlubší a nejskrytější důvod, proč osel a vůl se stali symboly hlouposti.

Stín Boží

Tázal se mne kdysi jeden student, jak rozuměti názvu Čepova románu *H r a n i c e s t í n u*. Řekl jsem mu, že to není lehké říci, poněvadž slovo básníka má nejen význam

pojmový, nýbrž také citový. Ale kdyby se to dalo bráti čistě pojmově, řekl bych takto: Stín je obraz; obraz závislý; obraz, nemající vlastního jsoucna. Stín je člověk: neboť, co je člověk, ne-li obraz Boží - bytost nesoucí v sobě odlesk Boží bytnosti, ale mající jsoucno jen propůjčené, závislé a nevlastní. A to jsou hranice stínu.

Osidlo konečnosti

Přibýlo by radosti na světě, kdyby se nevěřící obrátili na křesťanství. Jenže náboženství je oddanost a poddanost Bohu. A mnozí lidé jen proto zůstávají cizí náboženskému životu, že se jaksí bojí o svou »svébytnost«. Avšak není-li Boha, je tento svět jediným světem a jeho hranice jsou hranicemi všeho jsoucna v čase i prostoru. Bez Boha žije člověk uzavřen do svých čistě lidských možností a dusí se ve smyčce své »svébytnosti«. A jelikož mu chybí humor vykoupenných, je nucen všecko bráti vážně, ne-li tragicky: jeho jediným vyznáním je jakýsi finitismus, spočinutí v konečnu, jeho jedinou nadějí je to, co pomíjí, a jeho nejvyšší láskou vlastní ubohost.

Prodával jsem stroje v Iráku

Ve vlaku. Pán sedící naproti se mi představí jako zástupce Škodových závodů. A zavádí řeč na náboženské otázky. A tak se dovídám, že byl odchován v duchu pozitivismu, měl »vědecký« názor na svět a za skutečno považoval jen to, o čem se lze přesvědčiti smysly. A náboženství mu bylo ovšem jen přežitkem z dob nevědeckého a předvědeckého stadia duševního vývoje lidského. »Řadu let jsem pracoval v Orientě,« svěruje se, »a tam jsem se naučil vážit si náboženství. Mohamedáni, mezi nimiž jsem žil, pokládají náboženství za nejdůležitější věc na světě. A s člověkem, který projeví neúctu k náboženství a k náboženským zvyklostem, neuzavírají přátelství nedůvěřují mu prostě.

Marně by se pokoušel takový člověk navazovati s nimi i pouhé styky obchodní.«

Smutné, řekl jsem si, musí-li Evropan a křesťan poznávat cenu náboženství až v Asii.

Wer Wissenschaft und Kunst besitzt, hat auch Religion

Goethe, Spr. in Reimen: Zahme Xenien 6

Patří učenci do školy? Může ten, kdo se cele oddal nějaké vědě, býti ještě člověkem? Otázku Lessingovu: »Má profesor srdce?« doplnil Langbehn otázkou: »Má profesor hlavu?« To znamená: je se zájmem o vědu slučitelné hledání a pěstění jiných hodnot, hodnot života, dobra, krásy, a je s odborným zájmem o určité odvětví vědy vždy spjat i smysl pro to, co se děje v jiných oborech, a orgán jakési všestrannosti, který je nezbytný všem, kdo mají co činiti s mladými lidmi? Ve své proslulé knize *Lebensformen* určuje Eduard Spranger šest základních forem životních. Jsou to: věda, umění, hospodářství, společnost, stát, náboženství. A těmto hodnotám odpovídá šest typů duchovních: člověk theoretický, člověk estetický, člověk ekonomický, člověk sociální, člověk politický a člověk náboženský. Není člověka univerzálního, poněvadž není možno, aby někdo uskutečnil všechny hodnoty. Jsme omezeni na určité pole činnosti. To je tragické v životě, že se nemůžeme zajímat o všechno, co je dobrého a krásného v životě, a že nemůžeme uskutečnit všechny své možnosti. Ale nejde konečně o uskutečnění, nýbrž o poměr. Je možno a nutno míti, jak se říká, kladný poměr ke všem hodnotám života. I když nikdo z nás nemůže býti člověkem dokonale všestranným, přece je úkolem vystříhati se jednostrannosti. A může-li někdo býti prost jednostrannosti, je to právě člověk náboženský. V náboženství se pojí všechny hodnoty v celek: věda, neboť pravé a celé vědění vede k Bohu; umění, neboť pravé umění povznáší od věcí smyslových k věcem nadmyslným; hospodářství,

neboť hmotné statky v ruce člověka náboženského jsou prostředkem ke konání dobrých skutků a uskutečnění vyšších cílů; společnost, neboť náboženství ukládá milovati bližního pro Boha; stát, neboť duchovní a mravní řád náboženský jest základem řádu společenského a autorita vrchnosti světské vyplývá z autority Boží. A tak po lidsku a s výhradou lze říci, že člověk náboženský jest člověk mající kladný poměr ke všem hodnotám životním, a to ne snad jen v oblasti myšlení, nýbrž i v oblasti činnosti; člověk náboženský nepřijímá život jen jako dar, nýbrž i jako mravní úkol.

Bolest pod hvězdami

Dne 14. prosince 1940 zemřel v Přerově student Miloš Venclík ve věku dvaceti pěti let. Časopis České astronomické společnosti (*Ř í š e h v ě z d ě* č. 1, 1941, str. 16) napsal o něm:

»Byl jedním z nejpilnějších členů všech pozorovatelských sekcí ČAS. V letech 1934 až 1937 vykonal 306 pozorování proměnných hvězd; později se mu podařilo získat malý refraktor, jímž vykonal 327 pozorování Slunce v letech 1937 až 1939. Těžiště jeho činnosti bylo v meteorologické astronomii. Od r. 1934 až 1939 zaznamenal za 179 pozorování v 344.9 hodinách 2425 meteorů. Kromě toho vedl veškerou agendu přerovské skupiny, kterou kolem sebe sdružil. Mimo tuto praktickou činnost se stále vzdělával a studoval až do poslední jasné chvíle. Nechť slouží jeho život jako vzor mladým, zdravým členům ČAS, aby pracovali aspoň částečně tak jako zesnulý, od narození osudem těžce postižený a po celý život k lůžku připoutaný Miloš Venclík.«

Tento student-ubožák našel útěchu a sílu v práci. A přece - jak snadno mohl upadnouti v onu stísněnost mysli, o níž praví Písmo, že »vysouší kosti«! (Přísl. 17, 22.) Hleděl k hvězdám a našel radost v slávě díla Božího. A tak zanechal příklad nejen mladým astronomům, ale všem mladým

lidem, zejména těm, kteří, ač zdrávi a silni, se oddávají životnímu pesimismu - což není jen nějaký -ismus: je to hřích. Už je málo známo, že v raném středověku se rozeznávalo ne sedmero, nýbrž osmero hlavních hříchů, neboť za hlavní hřích se považovala také omrzelost (tristitia); theologická spekulace a záliba v čísle sedm způsobily, že tento hlavní hřích přestal býti jmenován v seznamu hlavních hříchů. Jen jediný smutek zná křesťanství: smutek nad hříchy. Podstatným rysem křesťanského ducha jest radostnost. Evangelium - řecké slovo - znamená radostnou zvěst. »Radujte se v Pánu vždycky,« píše Apoštol, »opět pravím, radujte se.« (Filip. 4, 4.)

Pro domo

Autora těchto poznámek nazývá kritik Lidových novin (7. VII. 1940) »veselým křesťanem«. To adjektivum je zbytečné. Křesťan veselý - to je pleonasmus. Křesťan nemůže být jiný než veselý, protože křesťanství jest spojení duše s Bohem v Kristu Ježíši. Míti Boha - toť jediné a pravé bohatství. Býti dítkem Božím - toť největší urozenost. Očekávati příchod Páně - nejvyšší naděje. A utrpení nynějšího času podle svatého Pavla »ničím nejsou proti budoucí slávě, která se zjeví na nás«. (Řím. 8, 18.) Křesťan smutný - to by byla contradictio in adiecto. »Un triste saint est un saint triste« - »smutný svatý je smutný svatý«, napsal svatý František Saleský. »Proč se chmuříš?« tázal se svatý František z Assisi, viděl-li, že některý z jeho bratří je smuten, »máš snad na svědomí těžký hřích? Pakli ano, jdi a vyzpovídej se, ale nemrač se na nás!« Správně cítil, že tvář zachmuřená je známkou špatného svědomí a že smutek sluší leda hříšniku nebo, chcete-li, d'áblu.

Stiny manicheismu

Jel jsem jednou ve vlaku s dámou již ne mladou. Z rozhovoru vyplynulo, že cílem její cesty jest klášter v Ch., kde

byla vychována a kde dosud žily některé její bývalé profesorky-řeholnice. »Jezdívám tam každý rok,« řekla mi ta paní, »ale teď už nejen kvůli sestřičkám, nýbrž také kvůli své dcerce, kterou jsem tam dala na vychování.« Ta paní měla na léta své klášterní výchovy nejlepší vzpomínky. Ovšem, někdo vzpomíná, jiný zapomíná. Jeden vzpomíná tak, druhý onak. Také úsudky o klášterní výchově dívek mohou býti různé. Přesto mne velmi udivilo, když jsem vzal do ruky románek Růženy Svobodové *J i v a*, jehož hrdinkou je Rafaela Staňková, sedmnáctiletá dívka, opustivší právě klášterní pensionát. Z jejich vzpomínek se dovídáme, že míčem si směly chovanky hrát jen v den jmenin abatyšiných (str. 21). Také toto: »Jedné sestře v kterémisi švýcarském klášteře prý se před lety zjevila nebožka abatyše: seděla u okna a před ní stála dvě vědra: jedno bylo prázdné, druhé plné popela. Abatyše trpěla v očištcí hrozná muka. Jednou za sto let směla přendati jediné zrnko popela do druhé nádoby. A trest její bude ukončen, až všechen popel přendá. Trest jí postihl proto, že dovolila, když byla představenou, aby kterási chovanka si navlékla na ruku náramek.« (Str. 11 až 12.)

Tento román byl po prvé vydán r. 1893 pod názvem *Z t r o s k o t á n o*. Po druhé vyšel r. 1917. Patrně tedy ani za 24 léta nenabyla autorka lepšího názoru o klášterní výchově. Zdá se, že sotva co kloudného o ní věděla. Že použila k charakteristice své hrdinky pomlouvačných povídek, vysvětlují si však nejen neznalostí klášterní výchovy, nýbrž i neznalostí křesťanské askese a křesťanství vůbec. Je posud mnoho těch, kdož se domnívají, že křesťanství jest jen útěk před světem, chmurný názor na život, pohrdání radostí a trýznění těla. Jenže tohleto není křesťanství, nýbrž manicheismus. Blud ten vnikl velmi záhy do křesťanského světa jako odnož gnosticizmu, a to v podobě platonského přepjatého spiritualismu, pohrdajícího vším tělesným a pozemským. Proti tomuto výstřednímu zduchovňování vedla

Církev úporný boj po celá staletí, právě tak jako od doby renaissance až do dnešního dne bojuje proti bezuzdnému materialismu. A bude do skonání světa bojovati proti všem výstředníkům, kteří hlásají svá vylučovací j e n: jak proti těm, kdož zdůrazňují jen duši a pohrdají tělem, tak proti těm, kdož zdůrazňují jen tělo a nedbají duše. Manichejský spiritualismus je chmurný, neradostný a člověku nepřijatelný blud. Stín takového spiritualismu může i nyní padnouti na některého asketu nebo se zahrnouti v některé klášterní komunitě: ale to není křesťanství. Něco jiného je askese křesťanská a něco jiného je sebetřýzeň manichejská. Askese křesťanská se zakládá na sebevládě, ne na sebeničení. Účelem jejím jest podrobiti nižší stránku přirozeností stránce vyšší, tedy ne slepé a bezohledné potlačování přirozenosti, nýbrž boj proti tomu, co v přirozenosti je zkažené: jen tak se může rozvinouti, co je v ní kladné a hodnotné.

Na základě objednávky

Přibylo by radosti na světě, kdyby křesťané se obrátili na křesťanství a opravdu žili z víry. Víra mnohých se projevila jen jako očekávání věcí pozemských. Jaká je to víra, jež vidí v Bohu jen Dodavatele, který má obstarati určitou věc v žádaném množství, váze, míře, jakosti - přesně podle objednávky?

Myšlenka na den

Navštívil jsem kdysi svého bývalého učitele. Byl už ve výslužbě, ale dosud hrával v kostele na varhany. Odcházeje upozornil jsem ho, že jeho nástěnné hodiny jdou o hodinu napřed.

»Já vím,« řekl stařec. »To je tak: když se ráno probudím, ukazují sedm a já si vzpomenu, že je teprve šest a že si mohu ještě chvilku poležet - a mám radost. Hned, jak se ráno vzbudím, mám radost.«

Tehdy jsem se tomu smál jako stařecké naivitě - dnes

bych to mohl přijmouti třeba i jako jednu z rad, jaké dává doktor Hollander lidem po čtyřicítce. Ale chci v tom viděti více: radost je základní duchovní síla. Síly hmotné v člověku neobsahují už žádné další síly. Ale síly duchovní zahrnují v sobě i síly hmotné. Každá myšlenka naše jest i síla. Dobrá myšlenka povznáší, špatná hubí. Kdo si ráno zavazuje tkaničku v nervosním spěchu, bude celý den náchylný k neklidu. Kdo vstává ráno s pocitem, že ho čekají mrzuté povinnosti, bude celý den mrzutý. Špatné nálady ničí více lidí, než by si kdo pomyslel. Myšlenka jasná zjasňuje život. Ora et labora - slavné heslo průkopníků křesťanské kultury. Napřed je ora: modli se. Myšlenka na Boha - myšlenka nejkrásnější. Na počátku bylo Slovo. Čin vyvěrá z myšlenky. Akce se rodí z kontempace. A přece musím říci: nenapodobujte, hoši, toho starého řídícího. Nedávejte si hodinky napřed. Dávejte si srdce napřed nezapomínejte na ranní modlitbu.

Bud' mužem mužným!

Kněz se tázal hochy: »Proč se chlapci neradi modlí?« - »Oni se stydí,« odpověděl. »Před kým se stydí?« - »Před cizími lidmi.« - »A modlí se rádi, když jsou sami?« - »Ne.« - »Proč ne?« - »Oni jsou tuze pyšní.«

Jsou pyšní - nemají pokory, která jest základní ctností křesťanskou; klekati, spínati ruce, pokořovati se, prositi - to se mladým lidem zdá býti projevem slabosti. Která touha jest mocnější v srdci dospívajícího chlapce než touha býti silákem, hrdinou a vítězem? Modliti se - to jest těm hochům psychologicky těžké, je to jaksi v rozporu s jejich ideálem mužnosti: ale právě proto jest třeba jim vysvětlovati, že modliti se před lidmi, vyznávatí víru veřejně jest statečné a hrdinné a že jest přívlastkem pravé mužnosti nedbati lidského posuzování nebo posměchu. Muž je ten, jenž je svůj ve všem a jde svou cestou.

Bůh, ne bůžek

Modlitba je výrazem křesťanské naděje. Naděje jest očekávání dobra. Pravá modlitba buduje na řádu naděje. Ten řád je naznačen v modlitbě Páně: napřed zájmy Boží, potom zájmy lidské. Nejprve: jméno Tvé, království Tvé, vůle Tvá; potom teprve: chléb náš, viny naše, pokušení a zlo, jež nás svírá. Tento řád nesmíme převraceti. Mnozí kladou na místo jména Božího jméno své, na místo království Božího království své, na místo vůle Boží vůli svou - na místo Boha nějakého svého bůžka. Můžeme a máme prositi i o věci pozemské, ale podle vůle Boží: »Pane, dej mi to, co mne k Tobě přivede!« - Svaté Gertrudě zjevil se Pán. »Co si přeješ, dcero má?« tázal se jí. »Přeješ si zdraví?« - »Ne,« odpověděla. »Přeješ si nemoc?« - »Ne, Pane.« - »Co si tedy přeješ?« - »Přeji si, Pane můj, co si přeješ ty.«

Jméno nejsvětější

Newton smekl, kdykoliv někdo před ním vyslovil jméno Bůh. Nezáleží konečně na vnějších projevech. Především je třeba míti úctu k Bohu v srdci. Jinak by platilo: »Lid tento ctí mne ústy, ale srdce jeho daleko jest ode mne.«

Jeden cizí spisovatel kdysi bavil lidi tím, že představoval na jevišti příslušníky různých národů. Čecha znázornil tak, že běhal po jevišti drže se za hlavu a vykřikuje svatá jména Spasitele a jeho Matky. Smutné pro nás. Jiní velcí národové již dávno podnikli kroky, aby u nich vymizelo zneužívání svatých jmen. Již před lety jsem viděl v Itálii na veřejných místech nápisy: »Non bestemmiare!« Zůstaneme pozadu? Či pro nás neplatí druhé přikázání: »Nevezmeš jména Božího nadarmo?« Jde konečně o naši vlastní důstojnost. Snesli bychom, kdyby někdo urážel naše rodiče? Náš původ je v Bohu, Pánu nejvznešenějším a Otci nejdobrotivějším. Jak by mohl člověk věřící strpěti, aby někdo v jeho přítomnosti

nadarmo vyslovoval jeho jméno? Či dokonce, jak by se mohl sám dopouštět takového hříchu?

Četl jsem, že mistr Dvořák se zúčastnil zkoušky na svůj houslový koncert, který se měl konati ve Vídni. Objevil se mezi hudebníky v síni pro ladění. Hobojista orchestru, který ho neznal, pravil pozounistovi: »Copak tu chce ten s tím bramborovým obličejem?« Pozounista ho vzal stranou a vytal mu pořádný políček: »Tak se mluví o slavném skladateli?« A *minori ad maiorem*: Tak se mluví o Tvůrci vesmíru!

Špatné počasí v duši

Někdy je v neděli ošklivě. Ani ne tak venku, jako v duši. A tak nebývá účast na »studentské« mši svaté, jak by měla být. Ale já už znám ty své »Nečasí«: tak říkám těm ne-dbalcům jednak pro ten nečas v duši, jednak proto, že nepřicházejí včas. A tak mi nezbývá, než plnit příkaz apoštolův: »Naléhej včas i nevčas, usvědčuj, přimlouvej, kárej, a to se vši trpělivostí a moudrostí učitelskou.« (II. Tim. 4, 2.) A tak včas i nevčas říkám v pondělí kvintánům: »Většina z vás zůstala v neděli doma; jen menšina přišla do kostela; z té menšiny většina přišla pozdě; jen menšina přišla včas; z té menšiny většina vůbec neměla s sebou zpěvníků; jen menšina měla z čeho zpívat a dělala, jako by zpívala...« Napřed smích. Potom vážné hlasy odporu: »Já jsem byl!« - »Já jsem přišel brzo!« - »Já jsem zpíval!« - »Ano, já vím,« odpovídám, »to už je stará písnička: To já ne, to ti druzil! Víte co? Můžete mne příště přesvědčiti, že jsem se mýlil. Týden není tak dlouhý. Já počkám.«

Počkám. A někdy zase promluví »nevčas« a řeknu těm Nečasům: »Víte, kdo byl chán Kubilai? To byl vládce Pekingu. Jemu přivezl Benátčan Marco Polo psaní od papeže Řehoře X. a olej z lampy hořící nad Božím hrobem v Jerusalemě. Po tomto posvátném oleji zvláště toužil chán Kubilai. Ale v našich chrámech je více než olej z lampy Boží-

ho hrobu: je tam sám Kristus v oběti nejsvětější. Přemýšlejte, hoši, o chánu Kubilaiovi.«

Kdy jste byli pokřtěni?

Když se jeden profesor theologie ptal svých žáků, který den byli pokřtěni, nebylo málo těch, kteří to nevěděli. A ten pan profesor se tenkrát rozčilil. A právem - datum zrození tělesného každý ví - a co je víc, zroditi se nebo znovuzroditi? Pro čas či pro věčnost? Stále nechápeme význam a vznešenost křtu. S tím panem profesorem jsem se setkal: »Slyšel jsem o vás pěkné nactiutrhání,« pravil jsem mu, »rozčilil prý jste se jednou, že vaši posluchači nevěděli, kdy byli pokřtěni.« - »To není na cti utrhání,« odpověděl mi, »to je, pane, na cti přidávání!«

Massenet prý byl tak přesvědčen o své proslulosti, že vytkl komusi, že v adrese dopisu mu zaslaném napsal Jules Massenet: »Jmenuje-li se někdo Massenet, nepotřebuje se nazývat Jules.« Ano, ale býti pokřtěn znamená býti více než býti Massenetem.

Někteří spisovatelé nahrazují svá křestní jména pouhými začátečními písmenami. Snad se stydí, že jsou křesťany. Dělají to ovšem i lidé neslavní a nespisující, kteří se jinak nestydí, že jsou křesťany - snad z nějakých důvodů úsporných. Ale cožpak si nezaslouží náš křestní patron a náš životní vzor, abychom jeho jméno vypsali úplné? Anebo proč psáti křestní jméno až za jméno rodné? Není to dokonce proti duchu jazyka, a to nejen našeho, nýbrž všech kulturních jazyků, snad kromě maďarštiny? Říká se snad Schiller Friedrich, d'Arc Jeanne, Scott Walter, Da Vinci Leonardo, Mácha Karel Hynek, Němcová Božena?

Chléb vezdejši

Chudá matka vštěpovala svému synu úctu k chlebu. Přísně dbala, aby chléb nepohazoval a přikazovala, aby i zbylé

drobečky sbíral. Hoch vystudoval a dobyl si pěkného postavení. Jednoho večera seděl ve vybrané společnosti - slavil své zasnoubení. Náhle upadl jeho snoubence kousek chleba na zem. Sehnul se pod stůl a hledal jej. Hosté se tomu smáli a snoubenka se styděla. Když se konečně objevil s kouskem chleba a kladl jej opět na stůl, snoubenka mu ironicky poděkovala za jeho laskavost. On však vstal a pravil: »Toto jsem neučinil z úcty k vám, slečno, ale z úcty k své nebožce matce, která žila a zemřela v chudobě.« Uklonil se pak společnosti a odešel.

Chléb duchovní

V evangeliu čteme, že po zázračném nasycení zástupů na poušti přikázal Pán sebrati pozůstalé drobty, aby nezhynuly. I bylo jich dvanáct košů. Tento příkaz Páně se obyčejně vysvětluje jen jako poučení a pobídka, abychom si vážili chleba jakožto daru Božího dobývaného těžkou prací. Úcta k chlebu hluboce v našem lidu zakořeněná má jistě podklad v příkazu Páně: »Seberte drobty!« Krásným ztělesněním té úcty jest babička Boženy Němcové: schovává kdejaký drobeček pro ptáčky, ukrajuje-li nový pecen, neopomine křížem jej požehnati, těžce nese, když vidí, jak služky si neuctivě počínají při pečení chleba, »házejí chlebem, jako by to cihly byly«.

Smysl příkazu Páně však vynikne ještě lépe, chápeme-li jej v souvislosti s tím, co předcházelo, a s tím, co následovalo. Předcházel: bolestný obraz zástupů, jež připadaly Pánu jako ovce nemající pastýře. Pozůstalé drobty obnovily ten smutný dojem rozptýlení a opuštěnosti: proto je kázal sebrati. Dvanáct košů připomíná dvanáct apoštolů, kteří měli býti posláni do světa, aby sjednotili lidstvo v Církvi jakožto společenství věřících s Kristem.

A co následovalo: zaslíbení Eucharistie v synagoze kafarnaumské. Chléb je v tajemném vztahu k Eucharistii. Eucha-

ristie představuje podstatné sjednocení věřících s Kristem. A není to jen sjednocení údů s Hlavou, nýbrž i spolusjednocení údů navzájem v Kristu. K podstatným účinkům svatého Přijímání náleží vinculum caritatis, nejvnitřnější vzájemné spojení věřících v lásce. Tak to vyjadřuje stará církevní modlitba: »Jako tento chléb byl rozset po výšinách hor a shromážděn stal se jedno, tak nechť shromáždí se Církev Tvá od končin země do království Tvého.« (D i d a c h e 9, 4.) Eucharistie jest sjednocení v lásce. V Kristu vše směřuje k jednotě: on jest Sběratel, Shromažďovatel, který přišel hledat, co bylo zhynulo. Říká-li Babička: »Kdo se nesrovnává s chlebem, nesrovnává se ani s lidmi,« vyslovuje hlubokou křesťanskou moudrost. Úcta k chlebu je známkou úcty ke Kristu - Chlebu života a základu lidského bratrství. Neboť chléb - látka Eucharistie - představuje jednotu, lásku a bratrství. A v pohrdání chlebem je pohrdání Kristem.

Jen činy jsou nesmrtelné

Hlásí se o místo absolvent obchodní akademie. Předkládá vysvědčení - slušné vysvědčení. Ředitel podniku ho vyzve, aby si sedl k psacímu stroji a psal něco na zkoušku podle diktátu. Nemá v tom zběhlost. Ředitel mu uloží, aby přeložil nějaký dopis do němčiny. Dopadne to bídňě. Ale na vysvědčení má napsáno, že se těm věcem učil a že z nich udělal zkoušky s dobrým prospěchem. Ředitel pokrčí rameny a prohlásí, že ho nemůže přijmouti. Již v obyčejném životě se klade důraz na skutečnost, ne na zdání. Na to, co má člověk v hlavě, ne na to, co má na papíře. Veliké slovo: *e s s e, n o n v i d e r i!* To slovo platí i v poměru našem k Bohu. Máme křestní list. Ale nenáležíme-li opravdu Kristu, nežijeme-li podle jeho přikázání, jest to jen kus papíru, pouhý průkaz, asi jako legitimace na slevu na dráze. Za pronásledování Deciova v Africe mnozí křesťané podpláceli úředníky římské, aby měli průkaz, že obětovali modlám a tak ušli

mukám. Avšak chytrost těchto lidí odsoudila Církev právě tak jako skutečné oběti před modlami. Svatý Cyprian je nazval *libellatici* - cedulkáři. Měli víru na papíře, ne v srdci. Chtěli se zdáti křesťany, ale nebyli jimi. Křesťanství však je opravdovost, rozhodnost a čin: býti, ne zdáti se!

Ctím pravdu, ne přesvědčení

Velmi se zdůrazňuje ve škole potřeba snášlivosti. Zdá se však, že pojem ctnosti té nebývá dosti jasný ani těm, kteří ji doporučují.

Snášlivost není lhostejnost. Lhostejnost je jakási ne-strannost mezi pravdou a bludem. Lidé lhostejní si počínají, jako by pravda i blud měly stejnou oprávněnost na světě. To je snad možno jen, když se hledí na myšlenku jako na něco neživého. Myšlenka však směřuje k činu. Dobré myšlenky vedou k činům dobrým, myšlenky špatné k činům špatným. Nemůže strom dobrý nésti ovoce špatné a strom špatný nésti ovoce dobré. Jako strom plodí podle své přirozenosti ovoce buď dobré nebo špatné, tak i myšlenka plodí buď dobro, buď zlo, podle toho, je-li dobrá nebo špatná. Dobrá myšlenka nemůže škoditi. Špatná myšlenka nemůže prospívati. Lidé indiferentní, totiž lidé, kteří nerozlišují mezi pravdou a bludem, jsou velmi nedůslední. Nečiní-li rozdíl mezi myšlenkou dobrou a špatnou, neměli by činiti ani rozdíl mezi dobrým činem, jenž pochází z myšlenky dobré, a mezi činem špatným, jenž pochází z myšlenky špatné. Pravda jest jen jedna. Má-li někdo pravdu a je-li prost jakékoliv pochybnosti o správnosti svého poznání a své víry, není možno, aby rozumně připustil, že v téže věci mají pravdu i jiní, ač tvrdí něco zcela opačného. Tak zvaná úcta k cizímu přesvědčení jest vlastně neúcta k přesvědčení vlastnímu. Nemůžeme ctiti každé přesvědčení, nýbrž jen přesvědčení správné. Úcta k přesvědčení nesprávnému by byla uctíváním bludu a potupou pravdy.

Pravda jest a musí býti nesnášlivá. Předním úkolem pravdy jest potírati blud. Jako jsme povinni milovati pravdu, tak jsme povinni nenáviděti blud. Nesnášlivost je správný poměr k bludu. A snášlivost není nic jiného než správný poměr k osobě. Výstižně to vyjádřil svatý Augustin: »Nenáviděti blud, milovati člověka.« Zřetel k individualitě, chápající láska, povinnost dobrého příkladu - to jsou základy snášlivosti pro denní náš styk s nevěrci, bludaři, sektáři, odpadlíky, atheisty, indiferentisty. I když nemůžeme souhlasiti s jejich nesprávnými názory, přece je třeba chápati, že tito lidé se nestali takovými vždy jen vlastní vinou a že leckdy stojí v odporu proti pravdě jen v dobrém mínění, že jejich subjektivní přesvědčení je správné. Ve styku s nimi nestačí býti skvělým debatérem a umlčovati své odpůrce. Lidé dneška jsou plni negace a nelze je získati negací, nýbrž kladem porozumění. Nestačí býti výmluvným kazatelem, který hřmí lidem do duší, je třeba dáti duším živný chléb pravdy a ukazovati cestu věčného pokoje. Nestačí býti kritikem, který palcátem logiky rozbíjí hlavy protivníkům, nýbrž je třeba ukazovati jim Boha tím, že ho necháme vyzařovati z duše, kde žije. I když v zásadách nikdy nemůžeme ustupovati a získávati odpůrce smlouváním a zamlčováním, musíme vždy a všude jim projevovati krajní laskavost a shovívavost na důkaz, že přesvědčení, které zastáváme, jest hybnou silou pravé lásky k bližnímu.

Nam tua res agitur, cum proximus ardet Ucalegon

Horatius, Satir. I-III, 68

Lidé naší doby mnoho mudrují. Snad je to dědictví devatenáctého století, které se holedbalo, že rozřeší všechny záhady a najde odpověď na všechny otázky. Proč je to na světě tak a ne jinak? Proč Bůh těm neb oněm událostem na světě nezabrání? Jak se může Bůh na to neb na ono dívat? Samá proč. A s těmi proč přicházejí lidé na theology a žá-

dají si vysvětlení, totiž racionální, plně uspokojující odpovědi na své nesnáze a pochybnosti. Snad nevědí, že i v theologii jest mnoho různých stupňů jistoty: některé nauky předkládá theologie jako nauky stanovené Církví, totiž obecným sněmem nebo papežem, jakožto nejvyšším učitelem (*de fide definita*), jiné jako nauky velmi blízké pravdě víry (*fidei proximae*), jiné jako nauky theologicky jisté (*theologicae certae*), jiné jen jako mínění obecná (*sententiae communes*), jiné jako mínění obecnější (*sententiae communiores*), jiné pak jako mínění pravděpodobná (*sententiae probabiles*). A podle toho také může theolog odpovídati na různé ty otázky, námitky a pochybnosti.

Zapomíná se však, že jsou věci důležitější než věčné debatování, dokazování, namítání a pochybování. Na konci slavnosti stánků spatřil Pán v Jerusalemě člověka slepého od narození. »I otázali se ho učedníci řkouce: Mistře, kdo zhřešil, tento-li či rodiče jeho, že se slepý narodil? Ježíš odpověděl: Ani tento nezhrěšil, ani jeho rodiče, nýbrž aby se na něm zjevily skutky Boží.« (Jan 9, 1-3.) Otázku p r o č nahradil Pán otázkou n a č. Odváděl takřka mysl učedníků od neplodného hloubání k účinné lásce, jako by chtěl říci: »Netažte se, proč je tento člověk slepý, ale tažte se, jak mu pomoci, jak na něm vykonati skutek Bohu milý.« Zajisté, co bychom řekli o člověku, který by se díval na požár domu, z něhož se ozývají nářky a volání o pomoc - a on by stál a dával by si různé otázky, na příklad, jak asi vznikl ten požár, zdali rukou zločinnou či náhodou, a dále by se rozpomínal, že hoření je jakési okysličování, potom by se tázal sám sebe, neměl-li snad pravdu Herakleitos, když učil, že základem světa není nějaký pevný a stálý prvek, nýbrž pohyb a změna, jež obrazně naznačoval ohněm, a konečně by vzpomínal i na Herostrata, který se chtěl proslavit zapálením chrámu Diany efesské? Řekli bychom, že by tento člověk učinil lépe, kdyby místo takových otázek a reflexí po-

padl konev a šel hasit nebo pomáhal lidem zachraňovat jejich majetek.

Mravnost jsem já

Podle Fr. Krejčího jest mravnost uvědomování podmínek života blaženého. Ethika prý nemůže býti jiná než eudaimonistická. (P o s i t i v n í e t h i k a j a k o ŝ t o m r a v o u k a n a z á k l a d ě p ř i r o z e n ě m. Jan Laichter, Praha 1922, str. 82.) To je definice velmi široká, budující jen na živelném zaměření lidské bytosti k dobru. Má-li si člověk uvědomovati podmínky života blaženého, je třeba, aby si uvědomil dříve, co je pravá blaženost, v čem je cíl života a poslední smysl lidské existence. Ale to už jsou otázky metafysické, kterým se právě pozitivisté urputně vyhýbali.

V mezích pouhé přirozenosti vyústí úvahy o podmínkách blaženého života v čirý subjektivismus a relativismus. A když se uváží, jaká jest většina lidí, dá se očekávati, že za mravné bude prohlášeno to, co každý sám uzná za dobré pro sebe a podle sebe. Definuje-li se mravnost jako uvědomování podmínek života blaženého, rád bych věděl, shodují-li se s touto definicí známé pijácké úvahy o tom, že voda není dobrá ani v botě, neřku-li tedy v žaludku, a že mléko jest nápoj od přírody určený teleti, kterýžto tvor jest nastávající vůl. Pomysl relativní morálky se ujal především u některých mravních poraženců, kteří si zvykli těžké pokládati za nemožné. Absolutní morálka nepřikazuje věci nemožné, ale ovšem přikazuje věci dokonalé.

Napoleon

Napoleon prý řekl, že charakter bez inteligence má větší cenu než inteligence bez charakteru. Ano, co jest inteligence ve službách relativní morálky? Jen nástroj k vymýšlení důvodů, jak zúčtovati s morálkou absolutní. Mladík, který se vyzná v grafice a právě zahájil činnost jako padělatel bankovek, jest typ těmito důvody dokonale ospravedlněný.

Nihil sine Deo

I ti, kdož se z jakýchkoliv důvodů vzpírají náboženství, uznávají potřebu mravnosti. Tvrdí ovšem, že je možno vybudovati i mravnost nenáboženskou, čistě světskou či laickou. Odvolávají se nejčastěji na skutečnost, že je mnoho lidí nenáboženských mezi námi, kteří jsou mravně bezúhonní, a pokládají to za důkaz, že je možna mravnost i bez náboženství. Je pravda, že takoví lidé jsou mezi námi. Ale jejich mravnost je dědictvím po zbožných předcích, dozníváním mravních sil minulosti, jakési residuum morale. K úsudku, je-li možna mravnost bez náboženství, by bylo potřebí zkušeností s několika pokoleními, jež by byla vychovávána sice k mravnosti, ale ne k životu náboženskému. A konečně je otázka, je-li mravnost nenáboženského jedince už důkazem, že by i národ, lidstvo jako celek mohlo žít bez Boha. Je pravda, že je možno založiti mravnost čistě vědecky i bez idejí náboženských. Ale věděti, co je dobro, není ještě mravnost. Věda může zdůvodniti mravnost pro rozum, ale ne pro vůli. Ví-li někdo, co je dobro, je to základ k mravnosti, ale není to ještě mravnost. Mravnost se zakládá také na vůli. A vůle se rozhoduje pro dobro teprve tehdy, když se jí dobro předkládá jako povinnost. Dobro samo o sobě má jakýsi nárok na uskutečnění. Ale samo nemá síly, aby si to uskutečnění vynutilo. Závaznost dobra nevyplývá z dobra samého, jak se domníval Kant, nýbrž z Boha jakožto původce mravního řádu. Připisoval-li Kant svým učením o kategorickém imperativu zákonodárnou moc vůli, byla to bezděčná výpůjčka v oblasti náboženské, poněvadž duch lidský není autonomní, nýbrž může dávatí zákony a zakládati práva jen ve jménu nejvyššího Zákonodárce. Jen Bůh může zavazovati člověka a jen Bůh může vyžadovati poslušnost sankcemi, to jest odměnou za dobro a trestem za zlo. Ovšem tyto sankce nejsou hlavní pohnutkou mravního jednání

tou je oddaná láska k Bohu. Kant budoval mravnost na úctě k zákonu - ale zapomněl, že k zákonu jako pouhé věci nemůžeme mít zvláštní úctu. Nebylo by zákona, kdyby nebylo Boha, a zákon by neměl zavazující moci, kdyby jí nečerpal z vůle Zákonodárcovy.

*Nedomnívejte se, že jsem přišel zrušit zákon neb proroky:
nepřišel jsem zrušit, nýbrž naplnit*

Mat. 5, 17

Deset přikázání - to připadá mladému člověku jako deset okovů. Každý chrastí jinak a všechny zní stejně: ty musíš. Deset povinností. Avšak Desatero neobsahuje jen povinnosti. Obsahuje také výsady. Bylo by možno je vyjádřit takto:

I. Není tvou povinností uctívat třicet tisíc bohů, jejichž sochy byly v Pantheonu za doby císaře Augusta. Děkuj Bohu s Paulem Claudem, že se neklaníš ani Venuši, ani Astartě, ani Belzebubovi, ani Přírodě, ani Člověku, ani Pokroku, ani Umění. Kláníš se Bohu jedinému a pravému.

II. Jméno Boha svého smíš vysloviti v důvěrné modlitbě. Nemusíš se báti, jako se báli Izraelští vysloviti jméno Jahveh. Smíš vzývati Boha svého v každé chvíli a hovořiti s ním jako s Otcem.

III. Nejsi otrok, aby jediným smyslem tvého života byla práce. Práce jest jen prostředkem k cíli. Máš právo na odpočinek dne sedmého. Máš právo na den, kdy bys mohl mysl pozvednouti od hroudy zemské k výšinám nebes.

IV. Po Bohu náležíš rodičům. Bůh tě neučinil majetkem nějakého tyrana nebo otrokáře, nýbrž dal ti život prostřednictvím pečlivého otce a milující matky, abys v jejich náručí prvně okoušel sladkosti lásky.

V. Bůh ti dal život. A také jej chrání před nespravedlivým útokem. Nezabiješ - to znamená, že nikdo nemá práva škoditi ti na zdraví a na životě.

VI. Bůh chrání nejen život už vyvinutý, ale i život v jeho počátcích. Prikazuje-li Nesesmilníš, zajišťuje dítěti na svět přicházejícímu prostředí rodinné, v němž jedině a nejlépe se mohou rozvinouti jeho vlohy fyzické i duševní. Jen tam, kde muž a žena vzájemným slibem věrnosti se zavázali k společnému životu, jest postaráno o blaho dítěte. A každé spojení muže a ženy mimo takový svazek se přičí vůli Boží.

VII. Bůh chrání nejen holý život, ale i prostředky k životu - vlastnictví poctivě získané. A proto velí: Nepokradeš!

VIII. Statkem nejvzácnějším jest čest člověka. I čest jest prostředkem k životu. Člověk bezectný ztrácí i možnost obživy v lidské společnosti. A Bůh bere v ochranu tvoji čest a dobré tvé jméno příkazem: Nepromluvíš křivého svědectví proti bližnímu svému!

IX. Bůh má péči o nejkrásnější útvar pozemského štěstí - manželství, v němž se snoubí čas i věčnost: nikdo z lidí nemá práva olupovati tě o toto štěstí a každé pomýšlení a každá žádost takového lupu jest v rozporu se záměry Tvůrce, jenž zapovídá: Nepožádáš manželky bližního svého.

X. Ani tvůj statek nesmí býti předmětem zlé žádosti. Máš dobré právo na vše, co jsi získal prací svých rukou a Bůh zatracuje ty, kterým by se zachtělo věci, jež jsou plodem tvých námah.

Hle, to není jen deset příkazů. To jest také deset privilegií. M a g n a c h a r t a práv dítek Božích. Základ spravedlivého řádu společenského na zemi. A nejen základ štěstí pozemského. Mnohem víc: cesta k blaženosti věčné. Ne deset nepříjemných pouček. Také deset výsad, jež jsou hodny zapamatování. Ovšem bylo řečeno: »Co chceš, aby jiní tobě činili, čiň ty jim.« Stejně výsady dal Bůh i tvým bližním.

Moudrost tohoto světa

»Uživej!« hlásá naturalismus - ale člověk je příliš veliký, aby se spokojil s užíváním darů života, neboť jest i bytostí

tvůrčí a jeho touhou jest uskutečnit i vyšší cíle v životě. »Mlč!« volá stoicismus a radí k apatheii, necitnosti, jako vrcholu moudrosti. Radosti i bolesti životní jsou však věci příliš skutečné a živé, aby člověk mohl k nim býti lhostejný nebo se nad ně povznést do postoje pyšného mudrce, který pohrdá světem i lidmi. »Konej svou povinnost!« přikazuje voluntarismus, ale člověk je příliš malý, aby se tím řídil, a konečně život nejsou jen povinnosti, nýbrž i radosti. »Umři, potlač v sobě chtění, znič veškeru žádost, uzavři smysly, odvrát se od života« - požaduje pesimismus, ale životní vůle v člověku je příliš silná, aby ji v sobě mohl udusiti. »Vládni, buď člověkem silným, tvrdým, vítězným a úspěšným!« - hlásá nietzscheovský vitalismus - ale s tím mohl člověk vystačiti jen v plnosti sil, neboť silný dneška je slabý zítřka.

To jsou řeči filosofů a nutno přiznati, že vykonávají mocný vliv na mládež - právě pro svou jednoznačnost. A konečně - žádná z těchto koncepcí není naprosto nesprávná. Zrnko pravdy je v každé z nich, byť to nebyla pravda celá. Kus pravdy je v naturalismu, poněvadž člověk právem hledá životní radost. Určitý rys správnosti je i v stoicismu, pokud učí trpělivě a oddaně snášet rány, nepřízeň, bolest. Nelze ani voluntarismu upřít, že má pravdu, když káže konati povinnost a učí nezištnému úsilí o dobro. I pesimismus se blíží pravdě, učí-li, že v tomto životě není možno dojítí úplného štěstí, a požaduje-li, aby člověk přemáhal v sobě nezřízené žádosti. Také vitalismus má pravdu aspoň v tom, že ukazuje na cenu života a potřebu pěstiti schopnosti nejen trpné, ale i činné a tvůrčí.

Avšak žádná z těchto koncepcí života není úměrna lidské přirozenosti, jaká vskutku jest. Užívej - by bylo přiměřeno citu, ale člověk má také rozum a vůli. Mlč - by se hodilo pro rozum, ale člověk má i vůli a cit. Konej povinnost - je sice výzva pro vůli, ale člověk touží také po radostech života. Potlačuj žádost - odpovídá sice někdy požadavkům rozumu,

ale přičí se citu. Vládni - znamená sice přilnutí k životu a síle, ale v člověku není jen síla, nýbrž i slabost.

Sic itur ad astra

Vergilius, Aeneis 9, 641

Pravou koncepci života lze nalézt jen na základě celé pravdy o člověku a o životě. Celý člověk je tělo i duše, rozum, vůle i cit. Pravé pojetí života musí být přiměřeno všem vlastnostem, schopnostem a potřebám člověka. Mohl by se ovšem někdo domnívat, že by bylo možno jaksi sečísti a v celek spojit to, co v různých filosofických systémech je dobrého a kladného, a tak že bychom obdrželi správné pojetí života. Ale již Goethe řekl výstižně, že sto šedých koní dohromady nedá bělouše. Je sice možno částkové pravdy převést na pravdu jednu a celou, ale není možno spojit nesourodá a často protichůdná hlediska. Celou pravdu o člověku nalézají jen ti, kdož nejsou slepi k základní pravdě o člověku, že totiž člověk je obraz Boží a že jeho přirozenost jest odleskem bytnosti Boží.

Člověk jest stvořen k obrazu Božímu. To je třeba chápati nejen v řádu bytí, nýbrž i v řádu činu. Mravní život člověka jest vytváření obrazu Božího v duši. »Bud'te dokonalí, jak Otec váš nebeský dokonalý jest.« (Mat. 5, 48.) Bůh je Dobro, člověk má být dobrý; Bůh je Moudrost, člověk má být moudrý; Bůh je Pravda, člověk má být pravdomluvný; Bůh je Milosrdenství, člověk má být milosrdný; Bůh je Spravedlnost, člověk má být spravedlivý.

Člověk jest jen nedokonalým obrazem Božím. Dokonalým obrazem Božím jest Kristus, jehož svatý Pavel nazývá »výbleskem slávy Otcovy a výrazem podstaty Boží«. (Žid. 1, 3.) A jelikož podle svatého Tomáše vše nedokonalé jest jen jakousi účastí na dokonalém (S. Th. 1, q 93, a 4), jest nejhlubší smysl lidského života napodobiti Krista. A není jiné cesty k připodobnění Bohu: »Kdo vidí mne, vidí i Otce.«

(Jan 14, 9.) »Nikdo nepřichází k Otci, leč jen skrze mne.«
(Jan 14, 6.) Jen v Kristu, Bohočlověku, může člověk dojít dokonalosti. Jen v Kristu vidí člověk, jaký býti má. Jen v Kristu může člověk býti věren sobě a věren Bohu, celý v sobě a celý v Bohu.

Ad Deum, qui laetificat iuventutem meam

Stárnutí je především zjev fyzický - sešlost tělesná: když svaly slábnou, výměna látek ochabuje, cévy ztrácejí pružnost, smysly otupují, jednotlivé ústroje, jako srdce, játra, žaludek, ledviny, mozek, chátrají. Stárnutí je však také zjev duševní: když moudrost se mění v resignaci, soudnost v naitivitu, životní radost v omrzelost, činnost v nudu a nehybnost, niternost v tupost. A konečně jest to i zjev mravní: když rozvaha ustupuje nedůtklivosti, kritičnost posuzovačnosti, střídmost a šetrnost lakotě, sebevláda hněvivosti, společenskost samotářství a svárlivosti.

Léků proti stárnutí se udává mnoho:

- a) gymnastika, spánek, správné dýchání, veselá mysl,
- b) operace, jaké zkoušeli na lidech Steinach a Voronov,
- c) elixíry života, které hledali alchymisté.

Máme na vybranou: ty první jsou marné, druhé pochybné, třetí klamné.

V evangeliu čteme o starci Simeonovi. Nepraví se o něm, že by se pokoušel utajiti svoji starobu nebo že by se styděl za své šediny. Byl stár. Ale »očekával potěšení Izraelova a Duch svatý byl v něm. A dostal zjevení od Ducha svatého, že neumře, leč dříve uzří Mesiáše Hospodinova.« (Luk. 2, 25-6.) I stařec je mlád, pokud očekává. Jen ten je stár, kdo už nečeká nic. Kdo žije v Duchu, pln milosti, jež jest účastí na božském životě, ten zraje, ale nestárne - neboť se blíží ne konci, nýbrž počátku všeho.

O B S A H

<i>1. Na okraj třídní knihy</i>	<i>7</i>
<i>2. Srdce na katedře</i>	<i>39</i>
<i>3. Na pomezí vědy .</i>	<i>77</i>
<i>4. Umění největší</i>	<i>115</i>
<i>5. Strom života</i>	<i>155</i>

DOMINIK PECKA

UMĚNÍ STÁRNOUTI ZA ŠKOLOU

*Ve spisech Dominika Pecky vydalo na jaře l. P. 1943
nakladatelství Vyšehrad, vytiskly Č. A. T. Českomoravské
akciové tiskařské a vydavatelské podniky v Praze. První
vydání. Obálku navrhl prof. Richard Lander.*

Cena brož. 40 K, váz. 54 K.

DOMINIK PECKA

narodil se 4. srpna 1895

v Čejkovicích u Hodonína

Po gymnasijských studiích odchází do brněnského semináře, kde ve válečných letech studuje teologii. Již zde se věnuje mnoho literatuře. Po vysvěcení působí osm let v duchovní správě, zejména také v mariánském poutním místě Turaňech u Brna, kdež byl inspirován k svému prvnímu románu. Od roku 1926 působí jako profesor v Jihlavě a v Brně. Peckovo literární dílo je již dnes neobyčejně rozsáhlé. Vedle pěti románů a svazku povídek vydal Pecka řadu závažných prací theologických, filosofických a pedagogických, z nichž zejména oba svazky, čerpané „ze zápisníku starého profesora“, dobyly mu rázem proslulosti. Je to však především životný Peckův zájem o člověka a láskyplný poměr k němu, stejně jako pronikavý pohled do bytostných hlubin člověka, spojený s chápavým porozuměním pro všechny bolestné a tíživé otázky lidského nitra, co mu získává stále lásku a úctu čtenářů. D. Pecku lze prohlásit za jednoho z nejlepších našich spisovatelů - lékařů lidských myslí.